

Om barns och ungas utsatthet för rasism

Förord

Barnombudsmannen har, i uppdrag av regeringen och utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter, kartlagt befintlig forskning och kunskap om barns och ungas utsatthet för rasism.¹

I uppdraget ingick också att inhämta erfarenheter från barn och unga samt från aktörer inom civilsamhället.

Resultatet visar att rasism är en del i barns vardag från tidig ålder och kommer till uttryck på många olika sätt. Barn osynliggörs, misstänkliggörs, de får utstå verbala trakasserier, hot och våld. Barn utsätts för rasism i olika miljöer av både andra barn och vuxna. Många upplever en hård rasistisk jargong i framför allt skolan där det rasistiska språkbruket normaliserats.

Barnkonventionen, som är svensk lag, slår fast att alla barn har lika värde och att inget barn får diskrimineras. Men många av de barn vi träffat som själva utsatts för rasism anser att de inte har samma rättigheter som andra barn. De berättar hur de från tidig ålder behandlas annorlunda och att det fortsätter under hela uppväxten. De vill ha samma rättigheter som andra barn, vill bli sedda, lyssnade till och tagna på allvar.

Det behövs flera förebyggande åtgärder för att motverka rasism mot barn och unga, här är några exempel:

- Det krävs ett systematiskt arbete för att förebygga och åtgärda rasism. Barn och unga ska vara delaktiga och involveras i arbetet, i allt från kartläggning till implementering och utvärdering.
- Det behövs kunskapshöjande insatser bland ansvariga politiker, myndighetsanställda, skolpersonal och andra vuxna som fattar beslut om barn eller som arbetar nära barn.
- Det övergripande, systematiska arbetet för att säkerställa att barns rättigheter tillgodoses i skolmiljöer behöver stärkas.
- Metoder och material som tagits fram för att exempelvis underlätta samtal om rasism måste användas och utvecklas. Det behövs även mer kunskap om vilken effekt olika metoder och arbetssätt har i olika miljöer.

Alla vuxna har en viktig roll att spela. Trygga och tillitsfulla relationer till vuxna är en skyddsfaktor för att förhindra att barn utsätts för rasism, våld och mobbning. Vi kan också spela en avgörande roll för att barn ska våga söka hjälp och stöd.

Jag vill rikta ett stort tack till de sammanlagt 73 barn som så generöst delat med sig av sina tankar, upplevelser och åsikter i denna viktiga fråga.

Elisabeth Dahlin,
barnombudsman

¹ Per den 21 december 2021 har genomförandet av uppdraget kostat cirka 1 100 tkr varav 900 tkr avser Utgiftsområde 13 Jämställdhet och nyanlända invandrades etablering, anslag 2:2 Åtgärder mot diskriminering och rasism m.m., ap 10.

Innehåll

Förord	2
Om rapporten	4
Samarbeten och metod	4
Så kan vi motverka barns utsatthet för rasism	5
Problemen	5
Lösningarna	6
Vad är rasism?	7
Fem definitioner av rasism	9
Rasifiering	10
Rasism mot barn och unga	11
Barns erfarenheter av rasism	11
Empiriska studier om barns utsatthet för rasism	14
Intersektionella perspektiv på rasism	20
Barns och ungas anmälningar av rasism	24
Arenor för rasism	25
Strukturell rasism	26
Diskriminering på arbetsmarknaden och ekonomiska klyftor	27
Förskolan och skolan	28
Internet och sociala medier	31
Fritiden	32
SiS och HVB-hem	33
Allmänna platser och hatbrott	33
Så påverkas barn av rasism	34
Konsekvenser av utsatthet	40
Barns egna strategier	41
Metoder och arbetssätt	42
Förskolans och skolans uppdrag	43
Arbete i kommunerna	53
Fritid och föreningsliv	56
Vad säger barnkonventionen?	59
Barnombudsmannens slutsatser	62
Forskningsluckor och kunskapsbehov	62
Metoder och arbetssätt	64
Källhänvisningar	67
Bilagor	74
Bilaga 1: Statistik och tabeller	74
Bilaga 2: Metoder och arbetssätt	83

Om rapporten

Barnombudsmannen har fått i uppdrag av regeringen² att ge en samlad bild av rasism mot barn och unga; hur den tar sig uttryck, i vilka sammanhang den förekommer, och hur barns och ungas livsvillkor påverkas av rasism. I uppdraget ingår även en översyn av metoder och arbetssätt för hur barns och ungas utsatthet för rasism kan motverkas och förhindras. I arbetet har vi utgått från FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), samlat in barns och ungas perspektiv, kartlagt barns och ungas utsatthet för rasism samt aktuell forskning och relevanta studier på området. I slutet av rapporten gör vi även några övergripande reflektioner med utgångspunkt i de lärdomar vi dragit från arbetet och konstaterar vilka luckor som finns i kunskapsfältet.

Underlag till rapporten har varit:

- Intervjuer med barn som är utsatta för rasism och barn som inte själva utsatts men som upplevt rasism i olika sammanhang. De har gett sina perspektiv på barns utsatthet för rasism och hur detta kan motverkas. De har fått berätta vad de vet om fenomenet, hur de resonerar kring rasism, hur det kan påverka barn och unga samt hur de tycker att samhället bör agera för att skydda barns rättigheter när det gäller utsatthet för rasism.
- En kunskapsöversikt som sammanställer forskning och kunskapsrapporter om barns och ungas utsatthet för rasism har tagits fram i samarbete med Stockholms universitet.³
- Empiriska underlag och rapporter där barn och unga deltagit genom enkäter och kvalitativa studier.
- En översyn av metoder och arbetssätt som används för att motverka och förhindra barns utsatthet för rasism.⁴

Samarbeten och metod

- Barnombudsmannen har samrått med Skolverket, Skolinspektionen, Barn och elevombudet (BeO) Diskrimineringsombudsmannen (DO) och Statens medieråd. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har bidragit med statistik från den nationella ungdomsenkäten (2018 och 2021).
- Barnombudsmannen har i samarbete med SCB, MUCF och Stiftelsen Friends genomfört egna bearbetningar av befintliga statistiska underlag. De huvudsakliga källorna är Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18 (Folkhälsomyndigheten, 2018), Skolundersökningen om brott 2019 (Brottsförebyggande rådet – BRÅ, 2020) samt den nationella ungdomsenkäten 2018 och 2021 utförd av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF), och Friends elevenkäter från 2017-2021.
- Forum för levande historia har gett underlag om det arbete som görs för att motverka och förhindra rasism och sammanställt olika statliga aktörers arbete och rapporter om rasism.
- Organisationer inom det civila samhället och kommunala verksamheter har bidragit med erfarenheter, kunskapsrapporter och med att komma i kontakt med barn och unga.
- Vi har intervjuat 73 barn och unga i åldrarna 12 till 18 år för att få deras syn på barns utsatthet för rasism och vad som kan göras för att motverka utsattheten.⁵

² Regeringsbeslut A2020/02203.

³ Kunskapsöversikten har beretts för Barnombudsmannen av fil.dr. Fanny Pérez Aronsson vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen vid Stockholms Universitet, i samarbete med professor Rickard Jonsson och fil.dr. Renée León Rosales.

⁴ I samarbete med fil.dr. Kim Sylwander, tjänstledig utredare vid Barnombudsmannen, numera verksam forskare vid Institutionen för socialt arbete vid Malmö universitet.

⁵ Totalt genomfördes 21 intervjuer (52 flickor, 21 pojkar): 12 gruppintervjuer och 9 individuella intervjuer (max 2 personer). De flesta intervjuer genomfördes digitalt. Inget av barnen meddelade någon annan könsidentitet.

Så kan vi motverka barns utsatthet för rasism

Problemen

Barn är utsatta för rasism från tidig ålder

Barn är utsatta för rasism från tidig ålder och rasismen är utbredd. Ändå vet vi relativt lite om hur den drabbar specifika grupper och hur detta kan motverkas. Den forskning som finns är på en generell nivå, och det finns stora behov av att undersöka hur enskilda grupper upplever rasism och deras utsatthet i olika sammanhang som exempelvis skolan.

Avsaknad av rättigheter

Många av barnen vi träffat anser att de inte har tillgång till samma rättigheter som andra barn. De beskriver hur de från tidig ålder behandlas sämre och att det fortsätter under resten av deras uppväxt. De vill ha samma rättigheter som andra barn, vill bli sedda, lyssnade till och tagna på allvar.

Barn utsätts för rasism på alla arenor där de deltar

De tre vanligaste platser som barn nämner är skolan, sociala medier och offentliga platser som kollektivtrafiken. Genom kartläggningen och barns egna röster kan vi konstatera att skolan är en plats där mycket rasism uttrycks och drabbar barn. Ett av barnen säger: *"det följer med en där barn och unga är. Där man har sitt sociala centrum där finns också rasism"*.

Barn och unga behandlas som en homogen grupp

Ett tydligt mönster i befintlig forskning är att barn och unga behandlas som en homogen grupp. Det finns forskning som strukturerar barn och ungdomars upplevelser av rasism utifrån kön och klass. Men det behövs mer forskning som speglar heterogeniteten, som fokuserar på specifika grupper, hur olika gruppers utsatthet tar sig uttryck och hur de påverkar varandra i olika kontexter.

Rasismen uttrycks i vardagen

Det handlar om svärfångade uttryck som osynliggör och misstänkliggör men också om verbala trakasserier, hot och våld. En återkommande erfarenhet är att rasistiska uttryck har normaliserats och är en del av vardagen. Skolan lyfts fram av både barnen och i empiriska rapporter som en plats där normaliseringen fått fotfäste.

Barn som utsätts för rasism är ofta multiutsatta

Barn och unga i minoritetsgrupper, som rasifieras som icke-vita, eller med invandrarbakgrund utsätts för rasism och rasistiskt våld och är i mycket högre utsträckning än andra barn multiutsatta, dvs utsatta för olika former av våld, förtryck och diskriminering. De möter även strukturella former av rasism som hindrar deras utveckling, välmående, hälsa, möjligheter att delta i samhället, och möjligheter i framtiden.

Luckor i forskningen

Det saknas studier om barns och ungas erfarenheter och livsvillkor som explicit talar om rasism. Forskningsläget är brett, spretigt och saknar djup. Det saknas exempelvis intersektionell forskning om rasism, forskning om rasism mot nationella minoriteter och om rasism mot asiater.

Det saknas grundläggande kunskap om rasism

Aktörer och myndigheter med uppdrag att motverka rasism saknar grundläggande kunskap om rasism, dess historia och nutida uttrycksformer. Det gäller politiker, offentligt anställda, skolpersonal och andra vuxna som arbetar med barn och unga.

Det finns behov av att prata om rasism

Det måste skapas möjligheter för samtal om barns rättigheter och om rasism med barn från tidig ålder. Barnen vi träffat vill att vuxna ska lära sig mer om vad rasism är, hur den uttrycks och kan drabba barn för att de bättre ska kunna stärka och skydda barn. De barn som är utsatta för mycket rasism uttrycker också ett starkt behov av att vuxna ska gripa in.

Lösningarna

Ett systematiskt arbete där barn själva deltar

Rasism är ett komplext problem och enskilda insatser räcker inte för att skydda barn från att utsättas. Arbetet behöver bedrivas inom samhällets olika ansvarsområden och verksamheter för att bli hållbart och ge resultat. Hela styrkedjan i till exempel en kommun, en förvaltning, en myndighet, en organisation eller en skola behöver involveras. I annat fall riskerar insatserna att begränsas till enskilda initiativ som ofta hänger på individuella eldsjäalars engagemang.

Vissa aktörer är bra på att involvera barn och unga i förändringsarbete för att förebygga och motverka rasism, men ofta saknas barn och unga i processer där de ses som mottagare snarare än medaktörer. Barn kan vara delaktiga i allt från kartläggning, planering av mål och åtgärder till implementering och utvärdering.

Kunskapshöjning och ett gemensamt språk

Det saknas ofta tillräcklig kunskap hos exempelvis skollära och personal om vad rasism är och rasismens olika former. Begreppet rasism har också förändrats de senaste 20 åren. Den förståelse för vad rasism är som idag finns inom forskningen verkar ännu inte ha förankrats bredare. Det finns information och listor över begrepp men det täcker inte behovet av ett gemensamt språk och en gemensam problembild. Detta är en förutsättning för att kunna genomföra systematiska och långsiktiga förändringar i skolan och alla andra miljöer där barn och unga vistas.

Metodstöd och verktyg

Processtöd och ledning upplevs av många aktörer som helt avgörande för kommuners och skolors möjlighet att genomdriva större förändringsprocesser. Det är viktigt att ha tillgång till ett kompetent stöd och vägledning av till exempel forskare eller myndigheter i det kunskapshöjande arbetet.

Det behövs en bred verktygslåda med pedagogiska och didaktiska verktyg för att bemöta den problembild som finns i skolan, på institutioner, organisationer och arbetsplatser. Det handlar inte bara om att ha kännedom om olika arbetssätt och resurser utan även om att få färdigheter för att arbeta med dem i praktiken.

Stärkt demokrati- och värdegrundsarbete på skolor och förskolor

Skolor och förskolor måste arbeta systematiskt och i enlighet med de krav som ställs på utbildningsanordnare i skollagen, diskrimineringslagen och läroplanerna. Det är en nyckel för att stärka barns möjligheter att få sina rättigheter tillgodosedda i skolmiljöer.

Yrkesverksamma i kommuner och skolor pekar på att skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag ofta prioriteras bort eller prioriteras lägre än skolans kunskapsuppdrag. Det finns ett behov av att höja ambitionsnivån för arbetet med demokrati- och värdegrundsfrågor.

Utvärdering av metoder, arbetssätt och enskilda insatser

Det saknas idag övergripande kunskap om den effekt olika metoder och arbetssätt har i olika miljöer, för olika grupper av barn och unga, inte minst över tid. För att förbättra arbetet med att motverka rasism mot barn och unga behövs därför mer kunskap inom området.

Vad är rasism?

Rasism skapar och upprätthåller ojämlikhet mellan människor. Detta sker genom ideologier och diskurser, genom institutionell och vardaglig praxis, och genom olika former av våld.⁶

Rasism är inte enbart en föreställning, fördom eller ideologi. Forskningen visar att rasism förekommer i vardagliga sociala relationer, i de institutionella och sociala kontexter som barn rör sig i, och den finns i samhället i stort.

Den finns oberoende av de involverade aktörernas intentioner. En vanlig föreställning är att man är eller inte är rasist. Men det handlar inte bara om tolerans eller enskilda individers etiska tillkortakommande. Rasism är också praktik, något som utförs, skapas, sprids och förändras med tid. Det är ett system i ständig förändring. Rasism är ett sätt att upprätta eller bevara ojämlikhet.⁷

Olika former av rasism har en historia med förändras med tiden vilket gör det svårare att känna igen dem.⁸ Allt för teoretiska definitioner kan bli för krångliga både för barn som upplever rasism och för vuxna som ska motverka utsattheten.

Här nedan presenteras ett urval av olika definitioner som vi har utgått ifrån i arbetet med kartläggningen.

Definitionen i den nationella planen mot rasism

I den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott⁹ beskrivs begreppet rasism som: *"uppfattningar om att människor på grund av föreställningar om ras, nationellt, kulturellt eller etniskt ursprung, religion, hudfärg eller annat liknande förhållande är väsensskilda från varandra och att de därmed kan eller bör behandlas på olika sätt"*.

I regeringens uppdragsbeskrivning¹⁰ till Barnombudsmannen står att myndigheten ska utgå ifrån denna definition. Vi har dock i arbetet med denna rapport sett behov av en utökad definition för att få ytterligare redskap att analysera barns och ungas utsatthet.

⁶ Cemfors tolkning av begreppet.

⁷ cemfor.uu.se, Hellström, 2016, Regeringskansliet 2016, [Vad är rasismforskning?](http://cemfor.uu.se)

⁸ cemfor.uu.se.

⁹ Samlat grepp mot rasism och hatbrott, Regeringskansliet 2016.

¹⁰ Regeringsbeslut A2020/02203.

Definitionen som använts i samtal med barn

I Rädda Barnens rapport Vuxna – vad gör de? (2021) beskrivs rasism så här:

”Rasism är en idé om att människor har olika värde. Rasism handlar om att behandla någon sämre eller annorlunda på grund av utseende, religion eller var man kommer ifrån.”

Den beskrivningen har varit till hjälp när vi samtalat med barn om deras erfarenheter och tankar. Det har varit ett sätt att förklara rasism då frågan har kommit upp av barnen själva. Barnen vi intervjuat har i nästan alla samtal haft en tydlig bild och egen beskrivning av vad rasism är.

Cemfors definition

Uppsala universitets Centrum för mångvetenskaplig forskning om rasism (Cemfor) definierar rasism som något som: *”skapar och upprätthåller ojämlikhet mellan olika slags människor.”*

De beskriver det som ett dynamiskt och föränderligt fenomen över tid och rum och pekar på vikten av att inte se rasism som ett abstrakt problem utan något som har en konkret inverkan på historien, samhället och individen.

De menar att rasism kan ses som en *”teknologi som skapar och upprätthåller ojämlikhet mellan olika slags människor. Därmed strider rasism mot demokratins grundläggande princip om alla människors likhet i värdighet och rättigheter.”*¹¹

Vidare säger Cemfor att rasism *”upprätthålls, reproduceras och rättfärdigas socialt genom praktiker, föränderliga ideologier och diskurser, genom institutionell och vardaglig praxis, och genom olika former av våld. Rasism är en teknologi som skapar det ”folk” vars välstånd skall värnas genom en differentierad distribution av resurser, möjligheter och död.”*¹²

Rasism är en teknologi som:

- Klassificerar människor i åtskilda kollektiva enheter kallade raser/kulturer/etniciteter/folk/ eller angränsande benämningar, vilka tillskrivs olika nedärvda essenser och särdrag.
- Inordnar de särskilda enheterna på en hierarkisk skala mellan polerna värdefullt och värdelöst liv, där det värdefulla livets välstånd skall värnas och det värdelösa kan låtas dö eller dödas om det anses gagna det värdefulla livets välgång.
- Åstadkommer och upprätthåller en ojämlik fördelning av status, privilegier, resurser, rättigheter och möjligheter till människor på basis av vilken sort de antas tillhöra.
- Placerar människor i enlighet med logiken att var slag bör vara på sin plats.
- Naturaliserar den maktordning som skapats och bevakar de gränser och flöden teknologin skapar och privilegierar.

Olika slags rasism

Det har blivit allt vanligare att prata om och benämna olika *rasismer* i plural, vilken synliggör att rasism kan uttryckas på många olika sätt för olika grupper. De rasismer som brukar nämnas är:

- Rasism mot judar – antisemitism.
- Rasism mot muslimer – islamofobi.
- Rasism mot färgade – afrofobi.
- Rasism mot romer – antiziganism.
- Rasism mot urfolk, exempelvis mot samer.

¹¹ Med teknologi avses de sammantagna materiella och immateriella metoder, processer, aktiviteter, tekniker, färdigheter, kunskaper, föreställningar och verktyg som formar och förändrar det sociala livet, som åstadkommer, producerar något, eller med Ursula Franklins definition, ”de sätt på vilka vi gör saker här”.

¹² cemfor.uu.se/vad-ar-rasism/

- Rasism mot de meänkieli- och finskspråkiga minoriteterna.
- Rasism mot asiater – sinofobi.¹³

En viktig poäng är att det finns både betydelsefulla skillnader och likheter mellan olika minoriteters utsatthet. I grunden är det varianter av en rasism som skapar och upprätthåller ojämlikhet mellan olika slags människor. De olika formerna av rasism kan samexistera i olika sammanhang och i samhället i stort.

Det finns även intersektionella faktorer som samexisterar, påverkar och ibland förstärker varandra.¹⁴ I kartläggningen lyfter vi exempelvis kön och klass som de två bakgrundsfaktorer som tydligast samvarierar med barns och ungas utsatthet för rasism. Rasism är i sig intersektionell då det existerar tillsammans med flera andra system och maktordningar.¹⁵

Fem definitioner av rasism

Även inom forskningen används idén om olika rasismer. Vi utgår från de fem olika definitioner av rasism i Forum för levande historias rapport *Rasist, inte jag?*¹⁶

- Biologisk rasism.
- Kulturrasism/neo-rasism.
- Postkolonial rasism.
- Institutionell/strukturell rasism.
- Vardagsrasism.

Dessa definitioner är vanliga i forskning och empiriska studier. Det handlar om dynamiken mellan det vardagligt mellanmännskliga och kulturella och/eller samhälleliga strukturer, det vill säga förutsättningar på samhällsnivå, normer, regler eller system som på olika sätt villkorar (men inte bestämmer) individernas agerande.¹⁷

Biologisk rasism

De flesta associerar rasism med biologisk rasism då människor kategoriseras utifrån idén om att det finns olika raser. Denna idé hänger tätt samman med framväxten av den moderna nationalstaten och rättfärdigandet av den europeiska kolonialismen.¹⁸ Biologisk rasism ligger till grund för många föreställningar och stereotyper som lever i kvar idag, men är också den form av rasism som de allra flesta tar avstånd från.

Kulturrasism eller neo-rasism

Kulturrasism eller neo-rasism har vuxit fram i takt med att den biologiska rasismen tappat mark. Den utgår inte från biologiska raser, utan från kulturskillnader som även de uppfattas som essentiella¹⁹. Denna rasism är inte så ny som man kan tro, den rymmer exempelvis inom antisemitismens mångtusenåriga tankegods med fördomar om judar. Kulturrasism rymmer också flera underbegrepp:

- *Differentialistisk rasism*: en generaliserad antisemitism²⁰, där andra kulturer, representerade genom exempelvis invandrare, tillskrivs skillnad.²¹

¹³ Se bland annat Länsstyrelsen Stockholm 2018:21, *Antisvart rasism och diskriminering på arbetsmarknaden*, s 16.

¹⁴ Intersektionalitet är ett begrepp som används för att beteckna hur olika maktordningar och diskrimineringsgrunder påverkar och ibland förstärker varandra, en enskild maktordning kan inte förstås oberoende av andra.

¹⁵ de los Reyes & Molina 2002, de los Reyes & Mulinari 2005.

¹⁶ Hellström, 2016.

¹⁷ Normer: osynliga regler som skapas utifrån föreställningar om vad som är normalt och vad som är avvikande. De finns överallt och de villkorar våra sociala sammanhang med föreställningar och fördomar om hur vi ska tycka, se ut och bete oss.

¹⁸ Hellström, 2016.

¹⁹ Balibar, 2004; Hellström, 2016.

²⁰ *Rasist – Inte jag*, Forum för levande historia, 2016.

²¹ Hellström, 2016.

- *Elitrasism*: eller exceptionalism. En positiv självbild kombinerad med negativa representationer av andra.²² Inom elitrasism kan man alltså både förstå sig själv som progressiv och antirasist och samtidigt uttrycka intoleranta åsikter om andra grupper.

Postkolonial rasism

Rasistiska strukturer som skapades under kolonialismen men som fortlever även efter att kolonierna blev självständiga eller efter avskaffandet av slaveriet.²³ I detta sammanhang är det viktigt att förstå hur framväxten av nationalstater och det moderna samhället hänger ihop med kolonialismen.²⁴

Institutionell eller strukturell rasism

Vedertagna normer, regler och handlingsmönster i samhällsinstitutioner som på olika sätt begränsar vissa grupper i samhället. Denna form av rasism är mer osynlig och finns inarbetat i våra normsystem och institutioner. Den utövas genom strukturella relationer och villkor snarare än av tydliga aktörer eller enskilda utövare.

Vardagsrasism

Tankemönster och uttalanden som bär med sig stereotypa idéer om grupper av människor.²⁵ Här ingår de vardagliga rasistiska föreställningar och handlingar som utövas av individer och de kulturella ramverk som skapar förutsättningarna för dessa rasistiska föreställningar.²⁶

Rasifiering

Begreppet rasifiering eller rasifieringsprocessen²⁷ var till en början ett kulturgeografiskt begrepp för att beskriva hur olika stadsdelar kodades utifrån idéer om ras, men har under 2000-talet alltmer kommit att handla om hur människor kodas. Det kan beskrivas som:

*"... hur rasegenskaper tillskrivs grupper och individer och hur detta i sin tur exempelvis leder till diskriminerande handlingar. Enligt detta synsätt kan även företeelser kodas med ras, det vill säga rasifieras."*²⁸

Rasifiering är något som alla genomgår, men används oftast för att beskriva personer som rasifieras som icke-vita eller som markeras som avvikande från en föreställd norm.

Nyckelbegrepp i diskussionen kring invandrare, nysvenskar eller integration, visar att den färgas av föreställningar om de andra. I den här rapporten används rasifiering därför för att beskriva barn och unga som tillskrivs en identitet som något annat än vit svensk.

Under senare år har det skett en språklig glidning från att tala om att människor rasifieras till att tala om att människor är rasifierade. Hur människor rasifieras är starkt kopplat till olika rasistiska tanketraditioner. Rasifieringsprocessen måste förstås genom historiskt förankrade, kulturella hierarkier med rötter i exempelvis biologisk rasism.²⁹

Ett socio-ekologiskt perspektiv

Den här kartläggningen utgår från en socio-ekologisk modell³⁰ som pekar på hur rasism påverkar på individnivå, relationell nivå, i närmiljö och på en strukturell nivå.³¹

²² van Dijk, 1993; Hellström, 2016.

²³ Hellström, 2016.

²⁴ Quijano, 2001.

²⁵ Essed, 1991.

²⁶ Schmauch, 2006; León Rosales, 2016.

²⁷ Molina 1997, 2007.

²⁸ Murji, K. & Solomos, J., *Introduction: Racialization in theory and practice: Racialization in theory and practice*. Red: Karim Murji & John Solomos. Oxford University Press, Oxford, 2005.

²⁹ Molina 1997, 2007.

³⁰ Bronfenbrenner, 1986.

³¹ Franzén & Gottzén, 2020; Jämställdhetsmyndigheten, 2020.

Enligt en ekologisk eller holistisk modell kan barns utsatthet för våld³² förstås utifrån ett samspel mellan strukturella, samhälleliga, relationsbetingade och individuella faktorer.³³ Utifrån ett sådant perspektiv utvecklas barn i interaktion och samspel med sin miljö där många olika faktorer kan påverka barnet och dess behov. Varje barns utveckling bestäms i stor utsträckning av barnets individuella egenskaper i samspel med barnets känslomässiga, kulturella och socioekonomiska miljö.³⁴

Rasism mot barn och unga

Barn är utsatta för rasism från tidig ålder och det är ett utbrett problem. Här redovisar vi hur den rasism som barn utsätts för kan ta sig uttryck.

Barns utsatthet för rasism är mångdimensionellt. Det kan vara allt från antydningar, att osynliggöra, misstänkliggöra och att andrafiera, till verbala trakasserier, hot och våld. Rasism pågår i en gruppdynamik där människor möts men också genom strukturella förutsättningar som skapar och upprätthåller ojämlikhet. Det är inte enbart en idé, en föreställning, en fördom eller en historisk företeelse. Rasism kan inte heller enbart förklaras i termer av tolerans eller enskilda individers etiska tillkortakommanden. Det är något som utförs, skapas, sprids och förändras med tiden.³⁵

Det saknas idag representativa studier om trakasserier kopplade till etnicitet. Trots att Sverige har mycket statistik om befolkningens livsvillkor och välfärd är tillgången till data om utsatthet för rasism och rasistisk diskriminering förhållandevis mager.³⁶ Att mäta barns utsatthet för rasism och att se vilka olika nivåer den sker på är en utmaning. Det är ett komplext problem som sträcker sig över flera platser, samhällsnivåer och sociala sammanhang i barnens liv. För att ringa in dess olika dimensioner och uttryck måste vi använda oss av många olika källor och perspektiv. Nedan presenteras några olika perspektiv från forskning, empiriska rapporter och från barn.

”Man har alltid vetat att man behandlas annorlunda, även om man inte vet precis vad det är.”

Barns erfarenheter av rasism

I Barnombudsmannens årsrapport 2020 (Dom tror att dom vet bättre) förde vi samtal med barn om deras syn på sig själva och sina rättigheter. En majoritet av barnen var medvetna om alla barns lika värde samtidigt som de beskrev situationer där de behandlats kränkande och diskriminerats, på grund av sin bakgrund, hudfärg, kön, funktionsnedsättning eller enbart på grund av att de är barn. Rasism sågs av flera barn som ett problem i Sverige.

Då vi har intervjuat barn som utsatts för rasism berättar de att de inte tycker att de har samma rättigheter som andra barn. De beskriver hur de från tidig ålder behandlas annorlunda och att det fortsätter under uppväxten. Flera av dem uttrycker att de bara vill ha samma rättigheter som andra barn, att de vill bli sedda, lyssnade till och tagna på allvar.

De vill att vuxna ska lära sig mer om vad rasism är och hur det kan drabba barn. De barn som är utsatta för rasism känner ett starkt behov av att vuxna ska sätta stopp för detta och vara ett stöd för att hand om effekterna av utsattheten.

³² Barnkonventionen definierar begreppet våld som ”alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försummelse, misshandel eller utnyttjande, däribland sexuella övergrepp” (artikel 19, Barnkonventionen).

³³ Socialstyrelsen, 2016 s 16.

³⁴ Socialstyrelsen, 2018.

³⁵ Catrin Lundström (2007, 2010).

³⁶ Mångkulturellt centrum 2017.

I intervjuerna frågade vi barnen om de kunde ge konkreta exempel på rasism. De som hade erfarenheter av att själva vara utsatta kunde ofta utförligt beskriva en lång lista av både fysisk och psykisk utsatthet på alla arenor där de rör sig (utom i den närmaste familjen).

Flera tar upp att rasism ibland uttrycks på ett skämtsamt sätt, vilket gör det svårare att förstå vad som faktiskt sker i stunden. Ett barn säger: *"Många tror att rasism bara sker mellan vita och svarta men det finns många fördomar gentemot invandrare generellt."* Ett annat barn menar även att det finns mycket fördomar mellan olika minoriteter.

Vissa barn vi träffat vittnar om att de blivit utsatta för fysiskt våld. Mer vanligt är psykiskt våld, osynliggörande, misstänkliggörande, skämt, jargonger, och nedsättande ord som sker ofta både i skolan och utanför.

Exempel

- Att bli spottad på i lokaltrafiken, att folk ser ner på en.
- Rasism används som mobbing för att trycka ner någon annan.
- Att bli behandlad annorlunda, att inte bli accepterad.
- Kommentarer från vuxna som att *"Ja, du blir väl inte bortgift nu?"*
- Grova skällsord av små barn och barn som säger: *"Jag ska döda alla svarta"*.
- Att vara tvungen att jobba mycket hårdare än andra för att kunna ta sig någonstans.
- Personer med asiatiskt ursprung bemötts på nedvärderande sätt i spåren av corona.
- Att slängas ut från allmänna platser för att man ser ut på ett visst sätt.
- Att vara osäker på hur man ska vara och bete sig för att passa in.
- Att bli förföljd i en butik av en vakt som tror att man ska stjäla.
- Barn ser vilka blickar deras föräldrar får, och inser sedan att de själva får blickar.
- Barn vågar inte ha kläder som sticker ut, exempelvis från sitt hemland.
- Nedvärderande skämt och jargonger bland kompisar och barn i deras närhet.
- Att bli hotad i skolan av kompisar.
- Utfrysning.

Svåra dilemman

Barn beskriver hur svårt det kan vara att befinna sig i olika sammanhang och kompisgrupper där dynamiken, rollerna och personerna skiftar över tid.

I samtliga intervjuer kommer barnen in på att uttryck kopplade till rasism används väldigt oseriöst och ofta som skämt, för att retas eller för att skapa reaktioner. Vissa av barnen beskriver att *"rasism har blivit som ett slangord"*. I flera intervjuer lyfts att uttrycket överanvänds.

"Jag tror det beror på hur, hur medveten man är, vilken ålder man är i. Och.. alltså... vilket socialt sammanhang man är i, jag tror det spelar väldigt stor roll."

Flera barn säger att det är ord man bara slänger ur sig utan att tänka på vad de betyder. Exempelvis, när två personer inte gillar varandra används begreppet rasist som ett skällsord. Andra menar att barn i skolan, även nära vänner, döljer rasistiska kommentarer genom att säga *"det var bara ett skämt"*.

Samtidigt, påpekar ett av barnen, är det fortfarande fel och skadligt även om man själv inte tar illa upp när kompiserna skämtar. *"Bara för att du inte blir så ledsen betyder det inte att det är okej"*.

Barnen tycker att det är svårt att veta hur de ska agera eller känna, då de själva eller en vän utsätts för nedvärderande skämt eller uttryck av kompisar. Det är svårt att sätta gränser i stunden, och att säga ifrån när kompisar säger något sårande kan leda till dålig stämning.

Rasism utifrån kön

Vi frågade om barnen tror att rasism ser olika ut beroende på om det är en kille eller tjej. De vanligaste svaren vi fick var att tjejer är mer utsatta.

"Det är enklare att attackera en tjej än en kille, det har med normer att göra, hon är svag, hon är blyg, medan killar är starka, om vi behandlar honom rasistiskt kommer han slå oss."

Barnen ansåg att tjejer är mer utsatta utifrån förställningen att tjejer är svagare än killar: *"De är lättare att ge sig på för att de är svagare"*. Ett barn menade att det handlar om i vilken utsträckning tjejer och killar vågar säga ifrån:

"Jag skulle gissa att tjejer blir mer utsatta om folk tänker att tjejer inte försvarar sig lika mycket, att man vågar mera då."

Barnen tar upp erfarenheter av konkreta fördomar som synliggör att tjejer och killar möts av delvis skilda rasistiska föreställningar:

- Ett barn berättar att hennes syster inte får jobb på grund av att hon bär slöja.
- Flickor möts av fördomar om att de blivit påtvingade sja, att man ska gifta sig med sin kusin eller att kvinnor är förslavade av sina män.
- Pojkar möts av fördomar om att de är gängkriminella, säljer droger, är ute sent på natten, rånar folk och att de är en fara för samhället. Det leder till rädsla för att polisen ska peka ut en fast man inte gjort något.
- En tjej berättar att hon är kristen men att folk hela tiden förutsätter att hon är muslim på grund av att hon ser utländsk ut, hur hon klär sig och för att hon bor på ett visst ställe.

I en annan intervju beskriver barnen att könade normer också påverkar benägenheten att bete sig rasistiskt då killar har lättare att slänga ur sig rasistiska ord.

"Slöjan gör tjejer väldigt utsatta."

"Rasism triggas av om man sticker ut för mycket."

Andra barn ansåg att killar och tjejer blir utsatta i lika stor utsträckning men att det kan skilja sig i hur det uttrycks. En kille och beskriver att de som är nya i landet kanske är extra utsatta eftersom de inte kan språket, *"de kan bli retade för att andra tycker att det är kul"*. *"Olika barn är olika utsatta för rasism"*.

I flera av intervjuerna säger barnen att de som ser mest annorlunda ut också är mest utsatta för rasism. Tjejer med sja blir mer utsatta.

"Ju mer utländsk du ser ut desto mer utsatt blir du."

Rasism utifrån bostadsort

Även vilken plats du bor på kan spela roll enligt barnen. I flera intervjuer tar barnen upp hur det pratas om orten där de bor och att det spelar en stor roll för de barn och unga som bor där. De menar att de inte känner igen sig i de beskrivningarna när deras ort porträtteras i media.

”I vissa sammanhang stirrar andra på en som på zoo.”

”Om man åker in till stan måste man tänka på vad man ska ha på sig för att inte få blickar.”

”Det känns som att de stirrar på en i områden där de inte är eller ser ut som där man själv kommer ifrån.”

En flicka beskriver hur människor *”blir slagna på från olika håll”*. Exempelvis, menar hon, *”kanske kan barn från hem med ensamstående föräldrar eller låg socioekonomisk status inte få samma stöd hemma när de utsätts.”* Barn som inte kan svenska är särskilt utsatta och hon frågar retoriskt *”hur ska dessa barn kunna försvara sig själva, eller ens kunna bli medvetna om sina rättigheter?”*

”Det är inte vanligt att utländska föräldrar skickar sina barn till innerstadsskolor men om de gör det är risken för rasism stor.”

Empiriska studier om barns utsatthet för rasism

Nedan redovisar vi resultat från bearbetningarna av nationella statistiska underlag från Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18, Skolundersökningen om brott 2019 samt MUCF:s nationella ungdomsenkät 2018 och 2021. I bearbetningen ingår även Stiftelsen Friends elevenkäter från 2017-2021.³⁷

Under 2021 har rapporter om barns utsatthet för rasism publicerats av Rädda Barnen och av Stiftelsen Friends, resultat från dessa redovisas också.

Det vi kommer fram till i denna genomgång speglar i många delar den bild som vi fått i våra intervjuer med barn.

Etnicitet och religion

Studien Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18 visar att 3,4 procent av alla barn utsätts för trakasserier med anledning av sin etniska bakgrund 2–3 gånger i månaden eller oftare. Motsvarande siffra gällande religion är 1,8 procent.³⁸

Friends tar i sin rapport från 2021 upp att kränkningar kopplade till etnicitet och/eller religion rapporteras av barn redan i tidig ålder och att detta förvärras med tiden.³⁹

Vår bearbetning av Friends elevenkäter bland barn och unga i årskurs 3 till och med 9 läsåren 2016/17 till 2020/21 visar liknande resultat:

³⁷ Elevenkäterna är inte riksrepresentativa.

³⁸ Barnombudsmannens och SCB:s bearbetning av data från Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18 (Folkhälsomyndigheten, 2018).

³⁹ Det framgår inte hur stor andel av dessa barn som är muslimskt troende, utifrån Rädda Barnens rapport kan man anta att en stor del av barnen i Friends mätning är muslimskt troende barn.

I Friends enkäter uppger totalt 2,2–4,3 procent av eleverna i årskurs 3–6⁴⁰ och 1,9–5,3 procent i årskurs 6–9⁴¹ att de blivit kränkta av elever på skolan med anledning av ursprungsland eller utseende. Motsvarande siffror med anledning av trosuppfattning är 0,7–1,9 procent i årskurs 3–6⁴² och 1,0–4,8 procent för årskurs 6–9.⁴³ I mätningarna framkommer att elever med utländsk bakgrund är mer utsatta än elever med svensk bakgrund.⁴⁴

Både elever med svensk bakgrund och elever med utländsk bakgrund är viktiga att uppmärksamma då inte alla typer av bakgrunder och etniciteter fångas upp inom gruppen elever med utländsk bakgrund.⁴⁵

Nedan presenteras skillnaderna i resultaten från Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18 och Skolundersökningen om brott 2019:

Resultaten:

- 7,6 procent av eleverna i årskurs 5, 7 och 9 med utländsk bakgrund och 2,2 procent av eleverna med svensk bakgrund har kallats elaka saker på grund av etnisk bakgrund, 2–3 gånger i månaden eller oftare.⁴⁶
- Knappt 2 procent av eleverna i årskurs 5, 7 och 9 uppger att de blivit kallade för elaka saker på grund av sin religion 2–3 gånger i månaden eller oftare. Andelen elever som blivit kallade elaka saker på grund av sin religion är högre för elever med utländsk bakgrund än för elever med svensk bakgrund (4,0 respektive 1,1 procent).⁴⁷
- 17,3 procent av eleverna i årskurs 9 med utländsk bakgrund och 3,6 procent av eleverna med svensk bakgrund uppger att de utsatts för brott på grund av sin bakgrund. För elever med svensk bakgrund märks även en skillnad mellan könen, där flickor är utsatta i mindre grad.⁴⁸
- 3,6 procent av eleverna i årskurs 9 uppger att de blivit utsatta för brott på grund av sin religion. Det är mer vanligt bland elever med utländsk bakgrund. 11,9 procent av eleverna med utländsk bakgrund och 1,0 procent av eleverna med svensk bakgrund uppger att de blivit utsatta för brott på grund av sin religion. Andelarna har varit på samma nivå åren 2015, 2017 och 2019.⁴⁹
- Bland eleverna i åldrarna 16–19 år är det 15,7 procent av unga med utländsk bakgrund och 1,5 procent av unga med svensk bakgrund som svarar att de blivit kränkta med anledning av att de har utländskt bakgrund. 5,6 procent av unga med utländsk bakgrund och 0,8 procent av unga med svensk bakgrund uppger att de blivit kränkta med anledning av sin religion eller trosuppfattning.⁵⁰

”Personer med asiatiskt ursprung får utstå fördomar, folk säger ’tjing tjong’ eller drar i ögonen.”

”Om någon med mörk hudfärg börjar i ett fotbollslag med mest vita så tittar de snett på den eller gör det svårare för den.”

⁴⁰ Frågorna ”Har du någon gång under det senaste året blivit kränkt av en elev/vuxen på skolan?” följdes av flervalsalternativ där de kunde förtydliga om det handlade om ursprung, hudfärg, hårtextrur eller ansiktsdrag.

⁴¹ Frågorna: ”Har du blivit utsatt för kränkningar av någon elev/elev /personal det senaste året?” följdes av flervalsalternativ där de kunde förtydliga om det handlade om ursprung, hudfärg, hårtextrur eller ansiktsdrag.

⁴² Eleverna kunde i enkäten förtydliga om de hade en trosuppfattning.

⁴³ Eleverna kunde i enkäten förtydliga om kränkningarna berodde på ens religion/trosuppfattning.

⁴⁴ Spannet av andelarna är fördelat på årskurs och skolår eller med andra ord beror på variationer per årskurs och skolår.

⁴⁵ De binära kategorierna ”svensk och utländsk bakgrund” riskerar att osynliggöra den rasism som drabbar ex. judar, romer, muslimer, samer, svarta, etc. med svensk bakgrund. Det gör det också svårt att fånga in de vithetsprivilegier som vissa människor med utländsk bakgrund åtnjuter.

⁴⁶ Barnombudsmannens och SCB:s bearbetning av Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18.

⁴⁷ Barnombudsmannens och SCB:s bearbetning av Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18.

⁴⁸ Barnombudsmannens och SCB:s bearbetning av Skolundersökningen om brott 2019.

⁴⁹ Barnombudsmannens och SCB:s bearbetning av Skolundersökningen om brott 2019.

⁵⁰ Barnombudsmannens och MUCF:s bearbetning av den Nationella ungdomsenkäten 2021.

Skolundersökningen om brott 2019 visar även att nästan hälften (48 procent) av alla elever i årskurs 9 uppger att de utsatts för stöld, misshandel, hot, rån eller sexualbrott minst en gång under de senaste tolv månaderna.⁵¹ Svenskfödda elever med två utrikesfödda föräldrar uppger utsatthet för brott i större utsträckning än dels svenskfödda med minst en svenskfödd förälder, dels utrikesfödda elever. Störst andel utsatta finns bland elever med skilda eller separerade föräldrar samt bland elever med svaga ekonomiska resurser.⁵² Tjejer och killar uppger utsatthet för brott i ungefär lika stor utsträckning. Bland tjejer är det dock vanligast att ha utsatts för stöldbrott, följt av sexualbrott och bland killar är stöldbrott vanligast, följt av misshandel.⁵³

”Om någon får reda på att jag har en droppe (z-ordet) i blodet så kommer folk att tro att jag är en tjuv.”

I Rädda Barnens rapport Vuxna – vad gör dom? (2021) delar barn i 32 skolor med sig av sina erfarenheter av rasism och diskriminering, och hur de upplever att vuxna hanterar det. Rapporten bygger på enkätsvar från 1 117 elever i årskurs fem samt intervjuer med 33 barn. Syftet var att få en bild av barns erfarenheter av rasism, diskriminering och trakasserier med fokus på etnisk tillhörighet, hudfärg, kultur, språk och religion, samt att belysa vad de vuxna i skolan gör för att förhindra rasism.

Rädda Barnens rapport visar liknande resultat som de Barnombudsmannen kommer fram till i denna genomgång samt det som barnens berättelser visar.

Några centrala resultat:

- Barnen möter rasism främst i skolan men även i offentliga miljöer och på sociala medier. Cirka hälften (48 procent) har sett rasism på sin skola.⁵⁴
- Vart fjärde barn med utländsk bakgrund⁵⁵ har blivit diskriminerad och/eller trakasserad jämfört med vart sjunde barn med svensk bakgrund.
- 19 procent av barnen med utländsk bakgrund är orolig för att bli retad utifrån etnisk tillhörighet.
- Mer än var fjärde barn (27 procent) som är troende muslim uppger att de blivit diskriminerade och/eller trakasserade.
- Barn berättar att vuxna inte lyssnar, förstår eller tar barnens erfarenheter av rasism på tillräckligt stort allvar. Vuxna saknar tillräcklig insikt för att kunna se och därmed motverka rasism.
- Vuxna misslyckas med att skydda barn från rasism och från repressalier när barn själva väljer att ingripa och agera anti-rasistiskt.
- Barnen i rapporten har kännedom om sina rättigheter: 9 av 10 har hört talas om barnkonventionen och 7 av 10 har arbetat med den i skolan. Däremot uttrycker barnen att de vuxna, på grund av passivitet, misslyckas med att tillgodose deras rättigheter.

⁵¹ År 2015 var andelen som utsatts för något brott högre för elever med utländsk bakgrund, 53 procent, än för elever med svensk bakgrund, 46 procent. År 2017 och 2019 var det däremot inga signifikanta skillnader mellan elever med svensk och utländsk bakgrund. Andelen bland dessa grupper som uppger att de utsatts för brott mellan åren 2015, 2017 och 2019 har inte förändrats (BRÅ 2019).

⁵² Brottsförebyggande rådet (BRÅ) 2019.

⁵³ Barnombudsmannens och SCB:s bearbetning av Skolundersökningen om brott 2019.

⁵⁴ Definitionen av rasism angavs som: "en idé om att människor har olika värde." / "att behandla någon sämre eller annorlunda på grund av utseende, religion eller var man kommer ifrån."

⁵⁵ Enligt Statistiska centralbyråns (SCB:s) definition: utrikesfödda eller personer födda i Sverige som har två utrikesfödda föräldrar.

Barn i årskurs 5 säger att det är vanligt med skämt och att barn retas med anledning av andra elevers hudfärg, religion, kultur eller vilket land man kommer ifrån. (35 procent av barn med utländsk bakgrund, 18 procent av barn med svensk bakgrund).

Många svarar "vet inte", vilket kan spegla att olika begrepp normaliseras eller att det kan vara svårt att avgöra om intentionen var att vara elak. Det som sägs i kompisgrupper kan också vara sådant som upplevs sårande men att det är svårt att agera på då barnen inte vill förlora status eller skapa dålig stämning.⁵⁶

19 procent av elever med utländsk bakgrund svarar att de någon gång senaste året känt sig oroliga för att bli retade för sin hudfärg, att de har namn som låter utländskt, att de inte pratar så bra svenska eller för vad de äter⁵⁷, något som endast 7 procent av barnen med svensk bakgrund är oroliga för. Mest oroliga var tjejer med utländsk bakgrund, där var femte var rädd för att bli retad.

19 procent uppger att de blivit diskriminerade eller trakasserade utifrån religion och/eller etniska tillhörighet: 26 procent av barnen med utländsk bakgrund och 15 av barnen med svensk bakgrund.⁵⁸

Ungefär var sjunde elev med utländsk bakgrund, 16 procent, uppger att de själva blivit diskriminerade eller trakasserade på grund av religion, språk eller för sitt eller föräldrarnas ursprung från ett annat land. Bland barn med svensk bakgrund är det 2 procent.

I Rädda Barnens enkät anser barnen att vuxna inte lyssnar, förstår eller tar barnens erfarenheter av rasism på tillräckligt stort allvar för att kunna se och motverka rasism. 40 procent av de barn som sökt stöd då de varit utsatta har inte fått hjälp. Vuxnas tystnad eller bagatelliserande blir ytterligare ett svek.

Den övergripande bilden av Rädda Barnens rapport speglar (och till viss del fördjupar) flera av de resultat som vi kan se i våra intervjuer, i Friends elevenkäter samt i de nationella undersökningarna. De fördjupande perspektiven är viktiga bidrag för den samlade bilden av barns utsatthet för rasism och hur det kan komma till uttryck för barn i olika åldrar och miljöer. Det pekar även på att det finns ytterligare behov av att genomföra lokala undersökningar om den utsatthet för rasism som barnen själva upplever hur de uppfattar den miljö de är i.⁵⁹

Rasismen är normaliserad i skolmiljön

Barnombudsmannens intervjuer med barn, Rädda Barnens rapport och Friends rapport från 2021 visar att det sociala klimatet i grundskolan många gånger är präglat av rasistiska skämt och nedvärderande ord. Barnen minns händelser från tidig ålder som de blivit medvetna om först när de blivit äldre. Ett av barnen säger att när man blir medveten blir det är värre: *"Det blir också ett väldigt stort problem när man börjar bli äldre och förstår saker."*

En återkommande berättelse i intervjuerna med barn är att rasistiska uttryck har normaliserats och är en del av vardagen, inte minst i skolan. Det handlar om skämt, vissa ord och nedvärderande jargonger i skolmiljön. Det gäller även handlingar som drivs av att peka ut ett annorlundaskap eller för att markera skillnader mellan individer och grupper.

Barnen menar att konsekvenserna av beteenden inte tas om hand av de vuxna i skolan. Vissa uttryck överanvänds så pass mycket att de urvattnats. Samtidigt påpekar barnen att de både vill och behöver prata mer med vuxna om vad rasism är, hur det uttrycks och hur det påverkar barn. De som själva utsätts tar ett stort ansvar för både sitt eget lärande och att synliggöra den rasism som de drabbas av.

⁵⁶ Barn kan bli särskilt utsatta för att de inte har ord eller referensramar för att uttrycka sina upplevelser och därför inte konkret kan benämna sin utsatthet som just rasism (Motsieloa, 2003).

⁵⁷ Exempelvis halal eller kosher.

⁵⁸ Skillnaden mellan grupperna består i erfarenhet av diskriminering och trakasserier utifrån etnisk eller religiös tillhörighet. Bland de andra svarsalternativen finns försvinnande små skillnader mellan barn med svensk och utländsk bakgrund, (3% i kategorin övrigt).

⁵⁹ Se exempelvis Katzin 2021.

I den sociala kontexten i skolan ingår att ha olika roller. Rollerna att *utsättas för rasism*, att *utsätta andra för rasism* och att vara *åskådare*⁶⁰ kan skifta över tid beroende på gruppdynamiska normer i samhället. Rollerna kompliceras också av de olika nivåer i samhället där rasism är verksamt. Utvecklingsekologiska modeller betonar just vikten av den sociala och relationella miljön för dessa roller. Det ska inte enbart förstås som ett individproblem där exempelvis en person utsätts av en eller en grupp personer.⁶¹

I Friends elevenkäter går det att få en bild av hur eleverna svarat kring hur kränkande jargonger, skämt och hårt språkbruk används på deras skolor. I resultaten framgår det att 2,3–12,7 procent av eleverna i årskurs 3–6 rapporterade att elever kommenterar eller skämtar om andra människors länder eller kulturer.⁶²

Vidare framgår det att 1,0–6,4 procent av eleverna i årskurs 3–6 rapporterade att andra elever kommenterar eller skämtar om andra religioner, medan 0,0–1,3 procent rapporterar samma beteende hos vuxna under samma period. Generellt är andelarna högre i årskurs 6 jämfört med tidigare årskurser.

I årskurs 6–9 har 5,5–16,9 procent av eleverna erfarenheter av kommenterar eller skämt om andra människor, vissa länder eller kulturer på ett sätt som inte upplevs som schysst.⁶³ 0,8–3,9 procent anger att det sker ofta/hela tiden, 4,7–14,2 procent anger ibland/någon gång. När det gäller kommentarer och skämt om religioner ligger resultaten totalt mellan 5,7–13,8 procent. 1,1–3,9 procent menar att det sker ofta/hela tiden, 4,7–11,0 procent att det sker ibland/någon gång.

”Man kallar nån fula grejer som kränker personen, skällsord som ”terrorist” eller ”bombare”.

”Vissa människor kan använda n-ordet trots att de inte skämtar.”

Kartläggningen visar att barn inte alltid upplever sig utsatta även om det förekommer mycket rasistiska uttryck i den miljö de lever i. Det kan skilja sig mellan olika klasser och olika skolor. Det finns därför ett behov av att fler lokala och nationella undersökningar genomförs av exempelvis lokala normer, gruppdynamik och sociala klimat. Det är viktiga pusselbitar till att förstå barns utsatthet för rasism i den lokala kontexten.

”Om någon har mörk hud så om man kallar dem för n-ordet, eller om alla klasskamrater går på bio men inte tar med honom för att han är mörkhyad, det skulle jag kalla rasistisk.”

Multiutsatta barn

Barn som är utsatta för rasism riskerar också att vara multiutsatta⁶⁴. Det handlar om när ett barn utsätts för olika typer av våld⁶⁵ exempelvis av föräldrar och/eller syskon, av klasskamrater eller vuxna i skolmiljön, samhälls- eller gängrelaterat våld och partnervåld och som bildar ett pågående mönster av upprepade utsatthet under en längre tid.⁶⁶ Utsatta barn

⁶⁰ Salmivalli, 2009.

⁶¹ Bronfenbrenner 1986.

⁶² I Friends elevenkäter fick eleverna möjlighet att även förtydliga vad kommentarer eller skämt handlade om med flervalsalternativ som inkluderade ”vissa länder eller kulturer” och ”vissa religioner”.

⁶³ Eleverna hade möjlighet att förtydliga avseende ”vissa etniciteter, kulturer och religioner” samt frekvens.

⁶⁴ Begreppet multipel utsatthet kan användas för att beskriva situationer där barn utsätts för olika slags brott i olika miljöer.

⁶⁵ Våld är ett brett begrepp som innefattar alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp.

⁶⁶ Allmänna barnhuset 2020.

beskriver ofta komplexa sociala relationer som kantas av rasism, sexism, fysiskt våld och psykiskt våld.

Vissa studier fokuserar på etniskt baserad mobbning. Utseende och hudfärg identifieras tydligt som upplevda orsaker till mobbning, och många forskare menar att mobbning speglar de sociala och politiska kontexter och strukturer som finns i samhället i stort.⁶⁷

I Friends rapport från 2021 kan vi se att de elever som utsatts rasism även i högre utsträckning är mobbade, upplever kränkning av vuxen/personal, känner sig ensamma och får sämre stöd från vuxna.

Samtidigt ser vi att våld och kränkningar i barns uppväxt inte minskar och att mobbningen ökar i samhället.⁶⁸

Barn som uppfattas som annorlunda, utifrån könsnormer, utseende och bakgrund riskerar i högre utsträckning att bli utsatta för systematiskt våld och mobbning.⁶⁹

Bland både pojkar och flickor i åldrarna 11, 13 och 15 år ökar andelen som uppger att de blivit mobbade. Läsåret 2013/2014 svarade 12,6 procent att de blivit mobbade någon gång eller oftare de senaste månaderna. Motsvarande andel för läsåret 2017/2018 var 19,4 procent⁷⁰.

”Det är en känsla av att vara annorlunda och bli behandlad sämre.”

Just annorlundaskapet är ett återkommande tema kring barns och ungas utsatthet. Inom mobbningsforskningen konstateras det att:

*”Children who are perceived to be ‘different’ in any way are more at risk of bullying, with physical appearance, not conforming to gender norms, race and nationality being key drivers”*⁷¹

Annorlundaskapet kopplas i forskningen till utseende och till att inte passa i normer kring kön och könsuttryck samt normer och idéer om ras, etnicitet och nationalitet.⁷² Barns systematiska utsatthet och kopplingen till rasism i en svensk kontext behöver undersökas mer.

Friends menar att rasistisk mobbning inte enbart påverkar den enskilde eleven utan också dem som bevittnar mobbningen och att normaliserandet av rasistiska handlingar påverkar skolklimatet.⁷³ Barn som utsätts för rasistiska kränkningar av sina skolkamrater är i mycket högre utsträckning utsatta för kränkningar av skolpersonal. Barn som är utsatta för rasism och rasistisk mobbning⁷⁴ i skolan är ofta multiutsatta, där de utsätts för många olika former av diskriminering, kränkningar, och missgynnanden.

⁶⁷ Forsberg & Horton, 2020; Walton & Niblett, 2012.

⁶⁸ SCB 2020: Under 2019 genomförde SCB en uppföljning av målen i Agenda 2030 (reviderades 2020). De huvudsakliga utmaningar som lyfts fram är att den ekonomiska ojämlikheten samt ojämlikheten gällande hälsa, boende och våldsutsatthet inte minskar. Ojämlikheter mellan grupper ökar på några områden. Våld och kränkningar minskar inte och fler unga utsätts för mobbning.

⁶⁹ Unesco 2018.

⁷⁰ SCB 2020, Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18.

⁷¹ Unesco 2018, School violence and bullying: Global status and trends, drivers and consequences. (p. 11) School violence and bullying: global status and trends, drivers and consequences; 2018 (infocoponline.es).

⁷² Unesco 2018.

⁷³ Friends 2021, s. 27.

⁷⁴ Friends definition av rasistisk mobbning: ”när någon blir utsatt för mobbning utifrån sin etnicitet, kultur eller religion. /.../ sin etniska bakgrund, fysiska utseende, religion eller klädsel och att det finns en upprepning och systematik i trakasserierna.” ”...mer eller mindre omedvetna men skadliga kommentarer till avsiktliga fysiska och verbala attacker.” Begreppet rasistisk mobbning borde användas mer ”då det på många sätt saknas ett uttryck för just mobbning kopplad till etnicitet”.

Ur Friends analyser:

- 47 procent av eleverna som har angett att kränkningarna varit kopplade till etnicitet eller religion har varit mobbade under det senaste året. (Respektive 7 procent av dem som ej angivit kränkning kopplad till etnicitet eller religion).
- Av eleverna som angett diskrimineringsgrunderna etnicitet eller religion rapporterar fyra gånger fler, 28 procent, kränkning av vuxen/personal under det senaste året. (Respektive 7 procent av dem som ej angivit etnicitet/religion).
- 48 procent av de elever som utsatts för rasism i skolan har svarat att de känner sig ensamma ibland, ofta eller alltid. (Respektive 23 procent av dem som inte varit utsatta för rasistisk mobbning eller diskriminering).
- Av de barn som utsatts för rasism i skolan rapporterar drygt hälften, 57 procent, att det finns vuxna på skolan de kan söka stöd och hjälp hos. (Respektive 70 procent av dem som inte utsatts för rasism i skolan).
- Nästan var fjärde elev som utsatts för rasistisk mobbning eller diskriminering svarar nej på frågan om det finns personal på skolan som kan hjälpa. (Respektive var tionde elev bland dem som inte varit utsatta för rasism i skolan).
- Var fjärde barn, 26 procent, som utsatts för rasism i skolan anger att personalen aldrig eller sällan agerar när elever blir illa behandlade eller kränkta. (Respektive 12 procent av dem som inte utsatts för rasism).⁷⁵
- Bland barn som utsatts för rasism i skolan, anger 2 av 3, 67 procent, att personalen ibland, oftast, eller alltid agerar. (Respektive 81 procent av de elever som inte utsatts för rasistisk mobbning eller diskriminering).

Även om det viktigt att belysa kunskap och statistik på gruppnivåer för att vi ska kunna få fram ojämlika förhållanden och skillnader i livsvillkor, så är det också av vikt att sätta ljuset på barnets rättigheter. Barnkonventionen pekar på varje barns rättigheter och att vi behöver göra vårt bästa för att förstå varje enskilt barns situation utifrån deras sociala kontext och hur samhället runtomkring dem påverkar deras livsvillkor och möjligheter. Den risk för systematisk utsatthet och multiutsatthet som finns bland barn som har erfarenheter av rasism behöver tas på allvar. Det kan få allvarliga och långvariga konsekvenser för barnets utveckling, skolgång, tilltro och framtidsstro.

Intersektionella perspektiv på rasism

De två aspekter som tydligast påverkar och förstärker idén om rasifiering eller etnisk tillhörighet i den forskning som finns om barn, ungdomar och rasism är kön och klass. Inte minst i fråga om vilka stereotyper och fördomar som barn och ungdomar möter. I en tidigare rapport från Rädda Barnen identifieras just rasifiering som det primära i vardagsrasism.⁷⁶

Det sker genom en värdering av utseende utifrån hudfärg där eurocentriska skönhetsideal idealiseras. Barn som rasifieras, som annat än vita svenskar, upplever tidigt exotifiering och sexualisering, inte minst sydostasiatiska och svarta flickor. Pojkar upplever att de tidigt blir utpekade av polisen som potentiella gärningsmän.⁷⁷ Barns upplevelser av rasism handlar också om direkta, rasistiska uttalanden som n-ordet, terrorist, snattare eller att man blir tillsagd att åka hem. Studier som Motsieloa (2003) illustrerar de variationer av rasism som drabbar barn och ungdomar i Sverige idag, inte minst kopplat till kön.

⁷⁵ "Tycker du att de vuxna på skolan säger till när de märker/får veta att en elev behandlas illa?" (årskurs 3-6) och "Upplever du att personalen på skolan agerar när de märker/får veta att elever blir illa behandlade/kränkta?" (årskurs 6-9).

⁷⁶ Motsieloa, 2003.

⁷⁷ Motsieloa, 2003; se även Bredström, 2003.

Svensk forskning fokuserade länge framför allt på pojkar och unga killar i multietniska förorter och områden.⁷⁸ Hur de rasifieras som annat än vita svenskar och förhåller sig till kategoriseringar som invandrare och blatte, hur de ser på sin framtid då de stämplas som något annat än svenskar, och hur de utmålas som något hotfullt. Andra studier har undersökt hur dessa pojkar också ses som det senaste problemet i svensk skola.⁷⁹ Mycket av denna forskning visar att pojkarna stämplas som stökiga, hotfulla eller till och med mer våldsbenägna än andra pojkar.⁸⁰ Intersektionen rasism och sexism är också tydlig i Motsieloa's (2003) studie och studier om rättsväsendet, där pojkar som rasifieras upplever att de blir utpekade som misstänkta eller potentiella gärningsmän av polisen, men också stämplas som exempelvis terrorister.⁸¹

Även flickor och unga tjejer som rasifieras har fått uppmärksamhet i svensk forskning.⁸² Johanna Sixtensson (2018) synliggör unga tjejers vardag i Malmö, med särskilt fokus på kön och rasifiering. Tjejerna hanterar vardagsrasism genom att bland annat skapa trygga rum där rasismen utesluts, i likhet med andra studier (se t.ex. Pérez Aronsson). I Kim Sylwanders avhandling studeras bland annat det som hon kallar för sexualiserad rasism, där både sexism och rasism spelar in i hur tjejer bemöts och tilltalas på nätet. Unga tjejer (åldrarna 11–15 år) utsätts för rasistiska påhopp men har också olika strategier för att bemöta och hantera rasismen.

Rasism och klasstillhörighet

Föreställningar om klasstillhörighet och socioekonomisk utsatthet framträder som en viktig aspekt i ungdomarnas liv. Forskning om pojkar och unga killar i förorter eller socioekonomiskt utsatta områden visar att inte bara idén om dem som invandrare påverkar deras liv, utan även föreställningar om deras klasstillhörighet och deras socioekonomiska utsatthet.⁸³

Forskning som både inkorporerar rasism, sexism, klass eller socioekonomisk utsatthet som strukturerade mekanismer ger inblick i hur barns och ungdomars erfarenheter tidigt präglas av detta. Olika slags rasism drabbar barn och unga idag. Förutom att det finns idéer om vilken klasstillhörighet barn och unga som rasifieras *bör* ha, så visar också forskning att dessa barn och unga *är* mer socioekonomiskt utsatta.⁸⁴ Unga tjejer med latinamerikansk bakgrund uppfattas befinna sig på "fel" plats när de rör sig i innerstaden eller på mer prestigefyllda skolor.

Funktionsnedsättning

Forskning om rasism och funktionsnedsättningar är ett mycket begränsat forskningsområde. I en rapport från 2001 beskriver Ulla Bohlin att invandrar-/flyktingföräldrar med barn med funktionshinder upplever en särskild utsatthet. Fokus ligger på föräldrarnas upplevelser, men innehållet säger ändå något om den värld barnen möter. Invandrare och flyktingar har generellt sämre livsvillkor. Föräldrar upplever att det är svårt att ha delaktighet och inflytande i sina barns levnadssituation och att de bemöts fördomsfullt, särskilt utifrån språkkunskaper.

Den ideella föreningen Tjejer rätt i samhället (TRIS) har under flera års tid arbetat med hedersrelaterat förtryck av ungdomar och vuxna med intellektuella funktionsnedsättningar. De menar att det finns en tendens hos svenska myndigheter att inte tillgodose behoven hos personer med både intellektuella funktionsnedsättningar och utländsk bakgrund, vilket ökar

⁷⁸ Sernhede, 2002; Jonsson, 2007; Hammarén, 2008; León Rosales, 2010.

⁷⁹ Martinsson & Reimers, 2008; Jonsson, 2015.

⁸⁰ Jonsson, 2015; Herz, 2018.

⁸¹ Vogels 2012, Lalander och Raoof 2016, Ghazinour, Eriksson och Eklund-Wimelius 2020.

⁸² Ålund, 1997, 1998; Lundström 2007, 2010; Kasselas Wiltgren, 2014; Mohme, 2016; Sixtensson, 2018; Sylwander, 2020; Mingantis (2007, 2008, 2010).

⁸³ Jonsson, 2015.

⁸⁴ MUCF, 2021a.

deras utsatthet i familjen.⁸⁵ Ett större ansvar läggs på familjen, vilket ökar risken för våld, hedersförtryck och i viss mån, tvångsäktenskap.

Nationella minoriteter, afrofobi och islamofobi

Det finns väldigt lite forskning om nationella minoriteter i Sverige, särskilt i fråga om barn och ungdom, utsatthet för rasism och ur ett samtida perspektiv. Forskningen fokuserar i hög utsträckning på historiska studier, mer generella attitydmätningar⁸⁶ gällande exempelvis antisemitism, samt i viss mån språkforskning.

Sametinget har identifierat avsaknaden av jämlikhetsdata som ett centralt hinder för ett mer enat forskningsfält om samers livsvillkor i Sverige. Då register över etnicitet inte är tillåtna försvåras exempelvis hälsoforskning och studier om hur den samiska befolkningen drabbas av olika sjukdomar och psykisk ohälsa. I Sametingets översikt över psykisk ohälsa efterfrågas utökade möjligheter att samla in data över etnicitet, för att få ett större statistiskt underlag över samernas situation i Sverige idag.⁸⁷

Det finns idag enbart ett fåtal studier om afrosvenska barns erfarenheter av rasism. Dessa barn inkluderas i bredare studier om barn med migrationsbakgrund eller barn i förortsområden, samt studeras i termer av specifik diaspora (ex. somaliesvenskar). Forskning om afrofobi fokuserar på vuxna och tar ibland upp barndomsminnen⁸⁸ eller föräldraperspektiv.⁸⁹

Då det gäller barn och ungdomars upplevelser av islamofobi finns mer generella mätningar om islamofoba attityder i samhället, där även muslimska ungdomars upplevelser fångas in, och studier om unga muslimers identitet och gemenskap i Sverige.

De nationella minoriteterna drabbas av fortsatta konsekvenser av den assimileringspolitik som Sverige bedrivit under framför allt 1900-talet, vilket lett till språkförlust, stigmatisering och till att kopplingen till minoritetsgrupper dolts.⁹⁰ Nadja Nieminen Mäntys pågående forskning (2013) visar att en förväntan på unga minoriteter att omfamna sin nationella identitet eller erövra det språk de förlorat, i sig kan bli ett krav som komplicerar vad det innebär att vara ung i en nationell minoritet.

Ungdomsorganisationer som representerar minoriteter menar att det är viktigt att undersöka hur olika utsatta minoriteterna är. Judiska barn kan bli utsatta utifrån konspirationsteorier eller åsikter kopplat till staten Israels politik. Samtidigt kan deras utsatthet osynliggöras eller avfärdas för att den anses vara ett historiskt avklarat problem. För de samiska barnen handlar det till stor del om en okunskap om samers historia och rättigheter samt att rättigheterna till språk, kultur och utveckling inte tillgodoses.

Unga från de nationella minoriteterna lyfter ofta fram är att det finns en brist på förståelse för hur rasism mot dem kan se ut eller att de ens är utsatta för rasism. Omgivningens okunskap kan leda till exotifiering. Andra menar att yngre barn hindras från att tala sitt språk för att det *"blir orättvist mot de andra barnen"*.

I Barnombudsmannens årsrapport 2020 (*Dom tror att dom vet bättre*) berättar ett barn:

"Då ville den där läraren göra en samisk afton, där vi, alltså jag, ska springa runt i vår, vad säger man, folkdräkt eller vad fan det heter, som cirkusdjur, och typ bjuda på renkött för att dom ska sluta kalla oss lappjävlar."

⁸⁵ Davidian, 2012; Gunnarsson, 2020.

⁸⁶ Forum för levande historia: Bachner & Ring, 2006; Otterbeck & Bevelander, 2011; Severin, 2014; Lundberg, 2017; Österberg, 2018.

⁸⁷ Stoor, 2016.

⁸⁸ Schmauch, 2006.

⁸⁹ Osman et al., 2020.

⁹⁰ Lantto & Mörkenstam, 2015, León Rosales, 2016, Kjellman, 2017; Laskar, 2017.

Att vara adopterad i en minoritet kan innebära utsatthet inom gruppen ("*du är inte en riktig [minoritetsgruppens namn]*") av andra barn och unga. I de berättelser vi fått ta del av upplevdes det som en lättnad att komma till en större stad för att personerna enbart blev exotifierade där och slapp den andra utsattheten.

I rapporten *Minoritet i historien* (2021), från Forum för levande historia framkommer även att svenskar i allmänhet har bristfälliga kunskaper om nationella minoriteters historia trots att detta har ingått i läroplanen sedan två decennier. Idag anger exempelvis 49 procent att deras kunskap om tornedalingarnas historia är mycket dålig. Motsvarande siffra för samernas historia är 23 procent.⁹¹ Yngre personer i åldern 18–29 år bedömer sina kunskaper som lägre än vad äldre gör.

Några resultat från studier om olika minoriteters utsatthet (barn under 18 år och unga vuxna 18–25 år):

- Nästan hälften av de unga samerna har upplevt att de har blivit illa behandlade eller trakasserade för att de är same. Ju tydligare etnisk identitet desto mer utsatta. De måste ofta försvara och förklara sin existens som samer.⁹²
- Unga romer upplever ofta trakasserier och diskriminering och känner oro för att bli dåligt behandlade.⁹³ ⁹⁴ Beskrivningar av romer är sällan eller aldrig positiva och de känner sig inte bekväma med att prata med andra om att de är romer, till exempel i skolan, på jobbet, i fritidsaktiviteter eller i sociala medier. De känner sig inte heller trygga med att få hjälp från skolan eller jobbet vid upplevelser av trakasserier.
- Elever födda i Afrika är särskilt utsatta inom utbildningsväsendet. De har lägre meritvärde jämfört med andra grupper och lägst andel behöriga till gymnasieskolan.⁹⁵ Hur länge man bott i Sverige påverkar. Svenskfödda med två föräldrar från söder om Sahara (som har varit bosatta i Sverige mer än 10 år) har ett högre meritvärde än dem med två föräldrar födda i nordiska länder. Vidare menar de att förskolan och skolan misslyckas i att stötta afrosvenska elever, framför allt utlandsfödda. Även de som är födda i Sverige vittnar om utbredd rasism och trakasserier.⁹⁶
- Svarta elever upplever diskriminering och låga förväntningar från lärares sida, vilket leder till sämre självkänsla och förtroende för skolan.⁹⁷
- Äldre syskon, eller vänners äldre syskon, medvetandegör många barn.⁹⁸ De uppmärksammar rasism och påtalar att det barnen upplever är just detta. Studien tar också upp barns erfarenheter av att bli kallade n-ordet.
- Rädda Barnens studie om barns erfarenhet av och utsatthet (2021) visar att muslimskt troende barn är särskilt utsatta för diskriminering och trakasserier och dessutom ofta multiutsatta.

"Jag tänker på hur jag går och rör mig utomhus eftersom folk tittar snett".

Det finns stora kunskapsluckor om olika gruppers specifika utsatthet, hur rasism tar sig till uttryck och särskilt utifrån barns perspektiv. Studierna som anges här är ett urval av de få

⁹¹ 56 procent av svenskarna är mycket positiva eller positiva till att skapa historisk rättvisa genom politiska initiativ, såsom offentliga ursäkter, sanningskommissioner och ekonomisk ersättning, 25 procent är varken positiva eller negativa, och 11 procent är negativa.

⁹² Lotta Omma 2013.

⁹³ Stolt men ofta otrygg genomförd av Länsstyrelsen (2021) .

⁹⁴ Siffrorna ska tolkas med försiktighet då det är få svarande. Det bidrar dock med viktiga insikter om hur utsattheten kan ta sig till uttryck för unga romer. Resultatet stöds dock av tidigare rapporter (Länsstyrelsen).

⁹⁵ Afrofobirapporten (2014).

⁹⁶ Hübinette et al., 2014.

⁹⁷ Pérez Aronsson, 2019; Osman et al. 2020.

⁹⁸ Viveca Motsieloa (2003).

studier som finns. De visar att det finns ett behov av ytterligare kvalitativa och kvantitativa studier utifrån lokala kontexter och barns sammanhang.

Barns och ungas anmälningar av rasism

Barn och unga vet ofta inte vart de ska anmäla brister eller lämna klagomål och alla händelser blir förstås inte heller anmälda.⁹⁹ Ibland kan det vara svårt för myndigheter att tolka vad anmälningarna handlar om p.g.a. knapphändiga beskrivningar (exempelvis då det gäller händelser på sociala medier).

I Barnombudsmannen uppdrag ingår att kartlägga och beakta statistik över barn och ungas anmälningar av exempelvis diskriminering och trakasserier på grund av etnicitet och religion. Statens medieråd och Diskrimineringsombudsmannen (DO) hanterar och granskar anmälningar om barns utsatthet för rasism och Skolinspektionens granskar huvudmännens klagomålshantering.¹⁰⁰

Statens medieråd

Statens medieråd har bland annat granskat ungas anmälningar av hat och hot på sociala medier (2019).¹⁰¹ Anmälningar av hat och hot på sociala medier har ökat över tid. Allt fler anmälningar handlar om rasism och sexism.¹⁰²

- 2016 anmälde 8 procent något riktat mot dem själva, 17 procent anmälde något riktat mot en annan person. 2017 var motsvarande siffror 14 procent respektive 19 procent.
- Tjejer anmäler i högre utsträckning än killar.
- Unga med utländsk bakgrund anmäler oftare saker som riktats mot dem själva (anmälningarna ökade från 8 till 18 procent mellan 2016 och 2017).¹⁰³
- Anmälningar av rasism från unga: 2016–6,4 procent, 2017–6,9 procent.
- Andelen unga med utländsk bakgrund som anmälde rasistiskt innehåll 2016 var dubbelt så stor som andelen med svensk bakgrund (7,8 procent respektive 3,6 procent). 2017 är motsvarande siffror 7,2 procent och 6,1 procent.

Diskrimineringsombudsmannen (DO)

- Under 2015–2019 handlar flest anmälningar om diskriminering som har samband med etnisk tillhörighet eller funktionsnedsättning. År 2019 inkom 801 anmälningar gällande funktionsnedsättning och 724 gällande etnisk tillhörighet.¹⁰⁴
- Antalet anmälningar om diskriminering inom utbildningsområdet¹⁰⁵ har ökat från 303 till 527 mellan 2015 och 2019 (74 procent).¹⁰⁶ Anmälningar om diskriminering p. g. a. funktionsnedsättning, etnisk tillhörighet eller kön har ökat markant.

⁹⁹ Skolinspektionens granskning av 31 huvudmän visade att informationen om klagomålshantering ofta är svårtillgänglig och att det finns risk för att klagomålen faller mellan stolarna: [Klagomålshantering för snabb hjälp till eleverna](#).

¹⁰⁰ Det är inte möjligt att få fram statistik kring gjorda anmälningar till BEO och Skolinspektionen som rör uppgifter som faller inom DO:s tillsynsområde, samt diskrimineringsgrunderna etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning.

¹⁰¹ [Ungas anmälningar av hat och hot på sociala medier](#).

¹⁰² Statens medieråd genomförde två statistiska datainsamlingar bland 15–18-åringar under 2016 (4 873 respondenter) och 2017 (2 691 respondenter). Andelen unga som anmält hat och hot i sociala medier har ökat med det går inte att avgöra om detta är resultatet av en ökning av regelvidrigt beteende, en ökad anmälningsbenägenhet, eller om det beror på förenklingar av anmälningsförfarandet (sid 3).

¹⁰³ Rapporten finner inga skillnader mellan svensk och utländsk bakgrund när det gäller saker som riktats mot andra personer (sid 6).

¹⁰⁴ DO fokuserar på anmälningar rörande diskrimineringsgrunderna etnisk tillhörighet, funktionsnedsättning, kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och ålder. I diskriminering ingår även anmälningar om sexuella trakasserier som inte kräver samband med någon diskrimineringsgrund (sid 10). [Rapport–statistik anmälningar 2015-2019](#).

¹⁰⁵ 2019: 316 anmälningar om diskriminering i grundskolan. 50 för övriga utbildningsformer. 2015–2019 har antalet anmälningar ökat för samtliga utbildningsformer (s 35).

¹⁰⁶ 2015–2018 ökade antalet anmälningar om diskriminering inom utbildningsområdet kraftigt. I synnerhet via Skolinspektionen. 2018 och 2019 minskade antalet anmälningar via Skolinspektionen samtidigt som antalet anmälningar direkt till DO ökade. Perioden 2015–2019 ökade antalet anmälningar via Skolinspektionen med 68 procent och direkt till DO med 78 procent (sid 32).

- En majoritet (59 procent) av anmälningarna om trakasserier handlar om etnisk tillhörighet. Den andelen är nästan dubbelt så stor som andelen för alla anmälningar om diskriminering (24 procent).
- 2015–2019 har antalet anmälningar om trakasserier inom utbildning, arbetsliv och övriga samhällsområden mer än fördubblats. Störst har ökningen varit för anmälningar som rör utbildningsområdet.¹⁰⁷

Skolinspektionen

En rapport från Skolinspektionen från 2017 visar att informationen om klagomålshanteringen ofta är svårtillgänglig och att det finns risk för att klagomål faller mellan stolarna (Skolinspektionen 2017).¹⁰⁸ Tillgänglighet till information behöver öka. Det finns en risk för att vissa målgrupper inte nås av information om klagomålshantering och konsekvenserna av detta kan vara att vissa elever och vårdnadshavare upplever att de inte har någonstans att vända sig när de är missnöjda med exempelvis skolmiljön eller undervisningen.

Rapporten visar även att det finns risk för att klagomål kan hamna mellan stolarna med anledning av att oklarheter angående vilket ansvar huvudmannen respektive skolan har för att hantera klagomål. Detta kan medföra att klagomål inte utreds och åtgärdas i tillräcklig omfattning. Huvudmännens förutsättningar för att hantera klagomål varierar också beroende på hur de organiserar sig internt.

I en senare rapport från 2020 fokuserade Skolinspektionen på organisation och tillvägagångssätt i huvudmannens klagomålshantering.¹⁰⁹ Det visade sig att mycket få av huvudmännen arbetar för en likvärdig klagomålshantering. *”För att klagomål ska hanteras effektivt och likvärdigt är det viktigt att det finns en samsyn om vilka ärenden som ska betraktas som klagomål, och att begreppet klagomål används ändamålsenligt”*.¹¹⁰

Det saknas skriftliga interna rutiner och endast ett fåtal hanterar klagomål på huvudmannanivå. Det försvårar utveckling av arbetsprocesser och utredarkompetens. *”Huvudmännens hantering av klagomål mot utbildningen är central för elevers och vårdnadshavares möjligheter att få upplevda brister uppmärksammade, utredda och åtgärdade”* (Skolinspektionen 2020, s 4).

Positiva exempel är huvudmän som har hög grad av delaktighet i hela styrkedjan och som aktivt söker synpunkter samt utvecklingsförslag från vårdnadshavare och elever. Dessa huvudmän betraktar även klagomål som ett underlag i utvecklingsarbete för högre kvalitet i utbildningen.

Arenor för rasism

Många av de barn vi intervjuat har upplevt rasism i skolan och på internet. Barn som själva varit utsatta menar att rasismen finns i alla sociala sammanhang där barn är. De vittnar om att de också blir utsatta på gatan och i kollektivtrafiken både av vuxna och barn. Barnen är medvetna om att samhället generellt är emot rasism. I media, i skolan och på sociala medier beskrivs rasism som något mycket negativt. Men det hindrar inte att människor som i dessa sammanhang är mot rasism bär på rasistiska föreställningar och sprider rasism i vardagen.

¹⁰⁷ 2015–2019 har antalet anmälningar om trakasserier inom utbildning, arbetsliv och övriga samhällsområden ökat kraftigt, de har mer än fördubblats. Störst ökning gäller trakasserier i utbildningsområdet. Anmälningar via Skolinspektionen ökade under denna period. Anmälningar om något annat samhällsområde var relativt få.

¹⁰⁸ *Klagomålshantering – granskningsrapport 2017.*

¹⁰⁹ D.v.s. i vilken utsträckning huvudmannen har en organisation för att hantera klagomål mot utbildningen samt med vilken kvalitet huvudmannen säkerställer att klagomål mot utbildningen utreds på ett självständigt och strukturerat sätt.

¹¹⁰ *Klagomål mot utbildningen – huvudmansorganisation och tillvägagångssätt.*

Utifrån ett utvecklingsekologiskt perspektiv utvecklas barn i interaktion med sin miljö.¹¹¹ Varje barns utveckling bestäms i stor utsträckning av barnets individuella egenskaper i samspel med den känslomässiga, kulturella och socioekonomiska miljön. Det handlar om aktörer och roller på olika nivåer i samhället och relationer i skola, på fritiden och i hemmet.

Barnens utsatthet för rasism präglas av specifika händelser med konkreta utövare, men också av strukturer i samhället. Det finns även åskådare som bevittnar men inte deltar varken i att utöva eller motverka rasism.¹¹² Rollerna finns på samhällets alla nivåer där rasism utövas, och den socioekologiska modellen betonar just vikten av den sociala miljö och de relationer där dessa roller existerar.

Strukturell rasism

Vi kan konstatera att den strukturella rasismen är omfattande och drabbar barn och ungdomar genom deras föräldrars utsatthet för arbetslöshet, diskriminering och segregation men också i deras egna möten med samhällsinstitutioner. Detta återspeglas i barnens berättelser. Segregationen är ett problem som de både ser och påverkas av. Den påverkar föräldrar och släktingar och dem själva då de rör sig mellan olika stadsdelar.

Många barn beskriver de områden där de bor som trygga och som platser där de aldrig behöver uppleva rasism. Ingen där skulle få för sig att utsätta andra boende i området. Däremot behöver de anpassa sig i hur de rör sig, klär sig och talar när de förflyttar sig utanför dessa områden.

Skolan är en central aktör för att försöka motverka segregation och diskriminering i sin ambition att erbjuda en jämlik och likvärdig skola för alla. Men den sprider också segregerade levnadsmönster.

Forskningen visar att boendesegregationen får allt större konsekvenser för skolvalen. Skolors status avgörs delvis av geografisk placering. Resursstarka familjer söker sig bort från skolor med dålig stämpel. Samtidigt möjliggör skolvalet för elever från exempelvis socialt utsatta förortsområden att pendla till skolor med bättre rykte i innerstaden. Det kan dock leda till att innerstadseleverna rör sig vidare till andra skolor med motiveringen att det blivit för många barn med utländsk bakgrund i den tidigare skolan.¹¹³

Ungdomar i segregerade förorter avstår därför ibland från att göra ett aktivt skolval *bort* från förorten, då det sociala priset av att byta till en skola med högre status bedöms vara för stort. Dels riskerar man att förlora den gemenskap man har i närområdet, dels riskerar man att bli retad eller utsatt i den nya skolan.¹¹⁴ Studier visar att elever från multietniska förorter som sökt sig till mer prestigefyllda innerstadsskolor upplever att de stereotypiseras som svåra och stökiga i kontrast till de mer skötsamma vita, svenska eleverna.¹¹⁵

Studier av friskolereformen visar också att ett av de främsta kriterierna i skolvalet inte är skolans profil utan huruvida den uppfattas som en svensk skola eller som en invandrarskola.¹¹⁶ Detta riskerar att leda till en ökad distans till det svenska samhället och till dem som kallas svenskar.¹¹⁷ Samtidigt som invandrarskolor stämplas som dåliga kan barn med högutbildade föräldrar och migrationsbakgrund istället ses som en resurs för

¹¹¹ Bronfenbrenner 1986.

¹¹² Rollerna är inte beständiga, en person kan både vara den som utsätts och den som utsätter andra. Det är ett komplext samspel i barns och vuxnas relationsarbete. Status, hierarkier och lokala normer spelar in i hur personer agerar i olika situationer. I mobbningsforskningen beskrivs denna åskådarroll på olika sätt: dels uppfattar inte alltid åskådaren allvaret i en situation, dels kan åskådaren själv vara rädd för att drabbas (Salmivalli, 2009).

¹¹³ Kallstenius, 2010; Kasselias Wiltgren, 2016.

¹¹⁴ Bunar, 2010a

¹¹⁵ Kallstenius, 2013; Johansson & Hammarén, 2013; Jonsson, 2015, 2018; Pérez Aronsson, 2019.

¹¹⁶ Bunar, 2013.

¹¹⁷ Sernhede, 2002; Lalander, 2011; Kallstenius, 2013.

högprestigeskolor. Dock räknas dessa i mindre utsträckning som invandrare, vilket också poängterar det negativa innehållet i den kategoriseringen.¹¹⁸

Likt skolvärlden kan även bostadsområden drabbas av så kallad *white flight*, dvs att infödda (vita) flyttar när antalet utlandsfödda ökar. Det skapar en egenvald segregation som ses som mer positiv än den traditionella negativa segregationen i utanförskapsområden präglade av hög arbetslöshet och en hög andel utlandsfödda. Denna positiva segregation sker när ett område befolkas av höginkomsttagare med höga utbildningsnivåer.¹¹⁹ Upplevelser av vardagsrasism kan dock leda att personer som rasifieras undviker att flytta till, eller till slut flyttar från, sådana områden.¹²⁰

Diskriminering på arbetsmarknaden och ekonomiska klyftor

Diskriminering på arbetsmarknaden, fattigdom och boendesegregation drabbar i hög utsträckning barn och ungdomar, även om detta inte alltid syns i forskning om exempelvis diskriminering. För att få en helhetsbild av hur rasism påverkar barns livsvillkor måste strukturer som i första hand drabbar eller synliggörs genom deras föräldrar också studeras.

Barnen vi talat med ser hur familj och släkt påverkas av diskrimineringen på arbetsmarknaden. Det påverkar även hur de själva eller andra barn ser på sina möjligheter till arbete och utveckling.

Även om forskning om diskriminering på arbetsmarknaden inte är direkt kopplad till barns och ungas erfarenheter av rasism visar den vilken situation barn och ungdomar växer upp i och vilka framtidsutsikter de har. Det finns dock några studier av ungdomar och unga vuxnas svårigheter att komma in på arbetsmarknaden och om deras framtidsvisioner.¹²¹

Afrofobirapporten (2014) tar upp hur afrosvenska barn missgynnas i skolan och att högskoleutbildade afrosvenskar löper en större risk att hamna i arbetslöshet eller att ha ett yrke som de är överkvalificerade för. Medianinkomsten bland personer födda i Afrika har inte ökat i samma takt som inrikesfödda.¹²² Det finns även studier som tar upp att det förekommer etnisk diskriminering när föräldrar har kontakt med kommunalt anställda angående förskola och barnomsorg.¹²³

Resultat från Rädda Barnens Barnfattighedsrapport (2021):

- Lite mer än vart femte barn med utländsk bakgrund, 20,3 procent, lever i ekonomisk utsatthet, jämfört med 2,8 procent av de barn vars föräldrar är födda i Sverige. Den ekonomiska utsattheten är alltså mer än sju gånger högre bland barn med utländsk bakgrund.
- Den ekonomiska utsattheten bland barn har procentuellt minskat för barn med utländsk bakgrund från 21,6 procent 2016 till 20,3 procent 2019. 4 av 5 barn i ekonomisk utsatthet i Sverige är antingen utrikesfödda eller har åtminstone en utrikesfödd förälder.
- Rädda Barnen menar att utländsk bakgrund och en ensamstående förälder är faktorer som var för sig ökar risken för och sårbarheten av att leva under ekonomiskt knappa förhållanden. Tillsammans förstärker de bägge faktorerna varandra och får ett tydligt mönster av ojämlika ekonomiska villkor att framträda. 2016–2019 minskade den ekonomiska utsattheten för barn till samboende föräldrar i alla hushållskategorier medan

¹¹⁸ Gruber, 2007; Jonsson, 2007; Kallstenius, 2010.

¹¹⁹ Urban, 2015.

¹²⁰ Hübinette et al., 2014.

¹²¹ Neergaard, 2004, 2006; Bethoui, 2006; Lundqvist, 2010; Lindgren, 2016; Lindblad, 2018.

¹²² Hübinette et al., 2014; Osman et al., 2020.

¹²³ Ahmed & Hammarstedt, 2020.

den ökade bland barn till ensamstående föräldrar som är utrikesfödda, från 42,1 till 49,5 procent.

I MUCF:s återkommande rapportering om levnadsvillkor för unga upp till 25 år i dagens Sverige, Ung idag¹²⁴, sägs att 2020 var en fjärdedel, 24,8 procent, av unga utrikesfödda arbetslösa, jämfört med en knapp tiondel, 8,6 procent, av inrikesfödda. Även om antalet inskrivna unga ökade överlag under 2020, till följd av pandemin, har inga större skillnader mellan grupperna skett. Detta visar att unga utrikesfödda tidigt missgynnas på den svenska arbetsmarknaden.

I en annan utredning från MUCF pekar myndigheten på att unga, utrikesfödda kvinnor har en svagare etablering på arbetsmarknaden än andra grupper av unga.¹²⁵

Andelen ungdomar i åldrarna 20–24 år med låg ekonomisk standard har minskat något under de senaste åren, men dubbelt så många utrikesfödda har låg ekonomisk standard än inrikesfödda (39,5 procent respektive 22 procent 2019). Samma förhållanden gäller andelen som får ekonomiskt bistånd. Arbetslöshet är den vanligaste orsaken till att personer uppbär ekonomiskt bistånd. Unga HBTQ-personer är även ekonomiskt utsatta i betydligt högre utsträckning än andra och unga utrikesfödda kvinnor har en svagare etablering på arbetsmarknaden än andra grupper av unga.¹²⁶

Dessa förhållanden gäller alltså unga vuxna, men speglar de förhållanden som väntar barn och unga.

Förskolan och skolan

Alla barn i våra intervjuer berättar att skolan är en av de platser där barn utsätts för mycket rasism. I flera samtal kommer barnen in på upplevelser de haft i tidig ålder och sådant de ser hända bland yngre barn idag. De flesta empiriska undersökningar och enkäter som vi presenterat tidigare i rapporten utgår från skolan, även om förskolan ibland också tas upp i forskningen.

Vi har tidigare gett en bild av den utsatthet barn upplever i skolan och förskolan. Här kommer vi redovisa det övergripande forskningsläget gällande barns utsatthet för rasism i dessa miljöer.

Studier av små barns upplevelser av rasism och äldre barns minnen av rasism, visar att många av dessa första möten sker i förskolan och skolan.¹²⁷ Rädda Barnens rapport Vuxna: Vad gör dom? (2021) konstaterar att det är i skolan risken är störst för att barn utsätts för rasism. Nästan dubbelt så många har varit med om att en annan elev utsatts för någon form av rasism i skolan jämfört med på fritiden.

Barn har en skyldighet att vara i skolan och skolan ett ansvar att aktivt arbeta för alla människors lika värde och att motverka att individer far illa.¹²⁸ Studierna har framför allt fokuserats på elevernas erfarenheter, men det finns också en del forskning om såväl lärarutbildningen som de läromedel som elever tar del av.¹²⁹ Barn och ungdomar tillbringar en stor del av sin vardag i förskolan och skolan och därför fokuserar mycket av forskningen om rasism på just detta.

Flera forskare menar att det svenska skolväsendet har präglats av färgblindhet och kulturell rasism.¹³⁰ Studier om rasism i skolan fokuserar på den etniska *andre*, det vill säga ungdomar

¹²⁴ Se www.ungidag.se.

¹²⁵ MUCF, 2021b.

¹²⁶ MUCF, 2021b.

¹²⁷ Motsieloa, 2003; Pérez Aronsson, 2019.

¹²⁸ Edling, 2012.

¹²⁹ Ajagán-Lester, 2000; Granberg & Thelin, 2002; Edling, 2012; Bayati, 2014; Elmeroth, 2018.

¹³⁰ Bonilla-Silva, 2010; Jonsson, 2015.

med migrationsbakgrund eller som uppfattas som invandrare, medan studier om nationella minoriteter tenderar att fokusera på tillgång till språkundervisning och marginalisering i utbildningspolicyer.¹³¹

Förskolan har ett särskilt ansvar när det gäller minoritetsbarns identitets- och språkutveckling, samt för att andra barn ska ha förståelse för minoriteters existens och likavärde. En ny statlig utredning om bättre språkutveckling i svenska språket i förskolan visar dock att förskollärare saknar kunskap för att arbeta med språkutveckling i andra språk än svenska, samt i svenska som andraspråk.¹³² Även om minoritetsspråken nämns i rapporten, dras inga särskilda slutsatser kring just dessa. Fokus ligger på svenska språket och flerspråkighet. En intressant aspekt som betonas är att vart fjärde barn i förskolan idag har utländsk bakgrund¹³³. Det innebär att en stor andel av förskolorna idag bör arbeta med språkutveckling både i fråga om svenska och om flerspråkighet.¹³⁴

Värt att notera är att minoritetsbarn och inrikesfödda med *en* utrikesfödd förälder inte räknas in i denna statistisk, vilket innebär att dessa barn från potentiellt flerspråkiga hem inte ingår i beräkningen.

Formella och likvärdiga rättigheter

Forskningen visar att formella rättigheter och ett svenskt medborgarskap inte ger likvärdighet och en ingång i gemenskapen, i synnerhet om man saknar ett svenskklingande namn eller har mörkt hår och mörk hudfärg.¹³⁵

Det finns t. ex. studier om hur ungdomar som stämplas som invandrare eller som kommer från förorter bemöts och behandlas i s. k. högststatus-skolor.¹³⁶ Även denna forskning visar att formell inkludering inte är detsamma som faktisk inkludering. Det handlar alltså inte bara om vilka elever som har möjlighet att gå på vilka skolor, utan även vad som sker där i praktiken.

Elever kategoriseras i skolan, där föreställningar om etnicitet och rasifiering är centrala. Samtidigt som de flesta skolor har en ambition om att behandla alla barn lika så saknas ofta ett maktperspektiv, vilket försvårar detta arbete.¹³⁷ León Rosales tar också upp hur beteenden då människor bemöts på olika vis, vilket han kallar för *skillnadskapande praktiker*, kan ha starkt negativa konsekvenser utan att vara medvetet rasistiska (León Rosales, 2016).

Nationella minoriteter

De nationella minoriteterna nämns i läroplanen för såväl förskolan som grundskolan, men grundskolans läroplan fokuserar mer på att elever ska lära sig *om* nationella minoriteter än att faktiskt tillgodose minoritetsbarnets rättigheter.

Trots att de lyfts tydligare i förskolans läroplan innebär bristen på lärare med språkkompetens att det är svårt att genomföra läroplanens mål. Lars Lindgren (2011) identifierar bristen på läromedel på minoritetsspråk som ett hinder för att lärare ska kunna efterleva minoritetskonventionerna.

Det finns brister i förskollärarytbildningen och många lärare upplever att de inte har kompetens nog att arbeta med flerspråkighet i förskolan.¹³⁸ I Katzins (2021) studie om antisemitism i Malmös skolor identifieras också en allmän kunskapslucka om nationella minoriteter bland pedagoger i förskolan. Arbetet med nationella minoriteter håller en låg och generellt underutvecklad nivå i förskolorna oavsett barngruppens sammansättning.

¹³¹ Skutnabb-Kangas, 1996; Gruber, 2002; Huss & Gröndahl, 2012; Svonni 2015; Brantefors, 2015.

¹³² SOU 2020:67.

¹³³ SCB:s definition av utländsk bakgrund: barn födda utrikes eller födda inrikes med två utrikesfödda vårdnadshavare.

¹³⁴ SOU 2020:67.

¹³⁵ Motsieloa, 2003; Eliassi, 2010; Schwarz & Lindqvist, 2018.

¹³⁶ Jonsson, 2015; Jonsson, 2018; Kasselas Wiltgren, 2020.

¹³⁷ Ljungberg, 2005; Gruber, 2007; Granstedt, 2010.

¹³⁸ SOU 2020:67.

Skolpersonal och lärarutbildningen

Litteratur som tar upp rasism i förskola och skola beskriver att barn både kan vara utsatta för och utöva rasism. Lärare beskrivs mer diffust och att de kan medvetandegöras genom att ta till sig forskning. Det finns dock studier som visar att skolpersonal inte ser, förnekar eller väljer att inte uppmärksamma rasism, och att de även utövar rasism. Det är ofta barn och unga som iakttagit detta.

René León Rosales ger exempel på hur lärare omedvetet förstärker elevers upplevelser av utanförskap och utsatthet i skolan. Pojkarna i studien får via skolan idéer om hur en etniskt segregerad arbetsmarknad ser ut, och vilka framtida yrken som är tillgängliga för dem. Barnen resonerar i uppdelningar mellan svenskar och invandrare, och en internaliserad underlägsenhet uppstår: att vara något annat än svensk blir en identitetsmässig brist, där man på olika sätt upplever en underlägsenhet.¹³⁹

Exempel på beteenden som innebär att behandla människor olika¹⁴⁰ och som kan ge väldigt negativa konsekvenser utan att vara medvetet rasistiska, är då en lärare uppmärksammar en elevs höga betyg i svenska trots att "eleven inte pratar svenska hemma". Det blir en form av utpekande där eleven upplever att hon markeras som etniskt annorlunda snarare än som duktig.¹⁴¹

Lärares låga förväntningar och idéer om vad som utgör positiv uppmärksamhet men som upplevs som rasistiskt av elever, har också utforskats. Ytterligare ett exempel på hur lärares goda intentioner om att prata om rasism i klassrum kan upplevas som utpekande är då vissa elever ombeds dela med sig av personliga erfarenheter av rasism.¹⁴²

Lärarutbildningens monokulturella ursprung i folkhemmets idé om ett folk och ett språk, har studerats.¹⁴³ Fortfarande präglas utbildningen tanken om den andre som just något annat än majoritetsbefolkningen. Detta innebär att lärarutbildningens struktur inte bara drabbar studenter och lärare som själva rasifieras eller upplever rasism utan i förlängningen även de elever som senare undervisas av de nya lärarna. Studenter som rasifieras misstänkliggörs, och de upplever ett behov av att hävda sin egen flitighet, vilket speglar samma företeelse i för- och grundskola.¹⁴⁴

Barn vill prata om rättigheter och rasism i skolan

Förskolan och skolan har ett tydligt uppdrag att motverka rasism. Dels ska demokratiska värderingar om alla människors lika värde, rättigheter och möjligheter främjas. Dels ska skolan aktivt motverka trakasserier och diskriminering med koppling till etnicitet, religion, hudfärg eller andra liknande förhållanden.

En möjlig förklaring till att mobbningen i skolan ändå ökar¹⁴⁵ kan vara att det blir en juridisk snarare än en pedagogisk och psykologisk fråga. Det sker en juridifiering av skolan. Det finns med andra ord en risk att man fokuserar på att åtgärda istället för att förebygga, då det finns krav på att dokumentera och anmäla.

Barnen i våra intervjuer beskriver två huvudsakliga behov. De vill gärna prata mer om barns rättigheter och att vuxna förstår vad rasism är, hur det uttrycks och hur det påverkar barn. Deras omgivning behöver få en bättre förståelse för hur rasism påverkar dem själva och andra barn negativt.

När en del av barnen berättar om tillfällen då de varit utsatta vill de inte hamna i diskussioner om "det var rasism eller inte". De vill få stopp på det de utsätts för och stöd att hantera

¹³⁹ Marega och Gušić (2016).

¹⁴⁰ León Rosales begrepp är skillnadsskapande praktiker.

¹⁴¹ León Rosales, 2016.

¹⁴² Osman et al., 2016, 2020; Pérez Aronsson, 2019.

¹⁴³ Persson, 2011; Bayati, 2014

¹⁴⁴ Bayati, 2014.

¹⁴⁵ SCB 2020.

konsekvenserna av det. Barnens berättelser visar att de har behov av både främjande, förebyggande och åtgärdande insatser.¹⁴⁶

Internet och sociala medier

Internet är en av de tre vanligaste arenorna där barn utsätts, drabbas av eller upplever rasism. Den utsatthet de upplever i skolan finns även på internet och i sociala medier i form av hat, kränkningar och trakasserier. Forskningen efterlyser arbete med barns medie-och informationskunnighet samt studier av barnens gruppdynamik (exempelvis i skolan).¹⁴⁷

Sociala medier är viktiga miljöer för unga att umgås i. Värderingar kommuniceras och bedöms. Hur barn och unga använder sociala medier kan därför påverka deras värderingar. Ungdomar tar med sig sina värderingar in i de sociala medierna, och där förstärks skillnaderna mellan olika grupper.¹⁴⁸

MUCF har under 2021 tagit fram en analys av ungas upplevelser av näthat¹⁴⁹ baserad på intervjuer i Sifos webbpanel.

Några resultat:

- Unga utsätts för näthat i lika stor utsträckning som äldre. I båda grupperna har 7 procent utsatts det senaste året.
- Både unga och äldre menar att näthatet oftast handlar om etnicitet, diskriminering, immigration, invandring eller integration.¹⁵⁰ Unga tycker i högre grad än de äldre att näthatet handlar om sexuell orientering och jämställdhet. Äldre anser i högre grad att det handlar om immigration, invandring, integration, religion och trosuppfattning.
- Tjejer tycker i större utsträckning att samtalstonen är för hård, medan killar i större utsträckning tycker att man måste tåla ett hårt språk online. Tjejer undviker att ta ställning i samhällsfrågor online av oro för att bli utsatta och anser i högre grad än killar att näthat är ett hot mot demokratin.
- Både yngre och äldre anser att samtalsklimatet på sociala medier är för hårt.¹⁵¹
- Hälften är inte alls oroliga över att få kränkande kommentarer när de lägger upp innehåll på sociala medier. Men en större andel undviker att ta ställning i olika frågor för att inte bli utsatta. Så även om endast en liten andel upplever oro är andelen som anpassar sitt beteende online större. Denna skillnad i oro och beteende finns både bland unga och äldre.

Kunskapen om utsattheten för hot och hat och vad det har för inverkan på barn är begränsad trots flera nationella rapporter de senaste åren. Det finns även begränsningar i begreppet näthat på grund av att det saknas en enhetlig definition av begreppet och förståelse för vad det innebär. Internetstiftelsen mäter återkommande hur barn, unga och vuxna använder och förhåller sig till internet i undersökningen Svenskarna och internet.

Resultat i Svenskarna och internet¹⁵²

- Drygt 4 av 10 känner någon form av oro för att bli utsatta för näthat.
- Drygt 1 av 10 känner stor oro för att bli utsatt för näthat. 4 procent var mycket oroliga.
- Män är minst oroliga, kvinnor oroar sig mest.

¹⁴⁶ Skolverket: *Hur skolan kan arbeta mot trakasserier och kränkningar*.

¹⁴⁷ Statens medieråd 2020.

¹⁴⁸ Statens medieråd 2018.

¹⁴⁹ *Ungas upplevelser av näthat*.

¹⁵⁰ I MUCF:s rapport framgår att unga upplever att näthatet främst handlar om: etnicitet eller diskriminering (51 procent) samt migration, invandring eller integration (46 procent). 19 procent anger att näthatet främst handlar om religion eller trosuppfattning.

¹⁵¹ En mycket liten andel tycker att det är för hårt i vardagliga möten, där anser de flesta att samtalsklimatet är bra.

¹⁵² *Svenskarna och internet 2021*.

- Nästan dubbelt så många utlandsfödda känner mycket stor oro för att bli utsatta för näthat jämfört med genomsnittet.
- 17 procent av högstadiel elever känner stor oro för att bli utsatt för näthat.
- 1 av 10 i högstadiet har blivit utsatt för näthat
- Nära hälften av de som drabbats upplevde näthatet som allvarligt.
- Högstadiel elever är betydligt mer oroliga än gymnasieelever för att utsättas.
- Mer än var tionde 8–11-åring känner stor oro för att bli mobbad på nätet.
- Mer än 4 av 10 av 8–11-åringarna känner någon form av oro för att bli mobbade på nätet. Mer än 1 av 10 känner stor oro för nätmobbning och 4 procent känner mycket stor oro.
- 4 procent bland internetanvändarna som är 12 år eller äldre blivit utsatta för näthat.
- Mest utsatta är barn som går på högstadiet och gymnasiet samt de som har en funktionsvariation.¹⁵³

Fritiden

De kommunala och ideella fritidsverksamheterna är viktiga arenor för barn och unga. Det är en plats där det finns trygga vuxna som agerar samt har mycket tid och utrymme för att bygga trygga och tillitsfulla relationer. Om skolan är en utsatt plats kan tryggare rum på fritiden erbjuda både skydd och stärkande processer där barn kan utveckla sin identitet och förmåga att socialisera med andra barn och vuxna.¹⁵⁴ Samtidigt finns indikationer på att barn med utländsk bakgrund i högre grad än andra unga undviker fritidsverksamheter av rädsla för att bli dåligt bemötta.

Fritidsverksamheten lyfts i rapporter om andra grupper av särskilt utsatta barn. Hbtq-personer och personer med funktionsnedsättning känner sig utsatta i skolan och vill ha tillgång till tryggare rum på fritiden.¹⁵⁵

Det finns därför ett behov av att undersöka fritidens olika verksamheter, se på framgångsfaktorer och utmaningar. Särskilt saknas kunskap och forskning om barns erfarenheter av rasism på deras fritid.

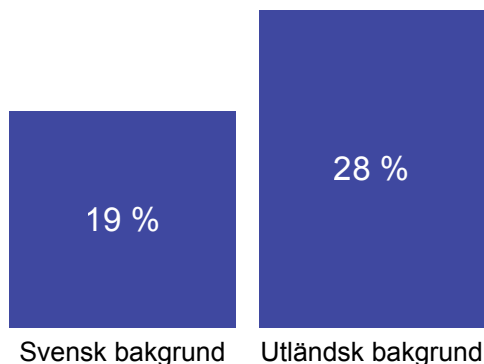
I 2018 års Nationella ungdomsenkät (MUCF) berättade ungdomar, 16–19 år, att de någon gång avstått från en fritidsaktivitet av rädsla för att bli dåligt behandlad på grund av sin utländska bakgrund eller på grund av sin religion eller trosuppfattning. Det gäller cirka 7 respektive 3 procent av dem med utländsk bakgrund och 0,2 respektive 0,4 procent av dem med svensk bakgrund.

Avstått p.g.a:	Utländsk bakgrund		Religion/trosuppfattning	
	Antal svarande	Andel utsatta %	Antal svarande	Andel utsatta %
Svensk bakgrund	584	0,2	584	0,4
Utländsk bakgrund	184	7,3	184	3,5

¹⁵³ [Svenskarna och internet – näthat och nätbrott.](#)

¹⁵⁴ [MUCF, 2010; MUCF, 2012.](#)

¹⁵⁵ [MUCF, 2010; MUCF, 2012.](#)

2021 ställdes en annan fråga: "har du avstått från att delta i någon fritidsaktivitet på grund av att du inte känt dig välkommen eller passerat in i aktiviteten?"

19 procent av unga med svensk bakgrund respektive 28 procent av ungdomar med utländsk bakgrund har avstått från fritidsaktivitet på grund av att de inte känt sig välkomna eller passerat in i aktiviteten.

(MUCF, Nationell ungdomsenkät 2021.)

SiS och HVB-hem

Lalanders och Raoofs (2016) studie av ensamkommande ungdomar på HVB-hem visar att det finns en tydlig tanke om att "förädla" ungdomarna från ensamkommande, i behov av uppfostran och styrning, till att bli vuxna på ett svenskt sätt.

Samtidigt upplever ungdomarna i studien att personalen inte är överens om vad detta innebär. Ungdomarna känner ett motstånd mot denna disciplinering och socialisering och bemöts med bestraffning, deras rörlighet kan begränsas och de kan förflyttas. Snarare än ömsesidigt lärande och respekt skapas en institutionell miljö med en stark vi- och dom-känsla där ungdomarnas perspektiv hela tiden är underordnad.¹⁵⁶

I en studie om tvångsvård av just ensamkommande ungdomar på SiS särskilda ungdomshem¹⁵⁷ konstateras att det finns mycket få studier om ensamkommande barns och ungas psykiska ohälsa och missbruksproblematik. De studier som rör trauma har dock visat på en hög prevalens av psykisk ohälsa och missbruksproblematik.¹⁵⁸

Enligt Statens institutionsstyrelse (2015) skiljer sig placeringar av ensamkommande ungdomar på SiS-hem åt från placeringar av ungdomar uppvuxna i Sverige, då socialtjänsten inte har lika mycket information om ensamkommandes bakgrund och historik.

Därför är de utredningar som leder till tvångsvård också mindre omfattande. I Ghazinour et al. studie (2020) framgår att dessa ungdomar har erfarenhet av svåra livshändelser (som förföljelse och övergrepp), och en stor andel av de tvångsvårdade ungdomarna har någon form av dokumenterad psykisk ohälsa. Gruppen beskrivs som heterogen, men med vissa gemensamma mönster. En stor andel av ungdomarna har inte uppehållstillstånd, vilket författarna menar påverkar deras mående men också deras grad av mottaglighet för de insatser som görs på ungdomshem. Det råder en tydlig brist på tolkar, vilket ytterligare försvårar ungdomarnas situation.

Allmänna platser och hatbrott

Flera av de barn vi intervjuat känner sig utsatta i offentliga rum utanför skolan och hemmet. De blir kallade rasistiska tillmälen av både små barn och äldre personer (terrorist, bombare, n-ordet), blir spottade på eller får konkreta hot om våld och blir jagade av vuxna. Vissa av barnen berättar att de även bevittnat då familjemedlemmar utsatts för våld. Äldre syskon är enligt barnen viktiga för att de ska förstå både vad de utsätts för och hur de potentiellt kan utsättas.

¹⁵⁶ Lalanders och Raoof 2016.

¹⁵⁷ Ghazinour, Eriksson och Eklund-Wimelius (2020).

¹⁵⁸ Ghazinour et al., 2020.

Hatbrott är med andra ord ett perspektiv som behöver vägas in i helhetsbilden kring barns och ungas utsatthet för rasism på allmänna platser.¹⁵⁹

BRÅ genomförde 2018 en fördjupad analys utifrån Nationella trygghetsundersökningen¹⁶⁰ där det visar sig att den andel som kände störst utsatthet för främlingsfientliga hatbrott¹⁶¹ var de yngsta, 16–24 år. Lägst utsatthet kände de äldsta, 65–79 år.

Ju yngre åldersgrupp desto större var risken att utsättas.¹⁶² Bland män är risken högst i åldern 16–24 år. För kvinnor är risken att utsättas störst i åldern 25–44 år.

Bland dem som uppger att de utsatts för hatbrott med främlingsfientligt motiv är de vanligaste brottstyperna hot (47 procent), trakasserier (31 procent), misshandel (22 procent) och rån (11 procent).¹⁶³

Det är ungefär samma ordning även för hatbrott p.g.a. religiös tillhörighet samt homofobiska hatbrott. När det gäller främlingsfientliga hatbrott är hot och trakasserier är de vanligaste brottstyperna bland både män och kvinnor. Misshandel är lika vanligt som trakasserier bland män. Könsskillnaderna för respektive brottstyp är störst vid främlingsfientliga hatbrott då kvinnor i högre grad är utsatta.¹⁶⁴

Så påverkas barn av rasism

Då barnen vi intervjuat beskriver hur de påverkas av rasism skapas en lång lista av konkreta och påtagligt negativa konsekvenser. De negativa idéer och förväntningar som de möts av dagligen blir en ständig följeslagare i alla situationer, sammanhang och relationer.

Det handlar både om att bli utsatt, men också om risken eller förväntan att utsättas av rasistiska uttryck och handlingar. De upplever en stor oförutsägbarhet, en minoritetsstress som är ständigt närvarande och som byggs upp över en lång tid, från tidig ålder till vuxenlivet. Detta sätter sig i kroppen och sinnet hos ett barn. Ju mer oförutsägbart det är, desto mer skadligt riskerar det att vara. Särskilt om oförutsägbarheten förknippas med utsatthet för våld.

Rasism får stora konsekvenser i barns och ungas liv. Det påverkar deras skolgång, tilliten till vuxna och till samhällets institutioner, deras framtidstro och hälsa.

Utsatthet för rasism är ett stort hinder för barn och unga att få sina rättigheter tillgodosedda. Utsatthet under uppväxten ökar risken för psykisk ohälsa och beteendeproblem. Det är också associerat med 2–4 gånger så hög risk för ohälsa i vuxen ålder.

Utsattheten inverkar stort på deras betyg. Mobbning och ofrivillig ensamhet är en riskfaktor för att inte klara godkänd nivå. Barn som uppger att de är ensamma har tre gånger högre risk att få icke godkänt, jämfört med barn som har någon att vara med. Ensamma barn riskerar att missa möjligheten att studera vidare på gymnasiet.

I det här avsnittet redovisar vi konsekvenserna av barns utsatthet för rasism och hur barn själva beskriver hur rasism påverkar dem själva och andra barn.

¹⁵⁹ De vanligaste brottsplatserna: allmän plats (20 procent), i den utsattas hem eller i anslutning till det (19 procent) samt på den utsattas arbetsplats (11 procent). Digitala hatbrott: chatt, sms och telefon (9 procent), sociala medier (6 procent) och övriga internet (2 procent), totalt 17 procent av de anmälda brotten med hatbrottsmotiv. Ytterligare 10 procent av brotten skedde i skolmiljö (fysisk och digital). BRÅ: [Hatbrottsstatistik](#).

¹⁶⁰ BRÅ: [Självrapporterad utsatthet för hatbrott](#).

¹⁶¹ BRÅ:s definition: "Någon angriper en person eller en grupp av människor på grund av deras uppfattade ras, hudfärg, etniska bakgrund, trosbekännelse, sexuella läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck.

¹⁶² Risken för att utsättas är betydligt högre ju yngre åldersgrupp som studeras. Bland män är risken högst i åldern 16–24 år och 25–44 år (oddskvot 3,8 respektive 3,0). Även bland kvinnor är risken att utsättas högre bland yngre än bland äldre. Oddskvoten är störst bland kvinnor i åldern 25–44 år (oddskvot 4,1) (BRÅ 2018, s 29).

¹⁶³ BRÅ 2018, s 31.

¹⁶⁴ Det är få som anmäler hatbrott och de som anmäls är också svåra att utreda. BRÅ:s fördjupade studie bidrar dock med flera viktiga insikter i en övergripande beskrivningen av barns och ungas utsatthet.

Barns egna röster

Det var inte svårt för barnen att i våra intervjuer sätta ord på sina erfarenheter och känslor. Flera av dem menade att de har tänkt mycket på sin utsatthet och har jobbat med att förstå vad som händer.

Några av dem berättar att de bearbetat sina känslor genom att läsa på om vad rasism är och ibland genom att prata med kompisar. De som vittnar om stor och ihållande utsatthet kan beskriva en utveckling över tid och att det har krävt mycket av dem själva, ibland har de behövt byta skola eller klass för att en positiv förändring ska bli möjlig.

Här följer olika exempel från barnens berättelser. Flera var återkommande i intervjuerna. Särskilt vanligt var svaren om att det påverkar den psykiska hälsan, självkänslan och att man ändrar på sig för att på olika sätt försöka passa in.

Hur påverkar utsattheten?

- Det förstör en.
- En ständig balansgång, man får inte vara för mycket och inte för lite.
- Man tappar bort sig själv, tappar bort sin identitet.
- Att välja vägen att vara invandrare är ett sätt.
- Killar ger upp snabbare, och blir stereotypen.
- När tjejer säger ifrån blir dom starka feminister och det är inte bra enligt killarna.
- Jag såg mig som smutsig redan från en ung ålder.
- Jag plattade håret länge.
- Rasism leder till psykisk ohälsa bland barn, det gör något med hur man ser på samhället och sig själv.
- Det påverkar barns känsla av trygghet och bilden av vem som kan lyckas i samhället.
- Barn som utsätts känner sig annorlunda, nedtryckta, som att de är sämre och att de inte känner sig hemma.
- Rasism kan påverka barn mentalt. När poliser kommer fram och misstänker en för något, gör att hatet mot poliser börjar redan då, för att vi behandlas olika.
- Man byter identitet och förfalskar sig själv. Det hat du får vänder du mot andra.
- Barn påverkas negativt av rasism, det kan exempelvis leda till självskadebeteende och att man inte tycker om sig själv.
- Det kanske kan leda till att man skadar sig själv eller någon annan om man själv utsatts.
- Om jag varit rasistiskt behandlad i skolan skulle jag inte vilja komma tillbaka till skolan på ett bra tag. En grov handling kan skapa ett trauma.
- Det beror på olika personer, alla blir inte lika påverkade. [Vissa] tänker nu går jag vidare i mitt liv medan andra blir mer påverkade. Men de flesta påverkas.
- Man kanske försöker anpassa sig mer till dem, bli mer som svenskar, klä sig mer som dem, ha samma kultur. Man kanske tänker att om jag anpassar mig så kanske de inte är rasistiska mot mig.
- Detta gör att barn växer upp och inte vet sina rättigheter.

***”Den psykiska och fysiska hälsan förstörs,
man börjar ifrågasätta sig själv och blir osäker
vilket gör att man börjar bete sig på ett annat sätt.”***

***”Det förstör individen enormt mycket.
Man mår väldigt dåligt psykiskt och det kan vara svårt
för barn och unga att komma över det man varit med om.”***

Exempel från yngre barn (mellanstadiet)

- Man kan ändra hela sig själv.
- Barn påverkas genom att de ändrar på sig själva väldigt mycket, saker som kläder och hårfrisyr, sätt att gå.
- Man tänker att ”jag kommer aldrig passa in”.
- Att inte vilja gå tillbaka till skolan om något hänt där.
- Det leder till att barn blir rädda för att gå ut, exempelvis på stan eller till skolan.
- Det gör en ledsen, arg och rädd att utsättas för rasism.

Flera av de yngre barnen tror inte att man påverkas olika beroende på om man är pojke eller flicka utan att det är mer individuellt.

***”Jag försökte vara som andra och anpassa mig till
det som jag trodde att jag behövde vara.”***

***”Jag ifrågasatte min personlighet,
något jag trodde att jag aldrig skulle göra.”***

Exempel från multiutsatta barn

I en intervju beskriver två tjejer mycket utförligt hur utsattheten påverkat dem. De började lista upp olika konsekvenser. Enligt tjejerna kan utsattheten, utöver den psykisk ohälsa och det dåliga självförtroendet, leda till att man får dåligt förtroende för andra och sig själv. Tilliten blir påverkad.

- Jag har känt mig annorlunda på ett negativt sätt.
- Jag har ändrat på mig själv.
- Min mentala hälsa blev påverkad.
- Jag har känt mig otillräcklig.
- Jag har känt att jag inte passar in.
- Jag begränsade mig själv, var jag rörde mig och så vidare

Några andra barn hade likande erfarenheter av hur de blev påverkade, men tycker att de idag mår mycket bättre efter att ha bytt skola och nu har en gemenskap där de *”fullt ut kan vara sig själva”*.

Om att våga prata med vuxna

Ett tydligt budskap från barnen vi träffat är att vuxna ska prata om rasism tidigt och få barn och unga att förstå allvaret i det. Barn och unga tar inte själva upp rasism med vuxna, deras erfarenhet är att när frågan väl tas upp, så görs det av vuxna.

Ungdomarna själva tror att detta beror på att de flesta barn inte vet vad rasism egentligen är och därför inte förstår vad de själva eller andra utsätts för. Det kan också bero på, menar barnen, att om barn tidigare har sett hur vuxna agerar eller snarare *inte* agerar mot rasism, kan det ha påverkat så att de inte känner tillit och inte vet vem de ska vända sig till.

Barnen lyfter fram olika egenupplevda exempel på nedsättande, exotifierande, misstänkliggörande uttryck eller olika former av verbala trakasserier, hot och våld som de

beskriver som rasism. Många berättar att det pågår nu medan andra minns upplevelser från andra skolor eller klasser. De flesta menar att lärare och skolpersonal inte agerar på det hårda språkbruket i skolan. I de fall vuxna *har* agerat på skolan tyckte barnen att det var skönt och viktigt för dem.

- Jag antar att om man blir utsatt, och det är väldigt grovt, att man pratar med en vuxen men det beror nog på om man vågar.
- Jag tror det är vanligare att barn berättar för vuxna än att unga gör det. Bland annat har unga det enklare att försvara sig själv, Rasism kan också vara brottsligt. Jag skulle kunna göra en polisanmälan beroende på hur grovt det är.
- Det är mest sannolikt att man berättar om det är grovt, men det beror också på personen, om man vågar. Det kan också vara så att den som utsätter personen för rasism hotar.
- Jag skulle säga att de flesta bryr sig men det är olika vad man gör åt det, en del tröstar, andra gör mer.

”Jag tror att vuxna tar det på stort allvar eftersom det är väldigt allvarligt att bli utsatt. Jag tror att de flesta vuxna bryr sig om det.”

Flera tar upp att de vuxnas bemötande varierar beroende på vem det är de pratar med. Vissa pekar på att personal på fritidsgårdarna är lättare att prata med och att de agerar snabbare på hårt språkbruk, skämt och skällsord. Någon påpekar att fritidsgårdarna också kan vara en plats där rasism sker.

Flera har inte varit med om att barn och unga vågar lyfta frågan om rasism med lärare eller andra vuxna. Kanske för att den mesta rasismen uttrycks bland kompisar som ett skämt. En menar att det kan bero på att de som utsatts inte tycker att det varit tillräckligt viktigt, eller att det inte händer så ofta. En annan menar att det kan bero att man inte riktigt litat på lärarna.

Om man blivit utsatt för rasism kan det *”kännas skönare att prata med någon som har liknande erfarenheter”* än en lärare som är vit och som saknar erfarenheter. Ungdomarna menar att lärarnas brist på egen erfarenhet av rasism gör att de inte pratar så mycket om det i skolan.

Barnens berättelser pekar även på att vuxna har allt för snäva definitioner av rasism eller att vissa uttryck av rasism får mer uppmärksamhet än andra. Lärare pratar t. ex. om rasism bara i ett historiskt perspektiv, den organiserade rasismen och nazismen samt att det enbart handlar rasism mot svarta.

Flera berättar att barn inte vågar ta upp saker med de vuxna för att de inte tror att de kommer att bli trodda. Vuxna överlag agerar inte. En ungdom berättar att de har lyft ämnet med läraren flera gånger, framförallt när n-ordet används, men inget har hänt. Han har varit med om mer allvarliga händelser på skolan och har försökt driva på att de ska prata mer om diskrimineringsgrunderna och barnkonventionen i skolan, *”men ingenting händer”*. Trots detta, säger han, kommer han att fortsätta att driva frågan. En annan menar att *”vuxna låter det gå”* och inte agerar på hårt språkbruk och skällsord i skolan.

- Jag har aldrig träffat en lärare som tar tag i det [hårda språkbruket]. Det tas inte på allvar.
- De blir triggade och tolkar situationen som att det är något annat.
- Det går att kalla en handling för rasism. Det innebär inte att personen är rasistisk.
- Det är sällan vuxna gör något åt saken. Det gör att en inte känner sig viktig
- Det blir inget gjort och de tar det inte på allvar.

”De förklarar att det egentligen handlar om något annat, det är inte rasism.”

Barn och unga tycker att det är viktigt att vuxna agerar mot rasism, skämt, jargonger, hårt språkbruk och när skällsord används. De berättar hur det blir en del av skolmiljön och normaliseras. De är mycket medvetna om att det pågår och berättar hur de på olika sätt försöker hantera situationer och navigera utan att tappa status eller uppfattas som jobbiga.

Flera känner påtaglig frustration när de inte får hjälp och stöd av vuxna när de till sist repat mod att ta upp vad de är med om. De som är eller har varit utsatta för rasism regelbundet vittnar även om att de inte blivit sedda, lyssnade till eller tagna på allvar när de berättar för vuxna. Barnen vill få hjälp med att få stopp på det de är utsatta för och stöd med hur detta påverkar dem. Det gäller särskilt de barn som är utsatta på många olika sätt i sin vardag.

Barnen beskriver en generell trygghet i skolmiljön men vissa menar att deras lärare ofta bara lägger kraft på att hålla ordning i klassrummet samtidigt som det sker mycket utanför klassrummet.

Skolenkäten under 10 år

Skolinspektionens rapport över resultatet av Skolenkäten under tio års tid, 2010–2020¹⁶⁵, visar på relativt stabila resultat över tid om elevernas upplevelse av studiero. Elevernas svar var övervägande positiva. Det sker ett gott arbete på skolorna som ger elever goda förutsättningar för trivsel, lärande och utveckling. Men det finns variationer både mellan huvudmän och skolor och inom skolor. Även om flertalet skolor får övervägande positiva svar så finns det skolor där eleverna ger en mer negativ bild.¹⁶⁶

Många elever känner sig trygga i skolan men detta har utvecklats i en negativ riktning över tid. Allt färre elever upplever att de vuxna reagerar när någon elev blir kränkt.

Några av de viktigaste resultaten:

- År 2020 uppgav 8 av 10 i årskurs 9 att de kände sig trygga och 9 av 10 i årskurs 5 och 2. I årskurs 9 minskade andelen trygga elever från 89 till 79 procent mellan 2010 och 2020.
- I årskurs 5 och årskurs 9 är det allt färre elever som uppfattar att de vuxna reagerar om någon elev blir kränkt. Våren 2012 var det till exempel 70 procent av eleverna i årskurs 9 som uppgav att de vuxna reagerar. Våren 2020 var siffran 62 procent.
- 1 av 3 grundskolelärare uppgav 2020 att en stor del av undervisningstiden gick till att upprätthålla ordningen i klassrummet, mot 1 av 4 år 2012. Detta till trots har den upplevda studieron bland elever inte förändrats mycket över tid.

Det är alltså en minskad andel elever som upplever att vuxna reagerar om någon elev blir kränkt (ungefär 6 av 10). Samma bild ger de intervjuer som vi har genomfört och ungdomsorganisationernas erfarenhet gällande barns utsatthet för rasism och normalisering av rasistiska uttryck i skolmiljön.

Enligt Skolinspektionen är det viktigt att hålla isär begreppen *trygghet* respektive *studiero* för att kunna analysera och vidta åtgärder. Det är viktigt att arbeta på bägge dessa fronter för att förebygga ordningsstörningar, kränkningar och trakasserier.

Tillit till andra och samhället

Barnen berättar att de ser hur andra barns tillit till vuxna och samhället påverkas negativt om det inte blir sedda, lyssnade till eller tagna på allvar i sin utsatthet.

En central del av den mellanmännsliga tilliten är upplevelsen av att människor i allmänhet går att lita på. En förutsättning för att ett samhälle ska vara välmående är att människor känner

¹⁶⁵ Från 2010 har Skolinspektionen samlat in ca 2,5 miljoner svar (980 000 från elever, 340 000 från lärare och 1 200 000 från föräldrar).

¹⁶⁶ Skillnader i hur barns utsatthet kommer till uttryck varierar från klass till klass och från skola till skola. Det behövs fler lokala och nationella undersökningar med en variation av metoder för att fullt ut fånga barns utsatthet för rasism.

tillit till varandra och till olika samhällsfunktioner.¹⁶⁷ Tilliten skapar en förutsägbarhet som gör den sociala världen mer hanterbar. Osäkerheten och stressen minskar. Det är en viktig beståndsdel för politiskt engagemang och en demokratisk utveckling i samhället i stort.¹⁶⁸

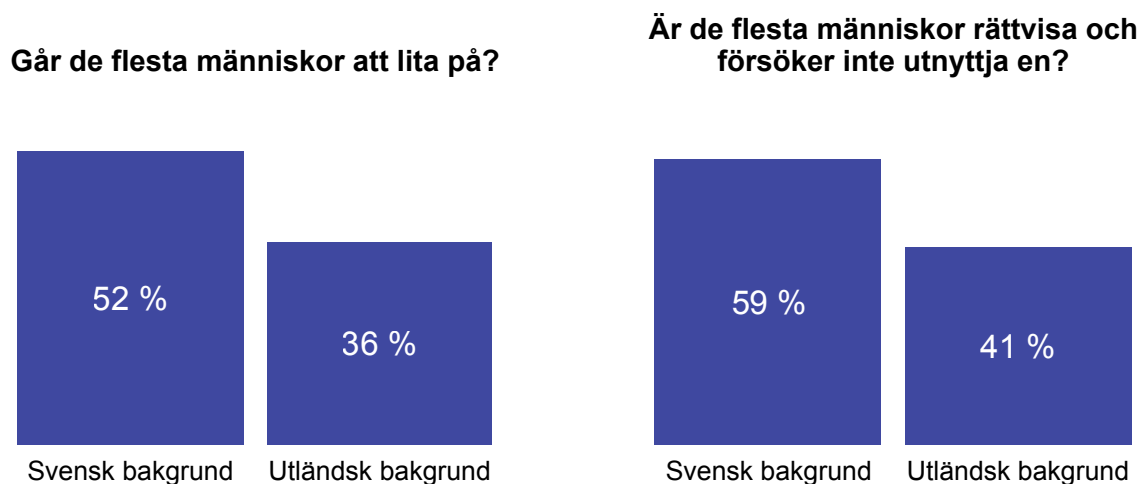
Frågor om tillit

I MUCF:s nationella ungdomsenkät 2021 bland 16–19-åringar år fick de svara på frågor om tilliten till människor i allmänhet och om människor överlag är rättvisa.

52 procent av unga med svensk bakgrund och 36 procent av unga med utländsk bakgrund ansåg att de flesta människor går att lita på.

59 procent av unga med svensk bakgrund respektive 41 procent av unga med utländsk bakgrund ansåg att de flesta människor är rättvisa och försöker inte utnyttja en.

Skillnaderna är statistiskt signifikanta.

Minoritetsstress

Flera av de barn vi har träffat beskriver en slags minoritetsstress. Det är ett begrepp som utvecklats av den amerikanska forskaren Ilan H. Meyer 2003 och som används för att beskriva den utsatthet som sker på grund av exempelvis rasism, sexism, homofobi eller transfobi.¹⁶⁹

Det handlar om hur individen påverkas av negativa idéer och föreställningar som finns i ett samhälle om en social grupp. Ofta berör det en minoritet.

Minoritetsstress beskriver med andra ord den förhöjda stressnivå som upplevs av de individer som bryter mot majoritetsnormer. Det är inte en diagnos utan kan snarare beskrivas som ett resultat eller en konsekvens av den utsatthet som individer upplever med anledning av en viss tänkt grupptillhörighet.

De negativa idéer och förväntningar som finns kring gruppen bärs av individer i den tänkta gruppen i alla sammanhang. Det handlar om faktisk utsatthet men också om risken eller förväntan om att drabbas av rasistiska uttryck och handlingar. Oförutsägbarheten gör minoritetsstressen ständigt närvarande och den byggs upp över en lång tid.

¹⁶⁷ Grosse 2012.

¹⁶⁸ Andersson 2021.

¹⁶⁹ [Minoritetsstress i praktiken.](#)

Tre vanliga strategier vid minoritetsstress:

- Individens blir mer uppmärksam och vaksam på sin omgivning. Det kan leda till att individen säger ifrån i större utsträckning och blir mer uppmärksam på orättvisor. Det kan också leda till missbedömningar och konflikter.
- Individens försöker assimilera sig till eller göra sig mer följsam med sin omgivning genom att anpassa sitt beteende och sin personlighet till det som upplevs som önskvärt i gruppen. Det kan vara en positiv förmåga men har negativa effekter om den egna personligheten trycks undan för mycket när det används som ett sätt att motbevisa stereotyper.
- Att individen accepterar de negativa förväntningarna och föreställningarna: "*Såna som jag är inte så bra*". Det påverkar självkänslan och tilliten till den egna förmågan. Det kan beskrivas som att föreställningarna och förväntningarna internaliseras.

Att ständigt behöva förklara sig, att mötas av oförståelse, kommentarer och att pekats ut kan leda till att en bank av dåliga erfarenheter byggs upp med tiden. Det kan i sin tur leda till att barnet går omkring med en ständig oro och beredskap för att ta emot kränkningar.

En motverkande faktor till minoritetsstress kan vara att tydligt markera att ett beteende eller språkbruk inte är ok och förklara varför. Det kan hjälpa framförallt det utsatta barnet att relatera handlingarna till något bortom en själv. Att det handlar om tankar och föreställningar om en tänkt grupp, som du antas tillhöra.

Konsekvenser av utsatthet

Utsatthet för rasism och våld får konsekvenser. Självklart för de enskilda individerna men också i det sociala sammanhanget och i samhället i stort. Genom att sätta ljuset på de olika konsekvenser blir det lättare att förstå barns utsatthet för rasism. Särskilt viktigt är det att beakta återkommande multiutsatthet. Enskilda händelser kan få stora konsekvenser för individerna och får ofta en större uppmärksamhet. Det är svårare att se och förstå den utsatthet som inte är lika tydlig eller som har normaliserats. Acceptansens för våldet och utsattheten blir större ju oftare det sker och breder ut sig i samhället i stort.

Socialstyrelsen har undersökt vilka konsekvenser utsatthet i unga år kan ge senare i livet.¹⁷⁰ Myndigheten tittade specifikt på unga vuxnas utsatthet under uppväxten för fysiska, verbala samt sexuella övergrepp, försummelse, bevittnande av våld och egendomsbrott.

Ett par centrala lärdomar:

- Utsatthet var ofta associerat med 2–4 gånger så hög risk för ohälsa i vuxen ålder. Ängest, posttraumatisk stress, självskadebeteende, självmordsförsök, riskbruk av alkohol och kriminalitet tydligt överrepresenterat bland både män och kvinnor som varit utsatta under uppväxten. Depression överrepresenterat hos utsatta kvinnor men inte hos män.
- Multiutsatthet, att ha varit utsatt på flera olika sätt, hade samband med ökad risk för ohälsa, psykisk ohälsa och beteendeproblem både bland män och kvinnor.

Det finns ett samband mellan att vara utsatt för rasism, mobbning och att vara multiutsatt. Konsekvenser kan vara försämrad självkänsla och självförtroende, ifrågasättande av den egna identiteten, depression, ångest, rädsla, stress eller allmän oro. Socialt leder mobbning ofta till övergivenhet, sårbarhet och isolering. Ensamheten i sig är en riskfaktor både för att bli utsatt för mobbning men också som en effekt av mobbning. Att ha vänner, ett socialt nätverk och att omges av trygga och tillitsfulla vuxna kan mildra effekterna.¹⁷¹

¹⁷⁰ Socialstyrelsen 2015.

¹⁷¹ Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog 2016.

I studien Godkänt eller icke-godkänt?¹⁷² kommer forskarna fram till att den som saknar vänner och den som mobbar eller utsätts för mobbning löper en kraftigt utökad risk för att inte nå behörighet till gymnasiet.¹⁷³

De tre faktorer som har störst inverkan på betygen var:

- *Ofrivillig ensamhet*: Avsaknad av ett socialt umgänge på rasterna. Barn som uppger att de är ensamma löper tre gånger högre risk att få icke godkänt. Ensamma barn riskerar att missa möjligheten att studera vidare på gymnasiet.
- *Mobbning*: Bland de barn som varit utsatta för mobbning ökar risken för att få icke godkänt i något av kärnämnen med 75 procent. Effekterna av mobbningen är dock olika för pojkar och flickor. Hos pojkarna är det förövarna, mobbarna, som löper högre risk att inte få godkänt. Hos flickor är det tvärtom utsattheten som skapar störst risker.
- *Ogiltig skolfrånvaro*: Mer skolk ger högre risk för icke godkända betyg. Studien visar dock att mobbning är en större riskfaktor för flickor än frånvaro i skolan. För pojkar är ogiltig frånvaro i skolan däremot en större riskfaktor än mobbning.

Elevers relationsarbete har med andra ord en stor inverkan på deras betyg. Det handlar om relationerna både med andra elever och med de vuxna på skolan. Ett tydligt och återkommande i budskap från forskningen är att varma, trygga och tillitsfulla relationer kombinerat med en tydlig struktur för relationsarbetet motverkar barns utsatthet.¹⁷⁴

I grunden handlar det om att skolans värdegrundsarbete och kunskapsuppdag är lika viktiga för att uppnå goda skolprestationer. Man måste satsa på att både stärka trygghet och studiero parallellt med en god undervisning. Att gå ut grundskolan med fullständiga betyg kan i sig vara ett mycket viktigt hälsofrämjande faktor för barn och unga.¹⁷⁵

Barns egna strategier

Barn och unga utvecklar olika sätt att hantera och motverka rasism i deras omgivning. Som vi tidigare nämnt har barn vi intervjuat, som själva är utsatta för rasism, berättar att de läser om rasism för att förstå vad de är utsatta för. Den nya kunskapen fungerar som en avlastning av skam och skuld över att utsattheten skulle vara deras eget fel.

Ett par av barnen menar att det har hjälpt dem att hantera sitt eget mående och har lättare att känna empati för den som utsätter dem. De menar att det inte handlar om att förlåta utan snarare om att förstå varför de agerar som de gör. Det gör det lättare att hantera konsekvenserna.

I en studie av svarta svenskar i åldrarna 15–65 år framkommer att de behöver särskilda strategier för att hantera vardagsrasismen i Sverige och för att förbereda barnen.¹⁷⁶ De två primära strategierna är skydd och förberedelse.

Medvetna skolval blir en strategi både för att skydda barnen och för att ge dem bättre möjligheter. Valet av en engelskspråkig skola kanske ger barnen större möjlighet att någon dag lämna Sverige, medan ett val av en kommunal skola kan vara ett sätt att förbereda barnen på hur samhället ser ut.

Gunnel Mohme (2016) har studerat somaliesvenska flickor i en muslimsk skola. Hon undersökte både flickornas upplevelser av tillhörighet, föräldrarnas val av en konfessionell skola, och flickornas framtidsdrömmar. Studien poängterar den utsatthet somaliesvenskar

¹⁷² Johansson, Flygare & Hellfeldt 2017.

¹⁷³ Gäller betygen i svenska, svenska som andraspråk, matematik och engelska.

¹⁷⁴ Miklikowska, 2017; Miklikowska et al, 2019a, 2019b; Bayram Özdemir & Özdemir, 2020; Korol et al. 2020 Miklikowska et al., 2019a; Bayram Özdemir & Özdemir, 2020.

¹⁷⁵ Folkhälsomyndigheten om låga betygsresultat i årskurs 9 och ofullständiga gymnasiestudier samt ökad risk för nedsatt hälsa i vuxen ålder. [Folkhälsomyndighetens rapport](#).

¹⁷⁶ Viktorija Kalonaityte, Victoria Kawesa och Adiam Tedros (2008) .

upplever i det svenska samhället. Valet av skola grundades delvis i en önskan om en trygg skolmiljö för barnen utan fördomar och rasism.

Även när det gäller diskussioner om rasism i hemmet urskiljs olika strategier, antingen i förebyggande syfte eller först efter att barnen upplevt rasism, för att på så sätt skydda barnen så länge det går.¹⁷⁷

Strategierna kan vara både positiva och negativa. De kan betraktas som nödvändiga av dem som utvecklar dem för att klara av vardagen samtidigt som de kan bidra till en normalisering och till att försöka passa in i en bild andra har.¹⁷⁸

För barn kan det innebära att de tar ett stort ansvar att hantera situationer som de har rätt att skyddas från. Vi ser i flera av våra intervjuer att barn tar ansvar för att få kunskap om vad rasism är och om barns rättigheter. De ger också förslag på hur rasism kan motverkas på skolan de går på.

Metoder och arbetssätt

Här beskriver vi metoder, arbetssätt, resurser och material som tagits fram i Sverige för att motverka och förhindra barns utsatthet för rasism. Vi ger också några exempel på insatser i skola och kommuner, i fritidsverksamheter och från föreningslivet och ungdomsrörelsen.

Översikten av metoder och arbetssätt utgår från ett barnrättsligt och socioekologiskt perspektiv.¹⁷⁹ Det är ett ramverk för hur vi tänker kring risk- och skyddsfaktorer och för hur rasism i dess olika former kan förstås och bemötas på olika nivåer: hos individer, i relationer, i närsamhället och i samhället i stort. På det viset kan vi lägga en grund för arbetet mot olika former av rasism som barn och unga utsätts för.

Det här är ett urval av de metoder, arbetssätt och resurser som finns och som ger en bild av hur man kan arbeta förebyggande och motverka rasism på olika nivåer i samhället.¹⁸⁰

Här redovisar vi:

- Befintliga strukturer och strategier inom utbildningssektorn för att motverka och förebygga rasism mot barn och unga.
- Olika typer av aktörer (offentliga och civila) som tagit del i detta arbete.
- Material som finns tillgängligt för att få kunskap, vägledning och handledning.
- Exempel på arbete i kommuner och skolor för att motverka och förebygga rasism.

Om metoder och arbetssätt att motverka utsatthet för rasism

Insatser för att motverka rasism kan handla om att skapa förändring på individnivå, i organisationer, verksamheter eller i närsamhället. Det kan också handla om strukturella förändringar inom skola, sjuk- och hälsovård, lagstiftning, eller politiska institutioner och myndigheter.¹⁸¹ Utifrån den socioekologiska modellen kan dessa insatser vara verksamma på individnivå, på en relationell nivå, på en närsamhällesnivå, organisationsnivå eller policynivå.¹⁸²

¹⁷⁷ Kalonaityte et al., 2008.

¹⁷⁸ Se även avsnittet om minoritetsstress.

¹⁷⁹ Bronfenbrenner 1986.

¹⁸⁰ De metoder och arbetssätt som presenteras här i har inte utvärderats av Barnombudsmannen. Om Barnombudsmannen har fått kännedom om att metoden eller arbetssättet har utvärderats genom vetenskaplig metod, presenteras detta i delstudien. Delstudien rapporterar därför om och presenterar innehållet i ett urval metoder, arbetssätt och resurser, men bedömer inte dessas kvalitet eller effekt.

¹⁸¹ Calisste & Dei, 2000; Hassen m.fl., 2021.

¹⁸² Hassen m. fl., 2021.

De metoder, arbetssätt och resurser som vi presenterar handlar om förändringsarbete på kommunal nivå, organisationsnivå och i skolan och förskolan. De beskriver aktiva åtgärder, likabehandlingsarbete och kvalitets- och förändringsarbete. En mängd arbetssätt, kunskapsunderlag och resurser har tagits fram som verktyg och stöd för att höja kunskaperna om rasism. Till exempel stöd för att genomföra lektioner kring rasism i skolan. De kan fungera som verktyg och didaktiska material för ett systematiskt och långsiktigt förändringsarbete.

Systematiskt arbete

Kommuner	Eccars tiopunktsplan
	Kommunala handlingsplaner mot rasism
	Hela kommunens ansats för skolan och förskolan
Skola/förskola	Skolans likabehandlingsarbete
	Skolans systematiska kvalitetsarbete
	Aktiva åtgärder (DO)
	Hela (för-)skolan ansatser
Fritid/föreningsliv	Ungdomsrörelsen och föreningslivet—handledning och systematiskt arbetssätt inom organisationer

Enskilda metoder, arbetssätt och resurser

Utbildning	Handböcker (material om och arbetsätt för att motverka rasism)
	Enskilda lektionsupplägg och handledningar
	Enskilda workshops
	Enskilda föreläsningar
Fritid	Studiecirklar (utbildningsmaterial)
	Projekt inom idrottsrörelsen

Förskolans och skolans uppdrag

I den nationella planen för att förebygga och motverka rasism och hatbrott: Samlat grepp mot rasism och hatbrott, identifierar regeringen skolan som en nyckelinstitution för att främja en värdegrund som utgår ifrån alla människors lika värde.¹⁸³ Skolans värdegrund och uppdrag för att förebygga och motverka rasism beskrivs så här:

”Genom skolan ges barn och unga utbildning i grundläggande demokratiska värden och mänskliga rättigheter. Rasistiska tendenser ska aktivt motverkas och bemötas med kunskap och öppen diskussion. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet är exempel på värden som ingår i skolans värdegrund och som skolan ska gestalta och förmedla. På detta sätt spelar skolan genom sitt främjande arbete en viktig roll i att förebygga rasism och våldsbejakande extremism.”

¹⁸³ Regeringskansliet, 2016.

Förskolan och skolan ska förmedla kunskap och värden som ska genomsyra hela verksamheten. Värdegrundsuppdraget handlar delvis om att elever har rättigheter, men det handlar också om att förbereda barn och elever att bli demokratiska samhällsmedborgare.

Sedan 2010 har skollagen¹⁸⁴ tydligt fastslagit skolans uppdrag att förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och för grundläggande demokratiska värderingar.¹⁸⁵ I det ingår ett uppdrag att motverka rasism och alla former av kränkande behandling.¹⁸⁶

Uppdraget utgår från flera internationella och nationella styrdokument:

- FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.
- FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering.
- FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen).
- Regeringsformen 1 kap. 2 §.
- Skollagen (2010:800) 1 kap. 5 §.
- Diskrimineringslagen (2008:567) 2 kap. 7 §.
- Läroplaner för grund- och gymnasieskola Lgr11 och Gy11).¹⁸⁷
- Läroplanen för förskolan Lpfö18.

Det betyder att skolan inte är en värdeneutral plats, utan en miljö där allas lika värde och rättigheter aktivt ska främjas och diskriminering och rasism i alla dess former aktivt ska motverkas.¹⁸⁸

I den statliga utredningen Främlingsfienden inom oss står det: *"I läroplanen konkretiseras skollagen, de värden skolan ska lyfta fram och hur verksamheten i skolan ska utformas"*.¹⁸⁹

En revidering av läroplanen börjar gälla hösten 2022. Hittills har den sagt att: *"främlingsfientlighet och intolerans ska mötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser"*.¹⁹⁰ Den nya texten säger istället att: *"intolerans förtryck och våld, till exempel rasism, sexism och hedersrelaterat våld och förtryck, ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser"*.¹⁹¹

Begreppet rasism återinförs därmed i läroplanen, vilket både är ett viktigt synliggörande och erkännande av rasism som fenomen som påverkar elever och barn i skolan.

Det förtydligar även skolans ansvar att arbeta för att motverka rasism. Men det ställer också krav på skolledare och personal att kunna omsätta detta i praktiken. Forskare menar att det finns en stor brist på kunskap bland skolledare, personal och pedagoger om hur begreppet rasism har utvecklats teoretiskt och vetenskapligt, och därmed vad begreppet innebär i praktiken.¹⁹²

Rasism är ett mycket komplext socialt fenomen som kräver systematiska och anpassade åtgärder samt arbetssätt.¹⁹³

¹⁸⁴ 1 kap. 5§ skollagen 2010:800.

¹⁸⁵ Skolverket, 2014, s. 7.

¹⁸⁶ Skolverket, 2014, s. 26.

¹⁸⁷ Läroplanen för grundskolan omfattar även förskoleklass och fritidshemmet. Det finns läroplaner även för ex. grundsärskola och gymnasiesärskola.

¹⁸⁸ Arneback & Jämte, 2017.

¹⁸⁹ s. 68, Bilaga, SOU 2012:74.

¹⁹⁰ Lgr11 och Gy11.

¹⁹¹ Lgr 22.

¹⁹² Intervjuer med forskare som Barnombudsmannen genomfört November 2021.

¹⁹³ Arneback & Jämte, 2017.

I Främlingsfienden inom oss (2012) lyfter utredaren behovet av att:

- kartlägga hur arbetet mot främlingsfientlighet fortlöper i skolor.
- en särskild satsning på lärarfortbildning, ett behov som praktiker och forskare bekräftar än idag.

Forum för levande historia¹⁹⁴ har erfarit i sina möten med skolpersonal vid olika fortbildningsinsatser för att förebygga och motverka rasism att skolans personal ofta önskar konkreta verktyg och snabba lösningar på mycket komplexa frågor.

*"Det finns inga universallösningar när det gäller rasism och intolerans, utan varje förskola och skola behöver starta med analys av sin egen verksamhet, kopplat till det systematiska kvalitetsarbetet, för att förstå hur det kommer till uttryck och var utmaningarna finns i det aktuella fallet."*¹⁹⁵

Både utifrån forskningsläget samt i våra samtal med yrkesverksamma ute i landet framkommer att en grundläggande förutsättning för att ett arbete mot rasism ska fungera i skolmiljö, är att personalen har kunskap och medvetenhet om rasism och dess uttrycksformer.¹⁹⁶ Detta rör alla nivåer i styrkedjan: från skolledning, till pedagoger och annan skolpersonal, men även skolförvaltning, verksamhetschefer och kommunledning.¹⁹⁷

Skolverket beskriver grunden för allt förbättringsarbete i skolan som *"värdegrundsarbete, systematiskt kvalitetsarbete, kollegialt lärande /på/ vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet"*.¹⁹⁸

I Skolverkets allmänna råd för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, alltså skolans likabehandlingsarbete, beskrivs detta som främjande, förebyggande, upptäckande och åtgärdande arbete.

- *Främjande*: Att skapa en positiv skolmiljö med trygga och tillitsfulla relationer och respekt för allas lika värde samt att förebygga kränkningar.¹⁹⁹
- *Förebyggande*: Att identifiera vilka risker och problem som finns kopplat till kränkningar, trakasserier och diskriminering i skolmiljön och att arbeta för att motverka dessa.
- *Upptäckande*: Utförs löpande och genom årliga kartläggningar.
- *Åtgärdande*: För att snabbt kunna åtgärda fall av diskriminering och kränkande behandling och säkerställa att det inte händer igen.

Att bygga tillitsfulla relationer för trygga sociala miljöer

I denna del utgår vi från de modeller som tagits fram för att bedriva systematiskt förändringsarbete i utbildningsmiljöer. Vi belyser här vad myndigheter sagt om trygghet och studiero i skolan för att skapa trygga tillitsfulla sociala relationer och miljöer och för att möjliggöra ett verkkningsfullt likabehandlings- och värdegrundsarbete.

I Skolinspektionens granskningsrapport Skolors arbete med trygghet och studiero²⁰⁰ identifieras ett antal framgångsfaktorer för att främja trygghet och studiero.

Skolor som lyckas väl:

- Involverar hela organisationen i arbetet.
- Arbetar systematiskt med frågorna.

¹⁹⁴ Forum för levande historia. (2020). Redovisning av Forum för levande historias uppdrag Ku2015/00319/KA och Ku2016/01672/DISK, inom ramarna för Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. [Redovisning av Forum för levande historas uppdrag och utbildningsinsatser om rasism.](#)

¹⁹⁵ Forum för levande historia, 2020, s. 15.

¹⁹⁶ (SOU 2012:74)

¹⁹⁷ Hjörne & Säljö, 2013; Katzin, 2021.

¹⁹⁸ Skolverket, 2014.

¹⁹⁹ Se [Skolverket](#).

²⁰⁰ Skolinspektionen, 2020.

- Låter organisationen bära ansvaret (inte enskilda anställda).
- Arbetar här och nu samtidigt som de satsar på långsiktighet.
- Har en rektor eller skolledning som aktivt driver arbetet.
- Arbetet genomsyrar hela styrkedjan, från klassrummet till lärarlag och skolledare.
- Alla skolan fysiska platser som klassrum, korridorer, matsal och skolgård ingår.

Utgångspunkten är att det är hela organisationen som bär ansvaret, det får inte hamna på en enskild person. Därför bygger man gemensamma strukturer och regler som all personal i skolan ska följa.

Det systematiska arbetet utgår också från en kartläggning av elevernas upplevelse av trygghet och studiero, därefter planeras åtgärder och förändringsarbete som också följs upp och utvärderas.

I regeringens nationella plan för trygghet och studiero²⁰¹ konstateras att följande behövs för att stärka skolornas arbete med trygghet och studiero:

- En tydligare styrning och en ökad systematik.
- En förstärkning av det förebyggande arbetet.
- En ökad beredskap att agera i svåra situationer.

Huvudmannen är ansvarig för att det bedrivs ett förebyggande arbete, att man kartlägger både riskfaktorer och styrkor inom verksamheten och att brister analyseras och åtgärdas.

Skolinspektionen poängterar att tillitsfulla relationer mellan elever och lärare bidrar till trygghet och är en förutsättning för lärande²⁰² men det råder brist på denna tillit idag.²⁰³

Elevernas trygghet hänger tätt samman med skolans förmåga att arbeta för att förebygga konflikter och att främja tillitsfulla relationer på alla plan. Detta arbete måste vara kontinuerligt, långsiktigt och systematiskt och involvera hela skolan och närsamhället, inte minst vårdnadshavare.

I flera större projekt om etniskt baserad mobbning, har såväl elever och föräldrar som lärare studerats.²⁰⁴ De tar upp vikten av en öppen och inkluderande klassrumsmiljö, där läraren stöttar ungdomarna.²⁰⁵ Även om föräldrarnas åsikter påverkar starkt, har även klasskamrater, vänner och lärare en viss inverkan på ungdomars åsikter och fördomar.²⁰⁶

I Skolforskningsinstitutets rapport Främja studiero i klassrummet²⁰⁷ sammanställs forskning om arbetssätt för att stötta skolpersonal och lärare. Till exempel lyfts ett flexibelt arbetssätt som en framgångsfaktor.

²⁰¹ Ds 2021:13: *Nationell plan för trygghet och studiero*.

²⁰² Johansson m.fl., 2017.

²⁰³ Odenbring & Johansson, 2019.

²⁰⁴ Miklikowska, 2017; Miklikowska et al, 2019a, 2019b; Bayram Özdemir & Özdemir, 2020; Korol et al. 2020.

²⁰⁵ Miklikowska et al., 2019a; Bayram Özdemir & Özdemir, 2020.

²⁰⁶ Miklikowska et al., 2019b; Korol et al., 2020.

²⁰⁷ Skolforskningsinstitutet, 2021.

Några framgångsfaktorer²⁰⁸:

Genom att skapa ett positivt klimat i klassrum och skola som utgår från elevernas och gruppens behov, bygger läraren tillitsfulla relationer genom ett reflexivt och flexibelt förhållningssätt. Elevers delaktighet och kommunikation är viktig för att skapa trygghet och studiero.

Kvalitetsarbete och likabehandlingsarbete

Skollagen kräver att skolor ska bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete. Då synliggörs kvalitet och likvärdighet, vad skolor gör, varför och vart det leder.

Syftet är:

"...att identifiera och prioritera utvecklingsområden för att uppfylla de nationella målen. Syftet är också att skapa delaktighet och dialog om måluppfyllelsen och om orsakerna till eventuella brister. Genom att följa upp, analysera, dokumentera, planera och utveckla utbildningen kan kunskap om vad som leder till framgång skapas och delas".²⁰⁹

²⁰⁸ Skolforskningsinstitutet, 2021: [Främja studiero i klassrummet: lärares ledarskap](#).

²⁰⁹ Skolverket, 2015, s. 5.

Ett systematiskt kvalitetsarbete och ett brett värdegrundsarbete är grunden till trygghet och tillitsfulla relationer i skolan. Detta omfattar även skolans uppdrag att förebygga och motverka rasism som ska bedrivas inom ramen för skolans likabehandlingsarbete, värdegrundsarbete och utifrån skolans demokratiuppdrag.

Ett effektivt trygghetsarbete syns ofta i det systematiska kvalitetsarbetet och Skolverket pekar på att skolor som lyckas med sitt trygghetsarbete ofta arbetar med de fyra steg som beskrivs i Skolverkets kvalitetshjul, en modell för kvalitetsarbete i praktiken.²¹⁰

Modellen återkommer även i andra systematiska arbetssätt för att motverka rasism i skolan. Medvetenhet och engagemang bland skolans ledare ut är centralt för att insatserna ska bli effektiva²¹¹. Huvudmannen har ansvar att skapa förutsättningar för skolans personal att nå målen i skollagen och läroplanen. Detta gäller även det systematiska kvalitetsarbetet, värdegrunds- och likabehandlingsarbetet som är tätt kopplat till diskrimineringslagen. Detta beskriver vi i nästa avsnitt om aktiva åtgärder.

²¹⁰ Skolverket, 2015.

²¹¹ Marega och Gušić, 2016.

Aktiva åtgärder

Alla utbildningsanordnare ska enligt skollagen arbeta med främjande och förebyggande aktiva åtgärder för att motverka diskriminering och trakasserier.²¹² Det är huvudmannens yttersta ansvar att se till att elever och barn inom förskola och skola inte diskrimineras inom verksamheten. DO:s modell över aktiva åtgärder beskriver hur arbetet ska bedrivas.²¹³

Undersök: för att upptäcka eventuella risker för diskriminering, eller hinder för barns och elevers rättigheter och möjligheter inom en verksamhet. Då blir det lättare att utforma och genomföra åtgärder som motsvarar de faktiska behov. Undersökningen ska omfatta de sju diskrimineringsgrunderna. Exempel på metoder är enkäter, intervjuer, arbetsplatsträffar och analys av rutiner, riktlinjer och policydokument.

Analysera: för att identifiera de hinder och risker som finns inom verksamheten.

Åtgärda: för att förebygga diskriminering och främja lika rättigheter och möjligheter inom verksamheten. Om åtgärderna ska vara effektiva måste resurser tillsättas.

Följ upp och utvärdera: för att se om åtgärderna gett effekt.

Exempel: Dembra-projektet

Här presenterar vi ett projekt som praktiskt arbetar med ett systematiskt likabehandlingsarbete i skolan för att motverka och förebygga rasism.

Dembra – demokratisk beredskap mot rasism, antisemitism och antidemokratiska attityder, är ett nordiskt pilotprojekt som utvecklats vid Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter i Oslo (HL-senteret).²¹⁴ Syftet är att förebygga attityder som hotar demokratin, som rasism och antidemokratiska ideologier.

Det uppmuntrar deltagande och kritiskt tänkande och har visat sig vara ett framgångsrikt arbetssätt för att förebygga och motverka rasism i skolan. Idag har det införts på över 90 skolor runtom i Norge. Genom metoden vill man främja en demokratisk skolkultur och elevernas deltagande och kritiska tänkande. Dembra är en "hela-skolan-ansats" som ska

²¹² DO, 2021, 3 kapitlet 15-20 §.

²¹³ [Aktiva åtgärder i fyra steg.](#)

²¹⁴ [Dembra](#) är ett projekt som beställts av norska Kunnskapsdepartementet.

kopplas till det systematiska kvalitetsarbetet och rikta sig till all personal och alla elever på skolan.

Med hjälp av vägledning, kurser och nätbaserade resurser vill Dembra förbygga olika former av gruppfiendlighet, fördomar, främlingsfiendlighet, rasism, antisemitism och extremism. Kärnan i Dembra är att förebygga genom demokratisk kompetens, inkludering, delaktighet, kritiskt tänkande och mångfaldskompetens. En särskild utbildning inom Dembra startade 2018 i Norge som riktar sig till lärarutbildningar vid landets högskolor.

Forum för levande historia ledde ett pilotprojekt i Sverige mellan 2019 och 2020 på Trädgårdsskolan i Botkyrka och Fredrika Bremergymnasiet i Haninge där lärare, skolläda-re och andra medarbetare på skolan fick kompetensutveckling och kontinuerligt stöd. Dembra-grupperna bestod av fem–sex personer på varje skola inklusive någon från skolläda-ningen. Hösten 2019 tog skolorna fram sina åtgärdsplaner utifrån en analys av resultaten från kartläggningen. Planerna utgick alltså från de problem som identifierats på de enskilda skolorna. Den ena skolan fokuserade mer på demokratiskt deltagande och språkbruk och den andra på segregation.²¹⁵

Projektet har följts upp genom enkäter och löpande kontakt med Dembra-grupperna på skolorna. En av skolorna hade haft svårigheter att involvera hela skolan. 63 procent svarade att de upplevde att de inte alls varit involverade i Dembra-arbetet.²¹⁶ På den mindre skolan svarade endast 11 procent att de inte varit inblandade. 96 procent ansåg att det var viktigt med kompetensutveckling för att förebygga och motverka rasism på skolan och 88 procent tyckte det var viktigt att ha en vägledande institution som ledde detta arbete.²¹⁷ Utvärderingen tyder på att kunskapen om rasism samt engagemanget för arbetet mot rasism och för demokratisk delaktighet hade ökat på skolorna.

Dembra-metoden har visat positiva resultat i Norge och pilotprojekten i Sverige pekar på att det har varit värdefullt att påbörja en förändringsprocess. Forum för levande historia konstaterar att metoden är tidskrävande och tar mycket personalresurser i anspråk²¹⁸, men det är viktiga förutsättningar för att metoden ska fungera. Myndigheten inledde 2020 ett samarbete med Skolverket för att genomföra Dembra på fler skolor.

Det systematiska arbetet med värdegrundsarbete och likabehandlingsfrågor i skolan identifieras av många myndigheter och forskare som vägen framåt för att kunna bedriva ett framgångsrikt arbete för att motverka och förebygga rasism i skolan genom en hela-skolan-ansats.

Lärdomar från genomförandet av Dembra är att det ofta saknas kunskap och erfarenhet bland skolpersonal om att bedriva systematiskt värdegrundsarbete, samt att det saknas kunskap om rasism. Man har även identifierat strukturella hinder. Till exempel saknas incitament för skolor att genomföra Dembra-åtgärder då värdegrundsarbetet inte kan kopplas till de mätbara kunskapsmålen. Skolans värdegrundsuppdrag behöver ses som en likvärdig del av skolans uppdrag och det behöver genomsyra all undervisning och all verksamhet. Det ska inte läggas på individuella eldsjälar eller utföras i endast vissa ämnen.

Hinder mot ett effektivt arbete

Skolinspektionen (2020) identifierar följande hinder för ett effektivt arbete med trygghet och studiero i skolan, inklusive det systematiska arbetet mot rasism:

- Ett utvecklat arbete med frågorna.
- En övergripande bild av nuläget eller problemet.
- Ett skolövergripande arbete.

²¹⁵ Intervju med Forum för levande historia, November, 2021.

²¹⁶ Forum för levande historia, 2020, s. 14.

²¹⁷ s. 14.

²¹⁸ 2020, s. 15.

- Ett främjande och förebyggande arbete.
- Åtgärder som inte ger effekt.

De hinder som Skolinspektionen pekar på återkommer även i andra liknande analyser. I Verktygsboken PraLin: praktiskt arbete med lika rättigheter i skolan²¹⁹, identifierar författarna flera utmaningar som förhindrar arbetet med likabehandling i förskolan och skolan.

- Personalen saknar den kunskap och de färdigheter som behövs för att praktiskt genomföra ett verkningsfullt likabehandlingsarbete.²²⁰
- Brister och svårigheter med att bedriva ett systematiskt och kontinuerligt arbete med värdegrundsfrågor genomsyrar hela verksamheten. Det kan vara avsaknad av kunskap om exempelvis diskrimineringsgrunderna, skollagen och skolans uppdrag samt normkritiska perspektiv.
- Personalen upplever att det är svårt att genomföra kartläggningar och undersökningar i den egna verksamheten för att göra en nulägesbedömning.
- Personalen tycker att det är svårt att bedriva likabehandlingsarbetet tillsammans med barn och elever.

Dessa hinder återfinns även i analyser av DO och Skolverket.²²¹ Även forskare och frivilligorganisationer har pekat på dem. Hindren leder till att likabehandlingsarbetet ofta utmynnar endast i enskilda punktinsatser, och ett mer systematiskt och kontinuerligt arbete i vardagspraktiken uteblir.²²²

Skolans och förskolans personal behöver få en gemensam syn på skolans uppdrag, och praktiska verktyg och färdigheter för att kunna bedriva ett systematiskt, kontinuerligt arbete i vardagen för att motverka och förebygga rasism. Det praktiska arbetet med aktiva åtgärder som kartläggning, mål, insatser och åtgärder, måste formuleras och genomförs av personal tillsammans med elever där hela skolan deltar.²²³ Verktygslådan måste innehålla en bred palett av metoder, praktiska kunskaper och didaktiska verktyg för att personalen ska kunna genomföra ett systematiskt förändringsarbete.

Lärdomar från mobbningsforskningen

I många av de samtal vi fört med barn och unga jämför de rasism och mobbning. Barnen har erfarenheter av eller har sett andra utsättas för mobbning och rasism. Barn som utsätts för rasism riskerar också att utsättas för mobbning och att vara multiutsatta.

En internationell forskningskommitté bestående av ledande mobbningsforskare har i samarbete med Unesco och World Anti Bullying Forum tagit fram rekommendationer för hur mobbning i skolan kan förstås.²²⁴ Kommittén menar att det finns en risk i att enbart peka på mobbning som ett fenomen som sker mellan två individer eller en grupp mot en individ. De menar att skolmobbning alltid sker inom en given kontext av sociala och lokala relationer och rekommenderar att ta hjälp av lokala och nationella styrkedjor som kan stärka och påverka varandra.

Kommittén pekar även på att maktobalansen mellan mobbarna och dem som utsätts är länkade till normerna inom deras sociala nätverk. Denna maktobalans möjliggörs och motverkas av både:

- Den institutionella och sociala skolkontexten och skolsystemet i sin helhet (alla aktörer i både den lokala och den nationella styrkedjan).

²¹⁹ Verktygsboken PraLin: praktiskt arbete med lika rättigheter i skolan, Antidiskrimineringsbyrån i Uppsala.

²²⁰ Se även Arneback & Jämte, 2017.

²²¹ Stendin m.fl., 2018, s. 4.

²²² se Arneback & Jämte, 2017; Katzin, 2021; Stendin m.fl., 2018.

²²³ se t.ex. Arneback & Jämte, 2017; Stendin m.fl., 2018.

²²⁴ [Unescos rekommendationer](#).

- Samhället i stort och de sociala normer som villkorar individer att producera samt upprätthålla mobbningsbeteenden. Speciellt i form av sociala hierarkier och social exkludering.²²⁵

Rekommendationerna tar upp gruppdynamik och skolklimat (i och utanför klassrummet). Alla i skolan har en roll för att stärka och skydda varandra. Både elever och skolpersonal är delaktiga i skolans klimat och i de jargonger och det språkbruk som används där.

Risk- och skyddsfaktorer kopplat till nätmobbning

Mobbningsforskningen visar ett samband mellan traditionell skolmobbing och nätmobbning. Statens medieråd publicerade 2020 Utsatt på internet – En internationell forskningsöversikt om nätmobbning bland barn och unga. Syftet var att få fram en samlad bild av forskningen och går igenom de mekanismer som utmärker nätmobbingen, olika sociala och psykologiska processer som bidrar till att unga kan bete sig aggressivt både på och utanför internet samt risk- och skyddsfaktorer.

Några övergripande slutsatser:²²⁶

- Kommunikation kan vara mer aggressiv på internet.
- Den aggressiva kommunikationen beror främst på mindre hämningar på internet, en känsla av status och makt på internet samt att missförstånd är vanliga.
- Det är viktigt att unga tränas i medie- och informationskunnighet²²⁷ och får kunskap om mekanismer som bidrar till mindre hämningar på internet.
- En person med hög grad av moraliskt *disengagemang* (MD)²²⁸ är mer benägen att utsätta andra för aggression och mobbing. Det beskrivs som tankemönster som rättfärdigar aggressivt beteende, minimerar det egna ansvaret och skuldbelägger offret. En hög grad av MD innebär att den som utsätter andra känner mindre skuld över det hen gör. En person med låg grad av MD upplever mer ånger samt skuld- och skamkänslor när hen gör någon illa och handlar på ett sätt som går emot den egna moralen. Den MD som finns inom grupper påverkar också individers beteenden.
- Majoriteten av forskningen om riskfaktorer har fokuserat på individuella faktorer. Riskfaktorerna är desamma för att bli utsatt för nätmobbning som att utsätta andra: tidigare erfarenhet av mobbing, hur mycket man är ute på internet, ålder samt kön.
- Social ångest är en specifik riskfaktor för att bli utsatt för nätmobbning.
- Lägre empati är en specifik riskfaktor för att nätmobba.
- Nätmobbning påverkar den psykiska hälsan och leder till både internaliserade och externaliserade problem.
- De vanligaste känslomässiga reaktionerna på att bli utsatt för nätmobbning är ilska, oro, rädsla, nedstämdhet och skam.
- Internet, och framförallt sociala medier, är arenor där barn och ungdomar formar sina föreställningar om sitt utseende och sin kropp i interaktion med andra. De som varit utsatta för nätmobbning är mer missnöjda med sin kropp och sitt utseende.

Även sociala dimensioner kan kopplas till nätmobbning:

Unga är aktiva i att själva skapa normer och värderingar. Det spelar stor roll om de identitetsmarkörer (till exempel kön, social bakgrund, etnicitet, klass) individen uppvisar eller tillskrivs på internet är förknippade med normer eller inte. Vissa identitetsmarkörer kan leda

²²⁵ Unesco 2020.

²²⁶ Statens medieråd 2020, sid 20, 49, 58, 76.

²²⁷ Medie- och informationskunnighet (MIK) är enligt Statens medieråds definition de kunskaper och förmågor som krävs för att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang.

²²⁸ Det går enligt Statens medieråd i linje med forskning som menar att de som utsätter andra för nätmobbning är sämre på att sätta sig in i andras reaktioner och att man har funnit att 40 procent av dem som nätmobbar uppger att de gör det för "att det är kul" (Raskauskas & Stoltz, 2007).

till utfrysning i en grupp medan de kan vara acceptabla eller till med uppskattade i en annan. Om en individ på något vis avviker från normen kan det i vissa grupper vara fröet till att bli mobbad.²²⁹

Det finns ett behov av att kartlägga normerna som finns i en grupp och vilka av dessa som innebär risk för mobbning om individen avviker från dem.²³⁰

Begrepp som "att skämta rått men hjärtligt" med varandra²³¹ kan innebära att man som individ kan förringa eller avfärda de negativa effekter ett skämt kan få för någon. MD behöver därför uppmärksammas mer för att barn och unga ska stärkas i sin förmåga att förstå för hur till synes oskyldiga handlingar, som skämt, kan leda till negativa reaktioner hos den utsatte.²³² Vuxna har ett ansvar att klargöra vad skämta rått men hjärtligt kan innebära och varför det är viktigt att vara medveten om den typen av uttryck och beteenden.

Då det gäller nätmobbing och etnicitet pekar en del forskning på att en riskfaktor är att ha en annan etnicitet än majoriteten där man bor. Annan forskning har inte funnit detta samband²³³. Om det är en riskfaktor eller inte kan också skilja sig mellan olika skolor beroende på vilken sammansättning av barns bakgrund som finns där.

Kunskapsöversikten från Statens medieråd visar på vikten av att vara normmedveten om både lokala och gruppdynamiska normer som kan växa fram i en social kontext som skolan. Det är också viktigt att förstå vad MD kan leda till för alla inblandade: de som utsätter andra, de som är utsatta och de som pendlar mellan båda dessa roller.

Arbete i kommunerna

Eccars verktygslåda

Organisationen Eccar – Europeisk koalition av städer mot rasism, startade på initiativ av Unesco, där städer som arbetar för att motverka rasism, diskriminering och främlingsfientlighet kan samarbeta. Eccar har utvecklat ett handlingsprogram på tio punkter för att vägleda kommuners/städers arbete mot rasism.

Insatserna riktar in sig på utbildning, bostäder och staden som arbetsgivare. Vartannat år lämnar medlemskommuner in en rapport där de utvärderar sitt arbete med 10-punktsplanen. I en handbok²³⁴ utifrån Eccars plan föreslås ett antal insatser för att förebygga och motverka rasism i kommunen. Där lyfts eventuella risker och utmaningar samt åtgärder för att minimera riskerna och kommunerna får konkreta tips på hur de kan arbeta och följa upp åtgärderna.

Förslag på insatser:

- Medborgardialog om tolerans och respektfull mångfald.
- Nätverk mot rasism och högerextremism med aktörer som stödjer demokrati och tolerans och vill motverka rasism i kommunen.
- Kommunal finansiering och infrastruktur för att fördela resurser.

Några framgångsfaktorer:

- Den politiska ledningens vilja att inta en stark position mot rasism och extremism.
- Samförstånd mellan politiska partier.

²²⁹ sid 70.

²³⁰ Teräsahjo & Salmivalli, 2003, Pfetsch m.fl., 2018; Zagorscak m.fl., 2018.

²³¹ Steer m.fl., 2020.

²³² se Frisén & Berne, 2016.

²³³ Kowalski, R. M., Limber, S. P., & McCord, A. (2019). *A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors. Aggression and Violent Behavior*, 45, 20-32.

²³⁴ Verktygslåda för lika rätt: lokala insatser mot rasism. *Bekämpa rasism och hatbrott: att bygga ett icke-rasistiskt samhälle* (Meier m.fl., 2017).

- Samordning av medborgarnas aktiviteter genom en administrativ enhet inom den kommunala strukturen, finansierad av kommunen.
- Brett samhälleligt engagemang av t.ex. näringsliv, föreningsliv och PR och media.
- Nätverk av aktörer med en stabil struktur.
- Kombination av initiativ och stöd uppifrån (stadsledning) och aktioner nedifrån (en bred allians inom civilsamhället som driver arbetet framåt).
- Stark närvaro i offentligheten.

Eccar förespråkar en bred sammanslutning av aktörer som bekämpar rasism utifrån gemensamma värden. Arbetet kopplas till strukturer inom det lokala och regionala politiska systemet, som kan möjliggöra ett långsiktigt arbete. Exempelvis behövs ekonomiska strukturer som möjliggör antirasistiskt arbete som kommunen ansvarar för eller som drivs av organisationer i civilsamhället med kommunalt stöd.

År 2021 var 11 svenska kommuner²³⁵ medlemmar i Eccar.

Exempel: Malmö stad

Malmö stad har tagit fram en strategisk utvecklingsplan för att synliggöra och motverka diskriminering i kommunen.²³⁶ Målsättningen är att alla individer ska bemötas på ett respektfullt sätt i alla kontakter med Malmö stad och att individer i utsatta grupper inte ska missgynnas. Planen är utarbetad efter tre perspektiv:

- *Samhällsperspektivet*: Malmö Stad ska vara en stad där alla lever med lika förutsättningar för delaktighet i samhällslivet.
- *Verksamhetsperspektivet*: Malmö Stad ska vara en öppen och inkluderande stad för alla.
- *Arbetsgivarperspektivet*: Malmö Stad ska vara en arbetsplats fri från diskriminerande strukturer.

Malmö har formulerat effektmål och indikatorer samt arbetssätt för att uppnå målen. Staden har även formulerat vilka delar i arbetet olika instanser ansvarar för, från kommunfullmäktige, kommunstyrelsen, nämnder och styrelser till förvaltningar och enskilda medarbetare.

Planen utgår från att stödja ett människorätts- och antirasistiskt arbete inom pedagogiska verksamheter med målsättningen att ha en skola fri från rasism. Därför har man tagit fram undervisningsmaterial med metoder och verktyg för att arbeta mot diskriminering, kränkningar och för allas lika värde. Staden har även tagit fram riktade insatser för att stötta ideella organisationer som arbetar för att förebygga diskriminering och för att ge cheferna i kommunen kompetenshöjning.

Exempel på insats: Kartläggning av antisemitism i Malmös förskolor och skolor

Malmö stad och Judiska Församlingen Malmö kartlade tillsammans antisemitismen i Malmös förskolor och skolor²³⁷ för att motarbeta antisemitism och stärka förutsättningarna för judiskt liv i Malmö. Det gav dels en nulägesbild av situationen och dels en grund för att arbeta vidare systematiskt med antisemitism i skolan.

Rapporten är en unik kartläggning av en specifik grupps upplevelser av utsatthet i en lokal kontext. Den ger också insikter i vilka hinder som finns inom utbildningsväsendet i staden för att genomdriva ett effektivt arbete mot rasism både i fråga om kunskaper och strukturer.

Rapporten förespråkar ett långsiktigt systematiskt arbete, som börjar tidigt, om värdegrund, demokrati, normkritik, barns och ungas rättigheter och antirasism där frågor om antisemitism finns integrerade. För att detta ska vara möjligt krävs ett tydligt ledarskap.

²³⁵ Botkyrka, Eskilstuna, Göteborg, Helsingborg, Kalmar, Malmö, Salem, Stockholm, Södertälje, Växjö och Uppsala kommun.

²³⁶ [Varför diskriminera när man kan låta bli? Strategisk utvecklingsplan för arbetet mot diskriminering i Malmö Stad \(2021\).](#)

²³⁷ Katzin, 2021.

Exempel på insats: Grundskolefotboll mot rasism

Ett annat projekt som sedan mer än tio år bedrivs i Malmö är Grundskolefotboll mot rasism. Det är en bred sammanslutning offentliga och civila verksamheter som med ett tydligt barnrättsperspektiv bedriver förebyggande arbete för social hållbarhet. Projektet drivs med stöd av Malmö FF, kulturförvaltningen, biblioteksutvecklingen, pedagogisk inspiration, Malmö Stad, organisationen Hela Malmö, TIF, Rädda Barnen och D.O.I.T, samt i dialog med Unicef Sverige.

Arbetet utgår från Barnkonventionen med speciell betoning på de fyra grundprinciperna. 2020–2021 deltog 30 grundskolor med ca 1700 elever i projektet. Eleverna får lära sig om sina rättigheter och delta i workshoppar om allas lika värde och spela fotboll. En barnrättsstrateg har anställts av Malmö Stad och i samarbete med Forum för demokrati för Demokrati och Mänskliga rättigheter har ett resursmaterial om hatbrott och trygga samtalsklimat tagits fram.²³⁸

Vilka hinder finns på kommunal nivå?

I DO:s undersökning av kommunernas arbete mot rasism²³⁹ uppger en majoritet av kommunerna att de genomför insatser för att motverka rasism. Granskningen visar dock att arbetet sällan sker systematiskt och att det saknas kunskap om rasism och om hur man kan arbeta systematiskt för att motverka rasism. Det finns även stora hinder mot att jobba riktat och explicit mot rasism.

DO:s granskning visar att kommunerna ofta saknar en övergripande strategi för att motverka och förebygga rasism, och insatserna är ofta beroende av enskilda engagerade individer. Arbete mot rasism prioriteras inte generellt i kommunerna, vilket står i kontrast till att närmare 60 procent av kommunerna uppger att de genomför arbete för att motverka rasism.

Enligt rapporten verkar kommunerna även räkna med integrationsfrämjande insatser som inte är direkt riktade insatser mot rasism. DO konstaterar att arbetet sällan är inriktat på att motverka att grupper och individer utsätts för rasism.

Kommunerna behöver ibland agera för att inte provocera fram rasistiska uttalanden och ageranden hos majoritetssamhället. Exempelvis kan det bli reaktioner om kommunen lägger ekonomiska resurser på vissa utsatta grupper. Det verkar vara känsligt för kommunerna att erkänna förekomsten av rasism och att ens benämna företeelsen i sitt arbete. Det används som anledning att inte genomföra specifika insatser mot rasism.²⁴⁰

Istället väljer man att arbeta utifrån mer neutrala eller positivt laddade begrepp som inkludering och likabehandling.²⁴¹ Det innebär att det ofta saknas en definition av begreppet rasism i kommunernas arbete. Detta leder till att det är svårt att arbeta mot rasism då man saknar en gemensam bild av fenomenets natur, omfattning och konsekvenser.²⁴²

DO identifierar även organisatoriska brister som förhindrar ett effektivt och målinriktat arbete mot rasism. I de flesta kommuner saknas ett systematiskt arbete mot rasism. Det saknas även mätbara indikatorer för att kunna följa upp arbetet. Endast fem av hundra kommuner har specifika indikatorer för att mäta förekomsten av rasism i kommunen. Det saknas även specifika samarbeten med civilsamhället i det riktade arbetet mot rasism, som det ofta finns inom exempelvis hbtq-frågor. DO pekar också på jämställdhetsarbetet och arbetet med hbtq-frågor som exempel på hur man kan bedriva ett systematiskt och mätbart arbete.

²³⁸ [Forum för demokrati och mänskliga rättigheter – hatbrott.](#)

²³⁹ DO, 2018.

²⁴⁰ s. 13.

²⁴¹ DO, 2018.

²⁴² s. 10.

Slutsatser

Det finns flera kommuner som har specifika handlingsplaner för att motverka rasism, främlingsfientlighet och diskriminering²⁴³ och kommunernas struktur möjliggör uppföljning och utvärdering. Men det finns ett stort behov av att fördela resurser till insatser i skolor och fritidsverksamheter samt för att genomföra kartläggningar av problemen med rasism, exempelvis som kartläggningen av antisemitism i Malmö.²⁴⁴

Samverkan med aktörer inom civilsamhället är också viktigt för att kommunerna ska kunna ta fram en bild av problemet, sätta mål och planera insatser. Frivilligorganisationers insatser driver även kommunens arbete framåt. Framgångsrika och långsiktiga projekt, som exemplet Grundskolefotboll mot rasism(er), bör stödjas av kommunen. På så vis kan ett lokalt arbete inom en kommun för att motverka rasism mot barn och unga genomföras strukturerat och systematiskt.

Arbetet kan även bedrivas inom ramen för exempelvis Eccar:s tiopunkts-handlingsplan och kommunen kan dra fördel av och stödja det lokala arbetet inom olika verksamheter.

DO:s granskning tyder på att de flesta kommuner saknar ett systematiskt arbete för att förebygga och motverka rasism. De hinder i kommunens arbete mot rasism som identifieras av DO liknar de hinder som identifierats även inom förskolan och skolan.

Det kontinuerliga systematiska arbetet som utgår från de fyra processtegen (att kartlägga, planera och målsätta, genomföra insatser, uppföljning och utvärdering) kan därför även användas i kommunens arbete för att bedriva ett effektivt och framgångsrikt arbete mot rasism.

Fritid och föreningsliv

Barn och unga är utsatta för rasism även på sin fritid. Ungdomsrörelsen har identifierat hinder för ungas deltagande utifrån diskrimineringsgrunderna.²⁴⁵

Unga som exempelvis rasifieras som icke-vita, kan hindras från att delta i fritidsaktiviteter och att engagera sig politiskt eller i föreningslivet och ungdomsrörelsen. Förtroendevalda, medlemmar, aktivister och kanslianställda utsätts för rasistiskt våld och hot utifrån, vilket försvårar och hotar ett fritt deltagande.²⁴⁶

För att motverka rasistiska strukturer och normer inom ungdomsrörelsen tog Sveriges ungdomsorganisationer (LSU) 2015 fram skriften Vit-icke-vit för att stärka det interna tillgänglighets- och inkluderingsarbetet. LSU:s material utgår ifrån postkolonial teori och ger en strategi för hur man kan arbeta med dessa frågor inom organisationerna.²⁴⁷

Strategin innebär att:

- Erkänna problemet (och att samtiden är postkolonial).
- Skapa trygga rum där dessa frågor kan diskuteras.
- Skapa ett gemensamt och överenskommet språk inom organisationen.
- Skapa en kunskapsbas bland förtroendevalda, anställda och medlemmar.
- Genomföra ett kunskapslyft.

I materialet föreslås även andra insatser som t. ex. att skapa utrymme för särskilda rum och nätverk för personer som rasifieras som icke-vita där dessa kan samlas för att stödja, hjälpa och vägleda varandra.

²⁴³ Fallstudier som studerats i delstudie 3 är Malmö stad och Göteborgs stad.

²⁴⁴ Kastzin, 2021.

²⁴⁵ Organisationerna Tamam och LSU är exempel på organisationer som arbetar med detta aktivt.

²⁴⁶ Tasin, 2018.

²⁴⁷ Tasin 2018, sid 9.

Resurser från offentliga aktörer

Ett antal myndigheter har på uppdrag av regeringen tagit fram resurser och stödmaterial som riktar sig till skolpersonal, bibliotekspersonal och till barn och unga direkt.

Syftet med resurserna från offentliga aktörer

- Att genom information och kunskapshöjande material, webbkurser m. m. utbilda offentliganställda, skolpersonal och barn och unga om rasism, dess olika former, verkningsnivåer och hur den påverkar olika grupper.
- Att stödja barns och ungas förmåga att kritiskt granska informationskällor och att själva identifiera rasistiska handlingar och strukturer, samt att stärka deras civilturage att agera när de bevittnar rasism.
- Att genom information och särskilt material öka kunskapen om skyldigheten att motverka rasism inom offentliga verksamheter som skolan. Utgångspunkten är diskrimineringslagen, skollagen och förskolan och skolans styrdokument, samt barnets rättigheter.
- Att ge praktiska verktyg till pedagoger som ska undervisa om rasism, exempelvis lektionsupplägg, diskussionsunderlag och presentationsunderlag.
- Att ge praktiska verktyg för att bedriva ett systematiskt värdegrundsarbete och förändringsarbete i förskolan och skolan för att motverka och förebygga rasism, exempelvis digitala utvärderingsverktyg, självskattningsverktyg, enkätunderlag m.m.

Forum för levande historia:

- Klassrumsmaterial om olika former av rasism och olika gruppers utsatthet, exempelvis om antisemitism, antiziganism, afrofobi, islamofobi, och rasism mot samer.
- Material för att arbeta med rasismens olika perspektiv och teman i klassrummet, så som om rasismens historia, fördomar och källkritik.
- Webbkurser och kompetensutvecklingskurser för pedagoger och offentliganställda för att höja kunskapen bland dessa yrkesgrupper om rasism och likabehandlingsarbete.
- Webbkursen Att motverka rasism i förskola och skola²⁴⁸ syftar till att höja kunskap om rasism för skolpersonal utifrån den senaste forskningen. Den ger även olika verktyg för att kartlägga och för att bedriva ett systematiskt likabehandlingsarbete. Kursen finns tillgänglig gratis på nätet och har använts av flera kommuner för att genomföra ett förändringsarbete inom kommunens alla förskolor och skolor.²⁴⁹

Skolverket:

- Information och kunskapshöjande material ur ett normkritiskt perspektiv som riktar sig till pedagoger som ska bedriva undervisning om rasism och om skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag. Stödmaterialen ger verktyg i arbetet för att skapa en medvetenhet och motverka diskriminering och kränkande behandling och finns tillgängligt på nätet.
- Stödmaterial om förskolan och skolans värdegrund och demokratiuppdrag, praktiska verktyg, lektionsupplägg, material och undervisningsstöd.
- Stöd till lärare som ska undervisa om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia.
- Stödresurser om källkritik på nätet.
- Översättning av Europarådets material för hur skolor kan arbeta med kontroversiella frågor.

Statens medieråd

- Inom ramen för regeringsuppdraget No Hate Speech Movement som syftade till att höja kunskapen om rasism på internet bland barn och unga har myndigheten tagit fram ett antal resurser, informationsmaterial, och stödmaterial. Den innehåller även stöd för bild- och källkritik.

²⁴⁸ Emma Arneback och Jan Jämte, Örebro universitet, förlaget Natur & Kultur, 2017.

²⁴⁹ Läs mer om ett lärande exempel från Ludvika kommun i delstudie 3.

- Den digitala kunskaps- och lektionsbanken MIK för mig, riktar sig till nära-barn-professionella, vårdnadshavare och barn och unga direkt.²⁵⁰

Andra myndigheter

Länsstyrelser, Socialtjänsten och Polisen har tagit fram resurser, handledningar och andra material med riktad kunskap till sina anställda eller till barn och unga direkt om rasismens konsekvenser och hur man inom ramen för sitt uppdrag kan arbeta antirasistiskt.²⁵¹

Resurser från organisationer i civilsamhället

Syftet med resurserna från civila samhället²⁵²

- Att höja kunskapen om rasismen, dess olika former och hur den påverkar olika grupper. Resurserna riktar sig till olika verksamheter, från skolan till föreningslivet.
- Att höja kunskap om och ge praktiska verktyg för att genomföra ett systematiskt arbete mot rasism i förskolan och skolan, samt inom föreningslivet.
- Att informera om diskrimineringslagen och vad trakasserier och diskriminering är och vem som har ansvar att arbeta för att förebygga och motverka dessa utifrån barnets rättigheter.

Det finns exempelvis workshoppar, beställningsutbildningar, handledningar, lektionsupplägg och andra klassrumsmaterial, webbkurser, broschyrer och handböcker.

Rädda Barnen, Mångkulturellt centrum och Antidiskrimineringsbyrån i Uppsala har även, från ett normkritiskt perspektiv, tagit fram omfattande material, handböcker och handledningar som riktar sig till skolpersonal som ska genomföra ett systematiskt likabehandlingsarbete i förskola och skola.

Många av de projekt och resurser som arbetats fram av aktörer inom civilsamhället har fått stöd från eller finansierats av myndigheter som Forum för levande historia, Skolverket och MUCF.

Slutsatser

Statliga utredare²⁵³, forskare²⁵⁴, myndigheter och aktörer inom civilsamhället har pekat på behovet av kunskapshöjning bland förskole- och skolpersonal om rasismen, dess former och verkningsnivåer, men även om förskolan och skolans uppdrag att motverka rasism.

De har även efterfrågat ett gemensamt språk för att kunna genomföra ett långsiktigt systematiskt förändringsarbete. Resurserna har tagits fram för att möta de kunskapsbehov samt de behov av praktiska verktyg som efterfrågas. Även systematiska handledningar har tagits fram som beskriver förändringsprocesser och ger praktiska verktyg för att kunna genomföra större processer, till exempel i en ansats för hela skolan.

Allt detta är ytterst viktiga resurser för att ge underlag till undervisningen och för att personal inom skola och offentliga verksamheter ska kunna fortbilda sig. Det är dock viktigt att komma ihåg att detta är verktyg i arbetet att förebygga och motverka rasism. För att arbetet ska ge effekt krävs ett systematiskt arbete som involverar hela styrkedjan i en kommun eller skola.

²⁵⁰ MIK för mig.

²⁵¹ Se bland annat: levandehistoria.se/rasism och *Myndigheternas arbete mot rasism, homo-, bi- och transfobi*.

²⁵² Resurser från Stiftelsen Friends, LSU, Tamam, Rädda Barnen, Peacework, Umo.se, RFSU, Expo, Mångkulturellt centrum, Malmö mot diskriminering, Antidiskrimineringsbyrån Uppsala, Örebro Rättighetscenter.

²⁵³ SOU 2012:74, 2012.

²⁵⁴ Arneback & Jämte, 2017.

Vad säger barnkonventionen?

Barnet som rättighetsbärare

Barnet rätt till frihet från alla former av våld och övergrepp, rätt till utveckling, rätt till autonomi och rätt att självständigt utöva sina rättigheter. En central del i att vara rättighetsbärare är att både kunna hävda sina rättigheter och få upprättelse när dessa kränks. Barnkonventionens *jämlikhetsideal*, det vill säga att alla barn är lika mycket värda och att inget barn får diskrimineras, som beskrivs i artikel 2, utgör en av barnkonventionens fyra grundprinciper.

Barnkonventionens grundprinciper

Artikel 2

1. Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.
2. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.

Artikel 3

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.
2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, och ska för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder
3. Konventionsstaterna ska säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för omvårdnad eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.

Artikel 6

1. Konventionsstaterna erkänner varje barns inneboende rätt till livet.
2. Konventionsstaterna ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

Artikel 12

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.

Vuxna med olika roller i barnets liv, till exempel vårdnadshavare och personal i förskola och skola, socialtjänst och hos polisen, är ansvarsbärare i förhållande till barnet. De ska erkänna barn som rättighetsbärare, uppfylla barnets rättigheter och säkerställa att de nödvändiga verktyg som behövs för att hävda rättigheterna är tillgängliga för alla barn.

Staten har en skyldighet att respektera, främja, skydda och uppfylla rättigheterna för barnet. Statens roll som den yttersta ansvarsbäraren framgår av barnkonventionens artikel 4. Rätten till upprättelse vid kränkningar är underförstådd i konventionen men finns uttryckt i andra centrala konventioner om mänskliga rättigheter

Utgångspunkten i skyddet av barn ska vara respekten för och främjandet av barnets mänskliga värdighet och fysiska och psykiska integritet, snarare än att se barnet som ett offer. Rätten att bli hörd och få sin åsikt beaktad måste systematiskt finnas med i alla skyddsprocesser och barnets egenmakt och eget deltagande är centralt.

I barnkonventionens artiklar och kommentarer finns ett flertal vägledande perspektiv och ställningstaganden som bör beaktas i det fortsatta arbetet med att motverka och förhindra barns utsatthet för rasism och dess konsekvenser.²⁵⁵

Barns rätt till utveckling och frihet från våld

Barnkonventionen ställer långtgående krav på konventionsstaterna att skydda barn mot alla former av våld och övergrepp. Artikel 19 i barnkonventionen är mest central när det gäller barnets rätt till skydd mot våld.

”Barn ska skyddas mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp.”

Bestämmelsen är en naturlig utgångspunkt för strategier som syftar till att i ett bredare perspektiv bekämpa och förebygga alla former av våld mot barn. Barnrättskommittén utvecklar hur artikel 6 (barns rätt till liv, överlevnad och utveckling) kan sättas i relation till barnets rätt till frihet från alla former av våld:

*Skydd från alla former av våld måste beaktas inte bara mot bakgrund av barnets rätt till liv och överlevnad, utan även med avseende på rätten till utveckling, som ska tolkas i linje med det övergripande målet, som är skydd av barn. Därmed innefattar konventionsstatens skyldighet ett heltäckande skydd mot våld och utnyttjande som kan äventyra ett barns rätt till liv, överlevnad och utveckling.*²⁵⁶

Konventionsstaterna ska enligt kommittén tolka ordet utveckling i dess vidaste bemärkelse, som ett helhetsbegrepp som omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling. Det innebär också att de främjande, förebyggande, åtgärdande, stödjande och skyddande insatser som genomförs ska syfta till att uppnå optimal utveckling för alla barn.²⁵⁷

Vidare, menar kommittén, bör utbildningsåtgärder bemöta attityder, traditioner och sedvänjor som tolererar och främjar våld mot barn. Åtgärderna bör stärka barnets vardagsfärdigheter, kunskap och deltagande, och öka kunskandet och förmågorna hos omvårdare och yrkesutövare som står i kontakt med barn.²⁵⁸

Barnrättskommittén pekar även på att barns deltagande främjar skydd av barn, och att skydd av barn är nyckeln till deltagande. Barnets rätt bli hörd börjar redan med mycket små barn, som är särskilt sårbara för våld. Barns åsikter måste efterfrågas, och de ska beaktas som ett

²⁵⁵ Många artiklar i barnkonventionen är relevanta, se särskilt artiklarna 19, 26, 28, 29 och 30 tillsammans med de fyra grundprinciperna (artikel: 2, 3, 6 och 12) och FN:s barnrättskommittés vägledande och fördjupande kommentarer kring grundprinciperna samt artiklarna: 13, 14, 19, 29 och 30.

²⁵⁶ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13 (2011) Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 62.

²⁵⁷ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13 (2011) Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 62.

²⁵⁸ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13 (2011) Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 44.

obligatoriskt steg i alla skeden inom ramen för ett förfarande för att skydda barn. Barnets rätt att bli hörd har särskild betydelse i våldssituationer. Barnrättskommittén understryker betydelsen av att barn deltar i framtagandet av förebyggande strategier i allmänhet, samt i skolan, i synnerhet när det gäller att undanröja och förebygga mobbning och andra former av våld i skolan. Initiativ och program som är inriktade på att stärka barnets egen förmåga att undanröja våld bör stödjas.²⁵⁹

Utbildningens roll för barns utveckling

I alla de intervjuer vi genomfört lyfter barnen att skolan spelar en viktig roll i deras liv som plats för lärande, utveckling och socialisering. I artikel 29.1 beskrivs att utbildning ska syfta till *"att utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga"*. FN:s barnrättskommittés anger att:

"utbildning också ska syfta till att ge varje barn grundläggande livskunskap och till att inget barn lämnar skolan utan att vara rustad för de utmaningar som han eller hon kan förvänta sig att möta i livet. Grundläggande färdigheter [handlar om ...] att kunna fatta övervägda beslut, lösa konflikter utan våld samt att utveckla en hälsosam livsstil [och] goda sociala relationer [...]".²⁶⁰

Vidare uppmanas konventionsstaterna, att med tanke på hur viktig utbildningen är för barn och ungas nuvarande och framtida hälsa och utveckling att i enlighet med artikel 28 och 29 i konventionen: *"vidta de åtgärder som krävs för att förebygga alla former av våld och övergrepp, inklusive sexuella övergrepp, kroppslig bestraffning och annan omänsklig, nedsättande eller förödmjukande behandling eller bestraffning i skolan, både från skolpersonal och bland elever. [...] och: "Initiera och stödja åtgärder, attityder och verksamhet som främjar hälsosamt beteende genom att ta med relevanta ämnen i läroplaner".²⁶¹*

Barn som tillhör etniska, religiösa eller språkliga minoriteter

I kartläggningen har Barnombudsmannen även fokuserat på livsvillkor och erfarenheter hos barn som tillhör etniska, religiösa eller språkliga minoriteter. I barnkonventionen står detta i artikel 30 och 29:

"I de stater där det finns etniska, religiösa eller språkliga minoriteter eller personer som tillhör en urbefolkning skall ett barn som tillhör en sådan minoritet eller urbefolkning inte förvägras rätten att tillsammans med andra medlemmar av sin grupp ha sitt eget kulturliv, att bekänna sig till och utöva sin egen religion eller att använda sitt eget språk" (artikel 30).

"barnets utbildning skall syfta till att förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar" (artikel 29).

De specifika hänvisningarna i konventionen till barn som tillhör ursprungsbefolkningar vittnar enligt FN:s barnrättskommitté om ett erkännande av att de behöver särskilda åtgärder för att kunna åtnjuta sina rättigheter till fullo.²⁶²

Barnrättskommittén har i sina granskningar av periodiska rapporter från konventionsstaterna konsekvent beaktat situationen för barn som tillhör ursprungsbefolkningar. Eftersom kommittén har noterat att barn som tillhör ursprungsbefolkningar ställs inför betydande utmaningar under utövandet av sina rättigheter har den utfärdat särskilda rekommendationer

²⁵⁹ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13 (2011) Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 44, som hänvisar till FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12 (2009) Barnets rätt att bli hörd, punkt 118 ff.

²⁶⁰ FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 1 (2001) om Artikel 29.1: Utbildningens mål, punkt 9.

²⁶¹ FN:s barnrättskommittés allmänna kommentaren nr 4 (2003) om ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, punkt 17.

²⁶² FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 11 (2009) Barn som tillhör ursprungsbefolkningar och deras rättigheter enligt konventionen, punkt 5.

i sina slutsatser. Den allvarliga diskrimineringen av barn som tillhör ursprungsbefolkningar fortsätter i strid med artikel 2 i konventionen på en rad områden, till exempel deras tillgång till hälso- och sjukvård och utbildning.²⁶³

Barnrättskommittén noterar genom sin omfattande granskning av konventionsstaternas rapporter att barn som tillhör ursprungsbefolkningar tillhör de barn som behöver aktiva åtgärder för att de förutsättningar som ligger till grund för diskriminering ska undanröjas och för att säkerställa att de kan åtnjuta konventionens rättigheter jämbördigt med andra barn.

Barnombudsmannens slutsatser

Forskningsluckor och kunskapsbehov

Rasism är utbredd från tidig ålder och vi vet ändå relativt lite om hur det drabbar specifika grupper och hur detta kan motverkas. Den forskning som finns är på en övergripande nivå, och det finns behov av att undersöka enskilda gruppers upplevelser av rasism och hur de olika gruppernas utsatthet samspelar med varandra i enskilda sammanhang som exempelvis skolan.

Det finns även forskningsluckor. Här presenteras några:

Forskning om barns utsatthet för rasism

Bristen på forskning som explicit beskriver hur barns och ungas livsvillkor och upplevelser präglas av rasism och rasifiering visar på en tendens att inte benämna detta.

Forskningen visar att detta beror dels på att det är tabubelagt att tala om ras, och dels på en tendens att fokusera på vuxna i forskningen. Även inom den forskning som explicit talar om rasism, eller som berör temat, finns tydliga forskningsluckor.

Barn och unga som en kategori

I den rasismforskning som inkluderar barn och ungdomar idag finns ett par olika mönster. För det första har deltagarna i många av de större projekt som genomförts varit i de senare tonåren och äldre. Det saknas generellt studier om yngre barns upplevelser av rasism, inklusive yngre tonåringar. Även små barns upplevelser och utsatthet för rasism, fördomar och identitetsskapande är ett område där det finns behov av ytterligare studier, bland annat ifråga om adoptioner.

Ett annat mönster är att barn och ungdomar ibland behandlas som en homogen grupp. Det behövs mer forskning som visar på heterogenitet, t. ex. hur kön och klass strukturerar barn och ungdomars upplevelser av rasism, samt forskning som fokuserar på specifika grupper och hur olika gruppers utsatthet kan samvariera i en kontext.

Om forskningen fokuserar på vissa etniska grupper, eller på vissa områden i Sverige, riskerar den att missa helhetsbilden. Olika former av rasism som samverkar riskerar att uppfattas som isolerade från varandra. Med alltför övergripande studier, å andra sidan, finns en risk att missa hur olika grupper drabbas av specifika fördomar och strukturer.

²⁶³ FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 11 (2009) Barn som tillhör ursprungsbefolkningar och deras rättigheter enligt konventionen, punkt 5.

Barns och ungas platser

Mycket av forskningen om barn och unga genomförs i institutionella miljöer, från förskola, skola och fritidshem, till olika former av ungdomshem. I de fall forskningen handlar om vardagsrasism och rasism som ett fenomen som genomsyrar livet som helhet, så ligger fokus oftast på vuxna som talar om barndomen ur ett retrospektivt perspektiv.

Forskning om barn och ungdomar i institutionella miljöer är viktig och det behövs mer forskning om exempelvis barn och ungdomars erfarenheter av rasism inom HVB och SiS-hem. Men det saknas övergripande forskning om barns erfarenheter av rasism på deras fritid och i miljöer där barn rör sig frikopplade från verksamheter som styrs av vuxna och/eller där kommunen eller staten har särskilt ansvar. Detta kan handla om nätet, ungas egen organisering, barnens närmiljö och hemmet.

Vidare fokuserar forskningen om rasism på städer. Även om det skett en rörelse bort från socioekonomiskt utsatta områden som den självklara eller enda platsen för studier, så finns det fortfarande en starkt urban norm i rasismforskningen.

Det finns också behov av att undersöka barns utsatthet för och erfarenheter av rasism utifrån ett socio-ekologiskt perspektiv samt hur de olika nivåerna (individ, relationer, närsamhälle och samhället i stort) påverkar barn i olika åldrar och över olika sociala kontexter. Exempelvis finns det behov av att förstå mer om barns relationsarbete och gruppdynamiken i de miljöer de befinner sig i.

Intersektionell forskning behövs

Ett annat begränsat fält inom forskningen är studier om barn och ungdomars upplevelser rasism och funkofofi. Det vill säga mötet mellan etnisk diskriminering och diskriminering kopplat till funktionsnedsättningar. Vi har sett att denna forskning främst handlar om diskriminering och socialtjänst, medan rasism och funkofofi i exempelvis skolan inte har studerats. Detsamma gäller frågan om sexualitet och könsidentiteter bortom en binär förståelse av kön, och hur detta samverkar med rasism. Forskning om ungdomar som rasifieras berör ofta teman som könsidentitet och sexualitet, men då snarare utifrån stereotyper om t.ex. invandrarkillen som en heteronorm, än att fokusera på HBTQ-barn och unga som utsätts för rasism.

Osynlig rasism mot nationella minoriteter

Även de nationella minoriteterna är särskilt osynliggjorda i forskning om rasism, både den som fokuserar på rasism i allmänhet och den som fokuserar på barn och unga. Den begränsade forskning som görs om nationella minoriteter fokuserar mer på historien och på policyarbete och rättigheter utifrån de olika lagar som reglerar nationella minoriteters rättigheter. Betydligt färre studier görs om etnisk diskriminering och upplevelser av rasism.

Knapp forskning om rasism mot asiater

En grupp som sällan omtalas i svensk forskning om rasism är asiater. Delvis beror detta på att den asiatiska befolkningen generellt är väldigt heterogen och att många inkluderas i forskning om exempelvis islamofobi och nyanlända. Men den östasiatiska befolkningen är betydligt mer osynlig.

Begreppet sinofobi, fördomar och stereotyper om Kina och kineser (som också drabbar andra östasiater), har inte fått genomslag i Sverige, och det är inte heller en lika inkluderande term som exempelvis afrofofi. Kritiska adoptionsstudier har uppmärksammat koreanskfödda, men har framför allt fokuserat på vuxnas erfarenheter och minnen av rasism i barndomen, bland annat genom analyser av utlandsadopterades självbiografier.

Unga svenska säker har förekommit i forskning om språkanvändning, men i mycket liten utsträckning. Enligt SCB var 2019 drygt 780 000 människor födda i Asien folkbokförda i Sverige, vilket alltså gör dem till en signifikant andel av befolkningen i Sverige idag. Även om ungdomar med asiatisk bakgrund inkluderas i generell forskning om rasism finns det fortfarande väldigt lite forskning om hur rasism påverkar dem.

Metoder och arbetssätt

Det räcker inte med en temadag

En återkommande reflektion i de samtal vi fört har varit att det inte räcker med engångsinsatser som t. ex. en temadag. Ett stort antal enskilda punktinsatser genomförs för att öka kunskapen och motverka rasism mot barn och unga, inom föreningslivet, i kommunen, på fritiden och i skolan. De kan ha tagits fram av Polisen, Forum för levande historia, Skolverket, ungdomsorganisationer och andra organisationer som arbetar mot våld.

Temadagar, workshoppar och annat, är viktiga punktinsatser för att höja kunskapen, men de är verkningslösa om de inte genomförs inom ramen för ett mer övergripande systematiskt arbete, där hela skolan och hela samhället ingår.

Systematiskt arbete och ökad kunskap

Barnombudsmannen identifierar att ett arbete för att motverka och förebygga rasism mot barn och unga bör fokusera på att stärka redan existerande strukturer inom skola, förvaltningar och kommuner, exempelvis det systematiska kvalitetsarbetet i skolan. Det saknas även kunskap om vilka samhällsinsatser som får effekt för barn och unga i ett svensk sammanhang.

Yrkesverksamma som möter barn och unga efterfrågar praktiska verktyg, handböcker och ledning för att kunna motverka, förebygga och reagera mot rasism. Men det övergripande systematiska arbetet är helt avgörande för att kunna genomdriva ett effektivt förändringsarbete inom samhällets olika delar.

En övergripande slutsats är att det saknas grundläggande kunskap om rasism, dess historia och nutida uttrycksformer bland politiker, myndighetsanställda, skolpersonal och andra vuxna som arbetar med barn och unga. Det saknas ofta en förståelse för rasismens olika former och verkningsnivåer. Därför har många aktörer, både myndigheter och civila samhället, tagit fram grundläggande informationsmaterial för att tillgängliggöra den mest uppdaterade kunskapen inom området.

För att kunna genomföra större förändringsprocesser måste det till gemensamma grundläggande kunskapshöjande insatser för all inblandad personal. Det är en förutsättning för att kunna genomföra ett mer systematiskt arbete.

I en tidigare statlig utredning Främlingsfienden inom oss, föreslog utredaren att frågor om rasism, främlingsfientlighet och mänskliga rättigheter skulle få större utrymme i lärarutbildningarna. Behovet av fortbildning inom området konstaterades vara stort och att de insatser som då fanns var otillräckliga. Utredaren konstaterade även att många lärare var osäkra på hur arbetet med mänskliga rättigheter och diskriminering skulle bedrivas och hur de skulle hantera konflikter och svåra situationer i klassrummet. Den problembild som utredaren pekade på 2012 kvarstår.

Mer systematiska ramverk, metodprojekt och metodhandledningar har också genomförts för ett mer långsiktigt arbete. Skolverkets systematiska kvalitetsarbete, Diskrimineringsombudsmannens aktiva åtgärder, Arneback och Jämtes bok och kurs som syftar till att motverka rasism med koppling till det systematiska kvalitetsarbetet och Dembra är några exempel.

På kommunal nivå har det införts lokala planer mot rasism för ett strukturellt förändringsarbete. Modellerna har samma grundstruktur. Myndigheter är överens om hur arbetet ska bedrivas och att det ska förankras utifrån en lokal nulägesanalys. De vet också att ett effektivt arbete med värdegrundsfrågor, där rasism och diskriminering ingår, kräver ett långsiktigt systematiskt förändringsarbete.

***Kampen för inkludering och mot rasism
är inget enskilt projekt. Det är ingen engångsinsats –
utan ett kontinuerligt och brett arbete.
Ansvarvaret ligger på oss alla att bedriva det varje
dag i varje del av vårt samhälle.***

Insatserna sker på flera nivåer:

Individnivå: kunskapshöjande och självreflektiva övningar kring kunskaper, attityder och beteenden. Insatserna riktar sig främst till vuxna inom skolan, men även till individer inom exempelvis frivilligorganisationer, och direkt till barn och unga direkt.

Relationell nivå: insatser för att främja trygga och tillitsfulla relationer mellan barn, och mellan barn och vuxna i olika miljöer, som exempelvis mellan elever, och elever och lärare.

Närsamhällesnivå: insatser för att stärka samverkan mellan civila och offentliga aktörer inom kommunen, men även hela skolan-ansatser som har en ambition att engagera aktörer i närsamhället som polis och vårdnadshavare.

Kommunal nivå: initiativ för att genomdriva insatser i till exempel alla kommunens skolor.

Samhällsnivå: Insatser på policynivå som den nationella planen och myndighetsuppdrag. Här ingår även lokal policynivå som de två kommunexempel vi redovisat.

***Rasism motverkar barns och elevers
likvärdiga möjligheter att lära och utvecklas***

Bristande kunskap om vad som fungerar

Det finns kommuner som bedriver ett strategiskt arbete mot rasism, exempelvis de som är medlemmar i Eccar, men vi vet ännu lite om vilket effekt denna typ av insatser får på barn och unga.

Även när det gäller insatser som involverar hela skolan och förskolan saknas det idag kunskap om vad som ger effekt i olika sammanhang och utifrån olika problembilder.

Vi vet mycket lite om vilka insatser som ger effekt för barn från olika minoritetsgrupper, som tillhör olika religioner eller som upplever utsatthet för olika former av rasism, som afrofofi och sinofobi. Forskningen tyder på att ett bredare våldsförebyggande arbete även förebygger rasism och rasistisk mobbning. Men detta rör främst institutionella miljöer.

En systematisk ansats

Ett verkningsfullt förändringsarbete kräver:

- En tydlig problembild.
- Ett gemensamt språk för och kunskap om vad rasismen är, vilka former den tar och vilka konsekvenser detta får för individer, grupper och samhället.
- En dynamisk och anpassad kartläggning av hur problembilden ser ut i det sammanhang där arbetet bedrivs.
- En tydlig målsättning med arbetet.

- Identifiering av relevanta och verksamma insatser och arbetssätt för att möta de problem som finns inom region, kommun, skola, organisation, fritidsverksamhet, idrottsförening et.c.
- Uppföljning och utvärdering.
- Förståelse för att detta är en kontinuerlig och långsiktig process som kräver resurser och tid.

Grundläggande förutsättningar:

- Tydliga mål, krav och/eller uppdrag att arbeta med frågan från exempelvis regering, myndigheter eller kommuner.
- Att arbetet är förankrat i hela styrkedjan.
- Att verksamhetens ledning är engagerade och leder processen.
- Att processen får tid och resurser. Det krävs en budget som möjliggör fortbildning, processledning och tid för möten och reflektion.
- Att det finns personer och strukturer högt upp i styrkedjan som ansvarar för processen.

I Forum för levande historias arbete med Dembra konstaterar myndigheten att det saknas kunskap om och erfarenhet av analys och planering av insatser utifrån en lokal behovsanalys. Processarbetet kan även behöva externt praktiskt stöd.

Forum för levande historia har även lyft behovet av fortbildning. Om myndigheterna ska lyckas krävs det att de uppfattar att de har ett uppdrag att själva bedriva utvecklingsarbete på området.

Ett lärande exempel är hur hbtqi-strategier prioriterats på myndigheter där det framgår tydligt för ledningen att detta arbete behöver bedrivas på ett systematiskt, integrerat och långsiktigt sätt, samt följas upp.

Forum för levande historia konstaterar i sin rapport om Statens arbete mot rasism, homo-, bi- och transfobi att ett mål för samhällets långsiktiga arbete på området rasism och liknande former av fientlighet är en ökad tydlighet, styrning och uppföljning.

Behovet av kontinuitet och långsiktighet för att kunna uppnå förändring lyfts även i flera andra myndighetsrapporter.

Källhänvisningar

- Ajagán-Lester, L. (2000). *"De Andra": afrikaner i svenska pedagogiska texter (1768–1965)*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Ambrose, A. (2016). *Att navigera på en skolmarknad: en studie av valfrihetens geografi i tre skolor*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Andreasson, U. *Tillit: det nordiska guldet*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet; 2017.
- Arneback, E., & Jämte, J. (2017). *Att motverka rasism i förskolan och skolan*. Natur & Kultur.
- Balibar, E. (2004) *Rasismen nygranskad: ett modernt begrepps ursprung, relevans och paradoxer*. I K. Mattsson & I. Lindberg (Red.) *Rasism i Europa: kontinuitet och förändring (Rapport från forskarseminariet 5 November 2003)*, Stockholm: Agora, 17–44.
- Barnombudsmannen (2020). *Dom tror att dom vet bättre – Barnet som rättighetsbärare 2020*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Bayati, Z. (2014). *"den Andre" i lärarutbildningen – En studie om den rasifierade svenska studentens villkor i globaliseringens tid*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Bayram Özdemir, S. & Özdemir, M. (2020). *The role of perceived inter-ethnic classroom climate in adolescent engagement in ethnic victimization: for whom does it work?* Journal of youth and adolescence, 49, 1328-1340.
- Berne, S., & Frisé, A. (2020). *Utsatt på internet: En internationell forskningsöversikt om nätmobbning bland barn och unga*. Statens Medieråd.
- Bohlin, U. (2001). *"I vårt land finns inte ordet handikapp" Invandrare med barn med funktionshinder berättar*. FoU-rapport 2001:2. Malmö: Malmö högskola.
- Bonilla-Silva, E. (2010). *Racism without racists*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Brantefors, L. (2015) *Between culture and cultural heritage: curriculum historical preconditions as constitutive for cultural relations – the Swedish case*, Pedagogy, Culture & Society, 23:2, 301-322.
- Bredström, A. (2003) *Gendered racism and the production of cultural difference: Media representations and identity work among "immigrant youth" in contemporary Sweden*. Nora: Nordic Journal of Women's Studies, 11:2, 78-88.
- Bronfenbrenner, U. (1986). *Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives*. Developmental Psychology, 22(6), 723–742.
- Brottsförebyggande rådet (2018). *Nationella trygghetsundersökningen 2018. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*.
- Brottsförebyggande rådet (2018). *Självrapporterad utsatthet för hatbrott - Analys utifrån Nationella trygghetsundersökningen, Politikernas trygghetsundersökning och Skolundersökningen om brott 2006-2017*. Stockholm: 2018:10.
- Brottsförebyggande rådet (2020). *Självrapporterad utsatthet för hatbrott - Analys utifrån Nationella trygghetsundersökningen, Politikernas trygghetsundersökning och Skolundersökningen om brott*.
- Brottsförebyggande rådet (2020). *Skolundersökningen om brott 2019 - Om utsatthet och delaktighet i brott*. Rapport 2020:11.
- Brottsförebyggande rådet (2021). *Nationella trygghetsundersökningen 2021. Om utsatthet, trygghet och förtroende*.
- Bunar, N. (2009). *När marknaden kom till förorten: valfrihet, konkurrens och symboliskt kapital i mångkulturella områdens skolor*. Lund: Studenlitteratur.
- Bunar, N. (2010a). *The geographies of education and relationships in a multicultural city enrolling in high-poverty, low-performing urban schools and choosing to stay there*. Acta Sociologia, 53(2), 141-159.
- cemfor.uu.se.
- Davidian, T. Mohtadi, C., Hellberg, M. & S. Bergström (2012). *Trippelt utsatt: Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning*. Uppsala: TRIS – Tjejers rätt i samhället.
- de los Reyes, & Mulinari, D (2005) *Intersektionalitet Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- de los Reyes, P & Molina, I (2002). *Kalla mörkrets natt. Kön, klass och ras/etnicitet i det postkoloniala Sverige*. I de los Reyes, P & Molina, I & Mulinari, D (red.), *maktens olika förklädnader. Kön, klass och etnicitet i Det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas s. 295–317.
- de los Reyes, P & Wingborg, M (2002) *Vardagsrasismen och rasism i Sverige. En Kunskapsöversikt. Integrationsverkets rapportserie 2002:13* Norrköping.

- Dijk, T. van. (1993). *Elite Discourse and Racism*, Newbury Park, London, New Delhi: Sage.
- Diskrimineringslag (2008:567).
- Edling, S. (2012). *Att vilja andra väl är inte alltid smärtfritt. Att motverka kränkningar och diskriminering i förskola och skola*. Lund: Studentlitteratur.
- Eliassi, B. (2010). *A stranger in my homeland: the politics of belonging among young people with Kurdish backgrounds in Sweden*. Sundsvall: Mittuniversitet.
- Elmeroth, E. (2018). *Etnisk maktordning i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Folkhälsomyndigheten (2018) *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18 – Grundrapport*.
- Forsberg, C. & Horton, P. (2020). "Because I am me": school bullying and the presentation of self in everyday school life", *Journal of Youth Studies*.
- Franzén, A. & Gottzén, L. (2020). *Våldsprevention i Sverige: en forskningsöversikt*. Barn- och ungdomsvetenskap: forskningsrapport. Stockholm: Stockholms universitet.
- Friends. *Friendsrapporten 2018, 2019, 2020, 2021*. Stockholm.
- Frisé, A. & Berne, S. (2016). *Nätmobbing. En handbok för skolan*. Natur och Kultur.
- Ghazinour, M., Eriksson, M. & Eklund-Wimelius, M. (2020). *Ensamkommande barns placering vid SiS särskilda ungdomshem: Vilka placeras, hur mår de och vilka insatser får de? Socialmedicinsk tidskrift 1/2020*, s. 22-37.
- Granberg, S. & Thelin, S. (2002). *Att vara muslim i lärobok och massmedia: en analys av högstadielärares tilltro till lärobokens bild av islam i jämförelse med massmedias bild*. Examensarbete, Luleå.
- Granstedt, L. (2010). *Synsätt, teman och strategier – några perspektiv på mångkulturella frågor i skolan i ett praktiskt projekt*. Umeå: Umeå universitet.
- Grosse, J. *Kommer tid kommer tillit: unga vuxnas och medelålders erfarenheter*. Rapport i socialt arbete nr. 139. Stockholm: Stockholms universitet; 2012.
- Gruber, S. (2002) *Från barn till nya medborgare till elever med invandrarbakgrund. En studie av etnisk mångfald i skolpolitiska dokument*. Linköping: Themes, Centrum för etnicitets- och urbanstudier.
- Gruber, S. (2007). *Skolan gör skillnad: etnicitet och institutionell praktik*. Norrköping: Linköpings universitet.
- Gunnarsson, S., Ghadimi, M., Davidian, T. & Hellberg, M. (2020). *Gömd och glömd. Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. Uppsala: TRIS - Tjejers rätt i samhället.
- Hammarén, N. (2008). *Förorten i huvudet: unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige*. Stockholm: Förlaget Atlas.
- Hellström, A. (2016) *Rasist? Inte jag. Om rasismerna – en begreppsinventering*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Herz, M. & Lalander, P. (2017) *Being alone or becoming lonely? The complexity of portraying unaccompanied children as being alone in Sweden*. *Journal of youth studies*.
- Herz, M. & Lalander, P. (2018). *An abstract and nameless, but powerful, bystander – unaccompanied children talking about their social workers in Sweden*, *Nordic Social Work Research*.
- Herz, M. (2018). *Becoming' a possible threat: masculinity, culture and questioning among unaccompanied young men in Sweden*. *Identities*, DOI: 10.1080/1070289X.2018.1441692.
- Huss, L., & Gröndahl, S. (2012). *Kunskapsöversikt om nationella minoriteter*. Utredningar från riksdagen 2011/12:RFR11.
- Hübinette, T., Kawesa, V. & Beshir, S. (2014). *Afrofobi: en kunskapsöversikt över afrosvenskars situation i dagens Sverige*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Ian H Meyer (2003) *Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence*. Ian H. Meyer Psychol Bull. Author manuscript; available in PMC 2007 Nov 9. Published in final edited form as: Psychol Bull. 2003 Sep; 129(5): 674–697. doi: 10.1037/0033-2909.129.5.674.
- Jernbro, C och Landberg (2020) *Multiutsatta barn – Om barn som utsatts för flera typer av barnmisshandel*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Johansson, B., Flygare, E., & Hellfeldt, K. (2017). *Godkänd eller icke godkänd? En studie om hur erfarenheter av mobbing, skolk och socialt umgänge inverkar på elevers skolprestationer* (Working Papers and Reports Social work 10). Örebro Universitet.
- Johansson, T. & Hammarén, N. (2013). "Inre och yttre resor: segregation, urbana vägval och ungdomars studieplaner."

- I Bunar, N. & Sernhede, O. (Red.) *Skolan och ojämlikhetens urbana geografi: Om skolan, staden och valfriheten*. Göteborg: Daidalos.
- Jonsson, R. (2007). *Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstadieskola*. Stockholm: Ordfront.
- Jonsson, R. (2015). *Värst i klassen. Berättelser om stökiga pojkar i innerstad och förort*. Stockholm: Ordfront.
- Jonsson, R. (2018). *Handling the other in anti-racist talk: Linguistic ethnography in a prestigious Stockholm upper secondary school*. I Hållsten, S. & Z. Nikolaidou (Red). *Explorations in ethnography, language and communication: capturing linguistic and cultural diversities*, s. 15-39.
- Jämställdhetsmyndigheten (2020). *Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete*. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten.
- Kallstenius, J. (2010). *De mångkulturella innerstadsskolorna. Om skolval, segregation och utbildningsstrategier i Stockholm*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Kallstenius, J. (2013). *De mångkulturella innerstadsskolorna: om urval, segregation och utbildningsstrategier i Stockholm*. I Bunar, N. & Sernhede, O. (Red.) *Skolan och ojämlikhetens urbana geografi: Om skolan, staden och valfriheten*. Göteborg: Daidalos.
- Kalonaityte, V., Kawesa, V. & Tedros, A. (2007). *Att färgas av Sverige: upplevelser av diskriminering och rasism bland ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige*. Stockholm: DO.
- Kalonaityte, V., Kawesa, V. & Tedros, A. (2008). "Svarta(s) strategier: att hantera rasism och diskriminering som svart svensk." *Socialvetenskaplig tidskrift*, Vol. 15, nr 3-4, s. 201-219.
- Karlsson Minganti, P. (2007). *Muslima. Islamisk väckelse och unga kvinnors förhandlingar om genus i det samtida Sverige*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Karlsson Minganti, P. (2010). *Islamic Revival and Young Women's Negotiations on Gender and Racism*. Collins-Mayo, Sylvia & Dandelion, Pink (Red). *Religion and Youth*. Farnham: Ashgate.
- Karlsson Minganti, P. (2014). *Unga muslimer och humor som norm*. I Jönsson, L-E & F. Nilsson (Red.) *Skratt som fastnar: Kulturella perspektiv på skatt och humor*. Lund: Lunds universitet, s. 39-59.
- Kasselas Wiltgren, L. (2014). *Stolt! Om ungdomar, etniciteter och gemenskaper*. Diss. Linköping: Linköping studies in arts and science.
- Kasselas Wiltgren, L. (2016.) *Etnicitet som resurs i skolan*. Lund: Studenlitteratur.
- Kasselas Wiltgren, L. (2020). *Polite exclusion: high-performing immigrant students experience of peer exclusion*. *Race Ethnicity and Education*.
- Katzin, M. (2021). *Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap. En rapport om antisemitism och det judiska minoritetsskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildning*. Malmö: Malmö stad.
- Kjellman, U. (2017). *Fysionomi och fotografi: Den rasbiologiska konstruktionen av den nordiska rasen som vi*. I T. Hübinette (Red.) *Ras och vithet. Svenska rasrelationer igår och idag*. (s. 47–68). Studentlitteratur.
- Korol, L., Bayram Özdemir, S., & Stattin, H. (2020) *Friend support as a buffer against engagement in problem behaviours among ethnically harassed immigrant adolescents*. *Journal of Early Adolescence*, 40(7), 885-913.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., & McCord, A. (2019). *A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors*. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 20-32.
- Lalander, P. & Raoof, D. (2016). *Vi vet vad du behöver. Konstruktion och motstånd av ensamkommande på HVB*. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 3-4, s. 219-238.
- Lalander, P. (2011). *Respekt: gatukultur, ny etnicitet och droger*. Malmö: Liber.
- Lantto, P. & Mörkenstam, U. (2015). *Samernas etnopolitiska mobilisering och utmaning av offentlig svensk samepolitik*. I I Darvishpour, M. & C. Westin (Red.) *Migration och etnicitet. Perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*, s. 151–178. Lund: Studentlitteratur.
- Laskar, P. (2017). *Den finska rasen och görandet av svenskar*. I T. Hübinette (Red.) *Ras och vithet. Svenska rasrelationer igår och idag*. (s. 71-96). Studentlitteratur.
- León Rosales, R. & Jonsson, R. (2019). *Skolan som antirasistiskt rum?* *Educare – Vetenskapliga Skrifter*, (4), 1–15.
- León Rosales, R. & Ålund, A., (2018), *Aktivism som platskamp. Självspositionering och medborgarskapande inom den svenska förortsrörelsen*, *ARKIV. Tidskrift för samhällsanalys*, (9), 53-76.
- León Rosales, R. (2010). *Vid framtidens hitersta gräns: om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola*. Diss. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.

- León Rosales, R. (2016). Rasismerna. I Marega, A. & Gušić, S. (Red.) *Det andra uppdraget. Till försvar för skolans likabehandlingsarbete*. Lund: Universus Academic Press.
- León Rosales, R. (2016). Rasismerna. I Marega, A. & Gušić, S. (Red.) *Det andra uppdraget. Till försvar för skolans likabehandlingsarbete*. Lund: Universus Academic Press.
- Lindblad, M. (2018). *Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete*. I Asplund, A., Sara Thalberg, S. & C. Tovatt (Red.), *Barn och migration* (pp. 61-73). Stockholm: Delegationen för migrationsstudie.
- Lindgren, J. (2010). *Spaces, mobilities and youth biographies in the new Sweden. Studies on education governance and social inclusion and exclusion*. Umeå: Umeå universitet.
- Lindgren, J. (2016) *Diaspora biographies balancing ideology and utopia: on future orientations of immigrant youth in a segregated Sweden: preamble: optics, young people's life trajectories and the school crisis*. I Wärvik, G-B., Runesdotter, C., Forsberg, E., Hasselgren, B. och F. Sahlström (Red.), *Skola, lärare, samhälle: vänbok till Sverker Lindblad* (pp. 131-152). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lindgren, L. (2011). *Romers kulturella och språkliga rättigheter – vägar mot ett förverkligande*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Ljungberg, C. (2005). *Den svenska skolan och det mångkulturella – en paradox?* Malmö/Linköping: Malmö högskola och Linköpings universitet.
- Lucas, S. Jernbro, C. (2014). *Försummelse av barn – ett försummat problem*. Läkartidningen, 111(47): 2102–2104.
- Lundmark, E-L och Nilsson I & Wadeskog, A (2016). *Se till mig som liten är Socioekonomisk analys av mobbnings effekter*.
- Lundqvist, C. (2010). *Möjligheternas horisont. Etnicitet, utbildning och arbete i ungas berättelser om karriärer*. Linköping: Linköpings universitet.
- Lundström, C. (2007). *Svenska latinas. Ras, klass och kön i svenskhetens geografi*. Göteborg: Makadam.
- Lundström, C. (2010). *Concrete Bodies. Latina Girls Transgressing the Boundaries of Race and Gender in White Inner-City Stockholm. Gender, Place and Culture. A Journal of Feminist Geography*. 17(2): 151–167.
- Länsstyrelsen (2021) *Stolt med ofta otrygg – en undersökning om unga romers upplevelser av trygghet och tillgång till sina rättigheter*. Stockholm: Länsstyrelsen Stockholm.
- Länsstyrelsen Stockholm (2018) *Antisvart rasism och diskriminering på arbetsmarknaden*. Rapport 2018:21.
- Länsstyrelsen Stockholm (2021). *Minoritetsstress i praktiken*.
- Marega, A. & Gušić, S. (2016). *Det andra uppdraget. Till försvar för skolans likabehandlingsarbete*. Lund: Universus Academic Press.
- Martinsson, L. & Reimers, E. (2014). *Skola i normer*. Malmö: Gleerups.
- Miklikowska, M. (2017). *Empathy trumps prejudice: the longitudinal relation between empathy and anti-immigrant attitudes in adolescence*. Developmental Psychology, 54(4), 703-717.
- Miklikowska, M., Bohman, A., & Titzmann, P. F. (2019b). *Driven by context? The interrelated effect of parents, peers, classrooms on development of prejudice among Swedish majority adolescents*. Developmental Psychology.
- Miklikowska, M., Thijs, J., & Hjerm, M. (2019a). *The Impact of Perceived Teacher Support on Anti-Immigrant Attitudes from Early to Late Adolescence*. Journal of Youth and Adolescence, 48(6): 1175-1189.
- Mohme, G. (2016). *Somali-Swedish Girls – The Construction of Childhood within Local and Transnational Spaces*. Stockholm: Stockholm universitet.
- Molina, I. (1997) *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Molina, I. (2007). "Den rasifierade staden." I Magnusson Turner, L. (Red.) *Den delade staden*. Umeå: Boréa.
- Motsieloa, V. (2003). *"Det måste vara någonting annat." En studie om barns upplevelser av rasism i vardagen*. Stockholm: Rädda Barnen, Botkyrka: Mångkulturellt Centrum.
- MUCF (2010). *Hon, hen han – En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm.
- MUCF (2012). *Fokus 12 – Om unga med funktionsnedsättning*. Stockholm.
- MUCF (2018) *Den nationella ungdomsenkäten 2018*, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

- MUCF (2021) *Den nationella ungdomsenkäten 2021*. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.
- MUCF (2021). MUCF:s kortrapport – Ungas upplevelser av näthat.
- MUCF (2021a) *Goda levnadsvillkor för många, men inte för alla. Ung idag 2021*. Växjö: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor.
- Murji, K. & Solomos, J., *Introduction: Racialization in theory and practice i: Racialization in theory and practice*. Red: Karim Murji & John Solomos. Oxford University Press, Oxford, 2005.
- Mångkulturellt centrum (2017). *Kartläggning av återkommande undersökningar av rasism i Sverige*. (på uppdrag av Forum för levande historia). Stockholm: 2017.
- Neergaard, A. (2004). *Arbetsförmedlarna på en rasifierad arbetsmarknad. Förändrare, förstärkare eller bara förvaltare?* Linköping universitet: Themes, Centrum för etnicitets- och urbanstudier.
- Neergaard, A. (2006). *På tröskeln till lönearbete. Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2006:69. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Nieminen Mänty, N & Börjesson, M (2013) (Svenska). *Identitetens språk: Styrningsdilemmat i minoritetspolitik*. Ingår i: RIG: Kulturhistorisk tidskrift, ISSN 0035-5267, E-ISSN 2002-3863, Vol. 96, nr 3, s. 149-163.
- Omma, L. & Petersen, S. (2015). *Health-related quality of life in indigenous Sami schoolchildren in Sweden*. Acta Pædiatrica, 104, 75-83.
- Omma, L. (2013). *Ung same i Sverige. Livsvillkor, självvärdering och hälsa*. Umeå: Umeå universitet.
- Omma, L., Holmgren, L., & Jacobsson, L. (2011). *Being a young Sami in Sweden. Living conditions, identity and life satisfaction*. Journal of Northern Studies, 1, s. 9-28.
- Osman, F., Mohamed, A., Warner, G. & Sarkadi, A. (2020). *Longing for a sense of belonging – Somali immigrant adolescents' experiences of their acculturation efforts in Sweden*. International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being, Vol. 15.
- Pérez Aronsson, F. (2019). *Äh vad kul, nu börjar det invandrare på skolan!* Ungas upplevelser av rasism och överlevnads-strategier i svenska skolan. Educare – Vetenskapliga skrifter, (4), s. 71–95.
- Pérez Aronsson, F. (2020). *Do I look white? Creating community in online safe spaces for racialized youth*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Pfetsch, J., Schultze-Krumbholz, A., & Füllgraf, F. (2018). *Does the information about classroom norms change the individual injunctive norms about cyberbullying? – A minimal intervention study*. International Journal of Developmental Sciences, 12(3-4), 147-157.
- Poggats/Vaartoe, T (2018). *Kartläggning av rasism mot samer i Sverige*. Giron/Kiruna: Sametinget
- Quijano, A. (2001). *Colonialidad del poder, eurocentrismo y América Latina*. I E. Landier (Red.) *La colonialidad del saber: Eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*, CLACSO (pp. 777–832).
- Raskauskas, J. & Stolt, A. D. (2007). *Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents*. Developmental Psychology, 43(3), 564-575.
- Regeringen. (2016). *Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*.
- Regeringsbeslut, 2020-10-29, A2020/02203, Uppdrag att ta fram kunskap om barns och ungas utsatthet för rasism.
- Regeringskansliet (2016). *Samlat grepp mot rasism och hatbrott—Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*. Regeringskansliet.
- Rädda Barnen (2021) *Vuxna: Vad gör dom?* Stockholm: Rädda Barnen.
- Rädda Barnen (2021) *Vuxna: Vad gör dom?* Stockholm: Rädda Barnen.
- Salmivalli, C. (2009) *Bullying and the peer group: A review*. Aggression and Violent Behavior, 15, s.112–120.
- Salonen, T, Samzelius, T & Soares-Lindeberg, M (2021). *Barnfattigdom i Sverige: Årsrapport 2021*. Rädda Barnen: Stockholm.
- SCB (2020). *Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019 (reviderad 2020)*.
- Schmauch, U. (2006). *Den osynliga vardagsrasismens realitet*. Umeå: Universitet.
- Schwarz, E. & B. Lindqvist. (2018). *Exploring the phenomenology of whiteness in a Swedish preschool class*. International Journal of Early Childhood, 50: 1-14.
- Sernhede, O. & Tallberg Broman, I. (2014). *Segregation, utbildning och ovanliga lärprocesser*. Stockholm: Liber.
- Sernhede, O. (2002). *Alienation is my nation: Hiphop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige*. Stockholm: Ordfront.

- Sixtensson, J. (2018). *Härifrån till framtiden. Om gränslinjer, aktörskap och motstånd i tjejs vardagsliv*. Malmö: Malmö universitet.
- Skolinspektionen (2021). *Tio år av elevers röster – Skolenkäten 2010–2020*. Skolinspektionen.
- Skolinspektionen. (2020). *Skolors arbete med trygghet och studiero: En tematisk analys utifrån beslut fattade inom regelbunden kvalitetsgranskning 2018-2019*. Skolinspektionen.
- Skutnabb-Kangas, T. (1996). *The colonial legacy in educational language planning in Scandinavia: from migrant labor to a national ethnic minority?* International Journal of the Sociology of Language, 118, 81- 106.
- Socialstyrelsen (2015) [Utsatthet i unga år och psykisk ohälsa i vuxen ålder – Sammanfattning av resultat från en intervjustudie av 2 500 unga vuxna](#).
- Socialstyrelsen. (2018) *Grundbok i BBIC. Barns behov i centrum*. Falun: Socialstyrelsen SOU 2020:67 Förskola för alla barn – för bättre språkutveckling i svenska.
- Statens Institutionsstyrelse (2015). [Ensamkommande flyktingbarn inom SIS](#).
- Statens medieråd (2020) [Utsatt på internet – En internationell forskningsöversikt om nätmobbning bland barn och unga](#).
- Statens medieråd (2021) [Svenskarna och internet 2021](#).
- Statens medieråd 2018, *Medie- och informationskunnighet i den digitala tidsåldern – En demokratifråga. Kartläggning, analyser, reflektioner*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Statens medieråd. (2019b). *Ungar och medier 2019*.
- Steer, O. L., Betts, L. R., Baguley, T., & Binder, J. F. (2020). ["I feel like everyone does it" – adolescents' perceptions and awareness of the associations between humour, banter, and cyberbullying](#). Computers in Humans Behavior, 108.
- Svonni, C. (2015). *At the Margin of Educational Policy: Sámi/Indigenous Peoples in the Swedish National Curriculum 2011*. Creative Education, 6(9), 898–906.
- Sylwander, K. R. (2020). *Whores, hijabs and heart emojis : Affective explorations of aggression against girls online*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Tasin, L. (2018). *Vit-icke-vit: Ett postkolonialt perspektiv och en skiss på en problembild och strategi för tillgänglighets- och inkluderingsarbete i organisationer*. LSU-Sveriges Ungdomsorganisationer.
- Teräsahjo, T., & Salmivalli, C. (2003). [She is not actually bullied. The discourse of harassment in student groups](#). Aggressive Behavior, 29, 134-154.
- Unesco (2018). [School violence and bullying: Global status and trends, drivers and consequences](#). (p. 11).
- Urban, S. (2015). *Etnisk boendesegregation*. I Darvishpour, M. & C. Westin (Red.) *Migration och etnicitet. Perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*, s. 303–318. Lund: Studentlitteratur.
- Walton, G. & Niblett, B. (2012). *Investigating the problem of bullying through photo elicitation*. Journal of youth studies, 16(5), s. 646-662.
- Zagorscak, P., Schultze-Krumbholz, A., Heinrich, M., Wölfer., R. & Scheithauer, H. (2018). [Efficacy of cyberbullying prevention on somatic symptoms—Randomized controlled trial applying a reasoned action approach](#). Journal of Research on Adolescence, 29(4), 908-923.
- Ålund, A. (1997) *Multikultiungdom. Kön, etnicitet och identitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Ålund, A. (1998). *Nina och Tina: Föreställningar och erfarenheter bland två unga flickor i Stockholms multietniska värld. Kvinder, Køn og Forskning*, (4).
- Österberg, O (2021). *Minoritet i historien – Allmänhetens uppfattningar om sina kunskaper om de nationella minoriteternas historia och dess inställning till historisk rättvisa*. Forum för levande historia.

Källhänvisningar – Metoder och arbetssätt

- Arneback, E., & Jämte, J. (2017). [Att motverka rasism i förskolan och skolan](#).
- Calisste, A. M., & Dei, G. J. S. (2000). *Power, knowledge and anti-racism education: A critical reader*. Fernwood.
- DO. (2018). *Redovisning av uppdraget att utveckla och intensifiera arbetet mot främlingsfientlighet och liknande former av intolerans genom att följa upp insatser inom området-A2014/2479/DISK med ändringen Ku2016/02629/DISK*. DO.
- Forum för levande historia. (2020). [Redovisning av Forum för levande historias uppdrag Ku2015/00319/KA och Ku2016/01672/DISK, inom ramarna för Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott](#). Forum för levande historia.

- Forum för levande historia. (2021). *Statens arbete mot rasism, homo-, bi- och transfobi 2020: Redovisning av uppdrag att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott* (Ku2019/01643/MD, Ku2019/02020/LS, A2020/00948/MRB). Forum för levande historia.
- Hassen, N., Lofters, A., Michael, S., Mall, A., Pinto, A. D., & Rackal, J. (2021). *Implementing Anti-Racism Interventions in Healthcare Settings: A Scoping Review*. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(6), 2993.
- Hellström, A. (2016). *Rasist? Inte jag. Om rasismer – En begreppsinventering*. Forum för levande historia.
- Hjärne, E., & Säljö, R. (2013). *Att platsa i en skola för alla: Elevhälsa och förhandling om normalitet i den svenska skolan*. Studentlitteratur.
- Johansson, B., Flygare, E., & Hellfeldt, K. (2017). *Godkänd eller icke godkänd? En studie om hur erfarenheter av mobbning, skolk och socialt umgänge inverkar på elevers skolprestationer* (Working Papers and Reports Social work 10). Örebro Universitet.
- Katzin, M. (2021). *Skolgårdsrasism, konspirationsteorier och utanförskap: En rapport om antisemitism och det judiska minoritetsskapet i Malmös förskolor, skolor, gymnasier och vuxenutbildning*. Malmö Stad.
- Meier, I., Nicolletti, I., Starl, K., & Lappalainen, P. (2017). *Verktygslåda för lika rätt lokala insatser mot rasism. Bekämpa rasism och hatbrott: Att bygga ett icke-rasistiskt samhälle*. ETC Graz.
- Odenbring, Y., & Johansson, T. (2019). *Hot och våld i skolvardagen: Att förstå och hjälpa utsatta elever*. Natur & Kultur.
- Regeringen. (2016). *Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*. Regeringen.
- Regeringskansliet. (2016). *Samlat grepp mot rasism och hatbrott—Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*. Regeringskansliet.
- Skolforskningsinstitutet. (2021). *Främja studiero i klassrummet-lärares ledarskap*. Skolforskningsinstitutet.
- Skolinspektionen. (2020). *Skolors arbete med trygghet och studiero: En tematisk analys utifrån beslut fattade inom regelbunden kvalitetsgranskning 2018-2019*. Skolinspektionen.
- Skolverket. (2014). *Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda*. Skolverket.
- Skolverket. (2015). *Kvalitetsarbete i praktiken*. Skolverket.
- SOU 2012:74. (2012). *Främlingsfienden inom oss: Betänkande av Utredningen om ett effektivare arbete mot främlingsfientlighet*. Statens Offentliga Utredningar 2012:74.
- Stendin, A., Novotny Bill, O., & Duarte, S. (2018). *Verktygsboken PraLin: Praktiskt arbete med lika rättigheter i skolan*. Antidiskrimineringsbyrån Uppsala (ADU) och Malmö mot Diskriminering (MmD).

Källhänvisningar - Övrigt

- [Folkhälsomyndigheten faktablad – utbildning och hälsa](#).
- [Statistiska undersökningar – hatbrottsstatistik](#).
- [Vad är rasismforskning?](#)
- www.ungidag.se.
- [Ungas upplevelser av näthat](#).
- Skollag (2010:800), Kap 6.
- Diskrimineringslag (2008:567).
- Friends.se.
- [Unesco \(2018\): Recommendations by the Scientific Committee on preventing and addressing school bullying and cyberbullying](#).

Bilagor

Bilaga 1: Statistik och tabeller

De huvudsakliga källor vi har använt för våra bearbetningar är Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18 (Folkhälsomyndigheten, 2018), Skolundersökningen om brott 2019 (Brottsförebyggande rådet – BRÅ, 2020) samt den nationella ungdomsenkäten 2018 och 2021 (Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor – MUCF).

Skolbarns hälsovanor i Sverige

Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18 (Folkhälsomyndigheten, 2018) är en skolundersökning som omfattar skolelever i årskurserna 5, 7 och 9, vilket motsvarar barn och unga i åldersgrupperna 11, 13 och 15 år. Urvalet genomförs i två steg. Först väljs ett nationellt representativt urval av skolor ut slumpmässigt. Därefter slumpas en klass på var och en av dessa skolor där samtliga elever får medverka i undersökningen. För denna undersökning valdes 450 skolor, varav 213 skolor (47 procent) medverkade. Antalet elever som medverkade i undersökning var totalt 4 294, vilket motsvarar 89 procent av eleverna i de medverkande skolorna.

Skolundersökningen om brott

Skolundersökningen om brott är en undersökning som genomförs vartannat år bland elever i årskurs nio. I 2019 års undersökning har drygt 5 800 elever svarat på frågor om utsatthet för och delaktighet i brott under de senaste tolv månaderna. Det övergripande syftet med undersökningen är att beskriva utvecklingen av självrapporterad utsatthet för brott och delaktighet i brott bland elever i årskurs 9 över tid. Undersökningen har genomförts totalt elva gånger sedan 1995.

Den nationella ungdomsenkäten

Var tredje år genomför MUCF en nationell ungdomsenkät som en del av uppföljningen av den nationella ungdomspolitik. Enkäten för 2021 skickades ut till ett representativt urval bland unga i åldern 16–25 år.²⁶⁴ 2021 genomfördes undersökningen med ett större urval än tidigare. Totalt skickades enkäten ut till 12 000 personer och fick en svarsfrekvens på 52 procent.²⁶⁵ För en av tabellerna som vi redovisar har vi använt underlag från 2018 års nationella ungdomsenkät.

Barnombudsmannens bearbetningar av Friends kartläggningar

Barnombudsmannen har i samarbete med Friends bearbetat de kartläggningar som organisationen genomfört tillsammans med olika samarbetsskolor. Underlaget var elevenkäter som genomförts mellan skolåren 2016/17 och 2020/21²⁶⁶ för elever i årskurs 3–6 respektive årskurs 6–9.

²⁶⁴ Målgrupp för undersökningen är folkbokförda personer i åldern 16–25 år, boende i Sverige. Ett obundet slumpmässigt urval har dragits från Skatteverkets folkbokföringstjänst Navet. Urvalsstorlek var 12 000 och urvalet drogs 2021-02-02.

²⁶⁵ Från det ursprungliga urvalet har 320 personer räknats bort som s.k. naturligt bortfall. Den vanligaste orsaken till detta var att enkäten kom i retur på grund av felaktig adress. Efter avräkningen ingår 11 680 personer i urvalet. Svarsfrekvensen var 52 procent. För att justera för systematiskt bortfall är resultaten viktade för att efterspegla populationen utifrån uppgift om juridiskt kön samt ålder.

²⁶⁶ Våren 2021.

Tabell 1. Andel elever i årskurs 5, 7 och 9 som blivit kallade elaka saker pga. etnisk bakgrund, 2–3 gånger i månaden eller oftare år 2017–2018. Andel anges i procent, 95% konfidensintervall angivet i parentes.

	Flickor		Pojkar		Totalt	
	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta</i>	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta</i>	<i>Antal svarande*</i>	<i>Andel utsatta</i>
<i>Svensk bakgrund</i>	1 499	1,2 (0,8–1,9)	1 457	3,2 (2,4–4,2)	2 978	2,2 (1,7–2,8)
<i>Utländsk bakgrund</i>	457	7,7 (5,6–10,5)	424	7,8 (5,6–10,7)	889	7,6 (6,1–9,6)

Källa: Folkhälsomyndigheten, Skolbarns hälsovanor 2017/18. *Inkluderar flickor, pojkar och elever som inte svarat på frågan om vilket kön de är.

Tabell 2. Andel elever i årskurs 9 som blivit utsatta för brott vid minst ett tillfälle under de senaste tolv månaderna p.g.a. sin svenska eller utländska bakgrund. Andel anges i procent, 95% konfidensintervall angivet i parentes.

	Flickor		Pojkar		Totalt	
	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta</i>	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta</i>	<i>Antal svarande-de*</i>	<i>Andel utsatta</i>
2015						
<i>Svensk bakgrund</i>	1 768	2,4 (1,7–3,4)	1 805	3,6 (2,8–4,8)	3 610	3,1 (2,5–3,9)
<i>Utländsk bakgrund</i>	437	14,4 (11,1–18,5)	431	16,1 (12,3–20,6)	880	15,9 (13,2–19,1)
2017						
<i>Svensk bakgrund</i>	1 556	2,8 (2,0–3,9)	1 524	3,9 (2,9–5,2)	3 122	3,4 (2,7–4,2)
<i>Utländsk bakgrund</i>	439	11,9 (9–15,5)	510	17,1 (12,8–22,4)	962	15 (11,9–18,7)
2019						
<i>Svensk bakgrund</i>	2 070	2,2 (1,5–3,1)	2 107	4,9 (4,0–6,0)	4 225	3,6 (3,0–4,3)
<i>Utländsk bakgrund</i>	630	18,1 (14,7–22,1)	700	15,6 (12,8–18,8)	1 351	17,3 (14,9–19,9)

Källa: Brottsförebyggande rådet, Skolundersökningen om brott. *Inkluderar flickor, pojkar och elever som angivit annan könstillhörighet.

Tabell 3. Andel elever i årskurs 5, 7 och 9 som blivit kallade elaka saker p.g.a. sin religion, 2–3 gånger i månaden eller oftare år 2017–2018. Andel anges i procent, 95% konfidensintervall angivet i parentes.

	Antal svarande	Andel utsatta	Antal svarande	Andel utsatta	Antal svarande*	Andel utsatta
<i>Svensk bakgrund</i>	1 494	0,5 (0,2–1,0)	1 460	1,6 (1,1–2,4)	2 975	1,1 (0,8–1,5)
<i>Utländsk bakgrund</i>	457	3,7 (2,3–5,9)	427	4,4 (2,9–6,8)	892	4,0 (2,9–5,5)

Källa: Folkhälsomyndigheten, Skolbarns hälsovanor 2017/18. *Inkluderar flickor, pojkar och elever som inte angivit att de är flicka eller pojke.

Tabell 4. Andel elever i årskurs 9 som blivit utsatta för brott vid minst ett tillfälle under de senaste tolv månaderna p.g.a. sin religion. Andel anges i procent, 95% konfidensintervall angivet i parentes.

	Flickor		Pojkar		Totalt	
	Antal svarande	Andel utsatta	Antal svarande	Andel utsatta	Antal svarande*	Andel utsatta
2015						
<i>Svensk bakgrund</i>	1766	0,8 (0,5–1,4)	1805	0,6 (0,3–1,2)	3610	0,8 (0,5–1,1)
<i>Utländsk bakgrund</i>	437	12,2 (8,9–16,5)	431	7,0 (4,7–10,3)	880	10,3 (7,8–13,4)
2017						
<i>Svensk bakgrund</i>	1556	1,6 (1,0–2,5)	1524	1,4 (0,8–2,4)	3122	1,5 (1,0–2,1)
<i>Utländsk bakgrund</i>	439	9,3 (6,8–12,6)	510	10,5 (7,6–14,4)	962	10,4 (8,3–13)
2019						
<i>Svensk bakgrund</i>	2070	1,1 (0,7–1,6)	2107	0,9 (0,5–1,4)	4225	1,0 (0,7–1,4)
<i>Utländsk bakgrund</i>	630	13,4 (10,6–16,9)	700	9,6 (7,3–12,6)	1351	11,9 (9,8–14,3)

Källa: Brottsförebyggande rådet, Skolundersökningen om brott. *Inkluderar flickor, pojkar och elever som angivit annan könstillhörighet.

Tabell 5: Andel elever som svarat att de någon gång under det senaste året blivit kränkt av en elev eller en vuxen på skolan med anledning av ursprungsland eller utseende (hudfärg, hårtextur, ansiktsdrag), uppdelad per skolår, årskurs och kön. Andel anges i procent.
*Inkluderar flickor, pojkar, osäker, annat alternativ samt de som inte svarat på frågan om kön.
(Källa: Stiftelsen Friends, Friendsrapport 2021, åk 3–6).

	Antal svarande	Andel utsatta av elever	Andel utsatta av vuxna	Antal svarande	Andel utsatta av elever	Andel utsatta av vuxna	Antal svarande	Andel utsatta av elever	Andel utsatta av vuxna
2016/17									
åk 3	486	1,4	0,1	538	0,9	0,0	1 036	2,3	0,1
åk 4	1 172	1,6	0,1	1 106	1,3	0,1	2 319	2,9	0,3
åk 5	1 043	1,4	0,2	1 145	0,8	0,2	2 238	2,3	0,5
åk 6	849	1,6	0,3	946	1,3	0,3	1 832	3,0	0,7
2017/18									
åk 3	750	1,0	0,1	679	1,5	0,1	1 470	2,8	0,2
åk 4	1 539	1,1	0,1	1 659	1,3	0,2	3 299	2,5	0,3
åk 5	1 525	1,5	0,1	1 578	1,3	0,2	3 219	2,9	0,3
åk 6	1 151	1,5	0,3	1 302	1,0	0,3	2 543	2,6	0,6
2018/19									
åk 3	452	2,4	0,4	453	1,6	0,2	945	4,2	0,8
åk 4	911	1,6	0,4	912	1,3	0,3	1 893	3,1	0,7
åk 5	945	2,1	0,1	955	1,0	0,3	1 975	3,2	0,5
åk 6	743	2,5	0,5	726	1,2	0,4	1 541	4,3	1,0
2019/20									
åk 3	154	1,8	0,0	159	1,8	0,6	332	3,9	0,6
åk 4	433	1,0	0,0	427	0,9	0,1	889	2,2	0,2
åk 5	392	1,6	0,1	432	0,8	0,2	858	2,7	0,3
åk 6	406	2,0	0,3	453	0,7	0,3	903	2,8	1,1
2020/21									
åk 3	309	0,9	0,3	329	1,2	0,2	662	2,3	0,6
åk 4	992	2,2	0,5	1 081	1,5	0,3	2 156	3,8	0,9
åk 5	956	1,8	0,3	1 043	0,8	0,1	2 072	2,7	0,6
åk 6	781	2,8	0,4	954	1,1	0,3	1 831	4,2	0,8

Tabell 6: Andel elever som svarat att de någon gång under det senaste året blivit kränkt av elever personal på skolan med anledning av etnisk tillhörighet (nationellt/etniskt ursprung, hudfärg, hårtextur, ansiktsdrag), uppdelad per skolår, årskurs och kön. Andel anges i procent. *Inkluderar flickor, pojkar, osäker, annat alternativ samt de som inte svarat på frågan om kön. (Källa: Stiftelsen Friends, Friendsrapport 2021, åk 6–9).

	Flickor			Pojkar			Totalt*		
	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta av elever</i>	<i>Andel utsatta av personal</i>	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta av elever</i>	<i>Andel utsatta av personal</i>	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta av elever</i>	<i>Andel utsatta av personal</i>
2016/17									
åk 6	221	2,1	0,9	221	1,1	0,2	469	4,7	2,1
åk 7	960	1,9	0,6	960	1,0	0,3	1 994	3,1	1,0
åk 8	928	1,5	0,5	919	1,1	0,7	1 900	2,8	1,3
åk 9	773	1,9	0,5	827	1,3	0,7	1 665	3,7	1,4
2017/18									
åk 6	223	1,9	0,4	211	0,8	0	471	5,3	1,9
åk 7	1 292	1,6	0,1	1 319	0,7	0,3	2 733	2,7	0,6
åk 8	1 202	1,5	0,6	1 257	1,4	0,4	2 560	3,1	1,1
åk 9	1 164	1,3	0,6	1 072	0,8	0,7	2 357	2,5	1,7
2018/19									
åk 6	138	2,6	0,7	115	0,7	0,4	273	4,8	1,8
åk 7	896	0,9	0,3	913	1,2	0,2	1 883	2,5	0,7
åk 8	977	2,1	0,5	885	1,1	0,3	1 936	3,6	1,1
åk 9	803	1,6	0,7	770	1,2	0,2	1 653	3,4	1,3
2019/20									
åk 6	45	0,0	0,0	46	0,0	0	105	4,8	1,0
åk 7	695	1,2	0,5	669	0,5	0,2	1 417	2,0	0,7
åk 8	542	1,4	0,2	664	0,7	0,6	1 247	2,4	1,1
åk 9	574	2,4	0,4	556	2,0	0,9	1 195	5,2	1,5
2020/21									
åk 6	47	1,0	1,9	46	0,0	0	103	4,9	2,9
åk 7	531	1,1	0,3	554	1,2	0,4	1 141	2,7	1,1
åk 8	471	2,6	0,9	466	0,4	0,7	979	3,4	2,0
åk 9	425	0,5	0,4	475	1,2	0,3	934	1,9	1,0

Tabell 7: Andel elever som svarat att de någon gång under det senaste året blivit kränkt av en elev eller en vuxen på skolan med anledning av trosuppfattning (tro på en/flera gudar eller att man inte tror på någon gud), uppdelad per skolår, årskurs och kön. Andel anges i procent. *Inkluderar flickor, pojkar, osäker, annat alternativ samt de som inte svarat på frågan om kön. (Källa: Stiftelsen Friends, Friendsrapport 2021, åk 3–6).

	Flickor			Pojkar			Totalt*		
	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta av elever</i>	<i>Andel utsatta av vuxna</i>	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta av elever</i>	<i>Andel utsatta av vuxna</i>	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta av elever</i>	<i>Andel utsatta av vuxna</i>
2016/17									
åk 3	486	0,2	0,0	538	0,6	0,0	1 036	1,0	0,0
åk 4	1 172	0,5	0,0	1 106	0,3	0,1	2 319	0,9	0,1
åk 5	1 043	0,4	0,1	1 145	0,3	0,1	2 238	0,8	0,3
åk 6	849	0,3	0,1	946	0,4	0,1	1 832	0,8	0,2
2017/18									
åk 3	750	0,5	0,0	679	0,5	0,2	1 470	1,2	0,3
åk 4	1 539	0,5	0,1	1 659	0,5	0,2	3 299	1,1	0,2
åk 5	1 525	0,5	0,0	1 578	0,2	0,1	3 219	0,7	0,1
åk 6	1 151	0,6	0,2	1 302	0,2	0,2	2 543	0,9	0,4
2018/19									
åk 3	452	0,8	0,3	453	0,7	0,4	945	1,9	1,0
åk 4	911	0,7	0,1	912	0,3	0,1	1 893	1,1	0,2
åk 5	945	0,4	0,1	955	0,4	0,1	1 975	0,9	0,2
åk 6	743	0,6	0,3	726	0,6	0,1	1 541	1,3	0,5
2019/20									
åk 3	154	0,6	0,0	159	1,2	0,0	332	1,8	0,0
åk 4	433	0,2	0,0	427	0,8	0,1	889	1,1	0,1
åk 5	392	0,3	0,1	432	0,3	0,0	858	0,7	0,1
åk 6	406	0,6	0,0	453	0,3	0,3	903	1,2	0,7
2020/21									
åk 3	309	0,6	0,2	329	0,2	0,0	662	0,8	0,3
åk 4	992	0,9	0,1	1 081	0,4	0,0	2 156	1,4	0,3
åk 5	956	0,3	0,0	1 043	0,4	0,1	2 072	0,9	0,2
åk 6	781	0,2	0,2	954	0,3	0,1	1 831	0,7	0,3

Tabell 8: Andel elever som svarat att de någon gång under det senaste året blivit kränkt av elever eller personal på skolan med anledning av trosuppfattning (religion eller annan trosuppfattning t.ex. islam, judendom, kristendom eller ateism – dvs. att inte ha någon tro), uppdelad per skolår, årskurs och kön. Andel anges i procent. *Inkluderar flickor, pojkar, osäker, annat alternativ samt de som inte svarat på frågan om kön. (Källa: Stiftelsen Friends, Friendsrapport 2021, åk 6–9).

	Flickor			Pojkar			Totalt*		
	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta av elever</i>	<i>Andel utsatta av personal</i>	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta av elever</i>	<i>Andel utsatta av personal</i>	<i>Antal svarande</i>	<i>Andel utsatta av elever</i>	<i>Andel utsatta av personal</i>
2016/17									
åk 6	221	0,6	0,2	221	0,6	0,2	469	2,3	1,3
åk 7	960	0,8	0,4	960	0,6	0,3	1 994	1,4	0,7
åk 8	928	0,9	0,5	919	0,8	0,6	1 900	1,9	1,2
åk 9	773	1	0,1	827	1,3	0,7	1 665	2,7	1,3
2017/18									
åk 6	223	0,4	0,6	211	0,4	0	471	3,2	2,3
åk 7	1 292	0,6	0	1 319	0,5	0,5	2 733	1,5	0,7
åk 8	1 202	0,7	0,4	1 257	0,7	0,6	2 560	1,4	1,1
åk 9	1 164	0,8	0,2	1 072	0,7	0,5	2 357	2,1	1,2
2018/19									
åk 6	138	2,9	0,7	115	0	0,4	273	4	1,8
åk 7	896	0,3	0,2	913	0,3	0,2	1 883	1	0,5
åk 8	977	1,1	0,2	885	0,7	0,7	1 936	2,2	1,2
åk 9	803	0,7	0,4	770	1	0,6	1 653	2,1	1,3
2019/20									
åk 6	45	0	0	46	0	0	105	4,8	1
åk 7	695	0,7	0,2	669	0,6	0,6	1 417	1,5	0,8
åk 8	542	1	0,3	664	0,6	0,4	1 247	1,9	1,2
åk 9	574	1,5	0,3	556	1,3	0,6	1 195	3,3	1,3
2020/21									
åk 6	47	1	0	46	0	0	103	3,9	1,9
åk 7	531	0,7	0,3	554	0,5	0,3	1 141	1,5	0,9
åk 8	471	0,9	0,3	466	0,2	0,7	979	1,5	1,5
åk 9	425	1	0,1	475	0,5	0,3	934	1,6	0,7

Tabell 9: Andel elever som svarat att elever eller vuxna på skolan kommenterar eller skämtar om andra människors länder eller kulturer. Andel anges i procent. (Källa: Stiftelsen Friends, Friendsrapport 2021, åk 3–6).

		Andel som anger att elever/vuxna kommenterar eller skämtar om andra människors länder/kulturer		Andel som anger att elever/vuxna kommenterar eller skämtar om andra människors religioner	
	<i>Antal svarande</i>	<i>Att elever skämtar/kommenterar</i>	<i>Att vuxna skämtar/kommenterar</i>	<i>Att elever skämtar/kommenterar</i>	<i>Att vuxna skämtar/kommenterar</i>
2017/18					
åk 3	1470	2,3	0,3	1,9	0,2
åk 4	3299	2,3	0,4	1,0	0,2
åk 5	3219	3,2	0,3	1,8	0,1
åk 6	2543	5,2	0,6	2,9	0,6
2018/19					
åk 3	945	4,1	1,1	3,2	0,4
åk 4	1893	3,9	0,3	2,0	0,2
åk 5	1975	5,9	0,7	3,5	0,3
åk 6	1541	12,7	1,2	6,4	0,4
2019/20					
åk 3	332	7,5	0,9	2,7	0,0
åk 4	889	4,8	0,7	2,8	0,2
åk 5	858	4,1	0,8	1,5	0,0
åk 6	903	10,2	1,8	4,7	1,3
2020/21					
åk 3	662	4,4	0,9	2,4	0,2
åk 4	2156	5,0	0,3	3,2	0,2
åk 5	2072	5,2	0,7	2,8	0,6
åk 6	1831	10,9	1,8	5,7	1,1

Tabell 10: Andel elever som svarat att eleverna på skolan talar på ett oschysst sätt avseende människors etnicitet/kulturer eller religioner. Andel anges i procent. (Källa: Stiftelsen Friends, Friendsrapport 2021, åk 6–9).

		Etniciteter/Kulturer			Religioner		
	<i>Antal svarande</i>	<i>Ibland/någon gång</i>	<i>Ofta/hela tiden</i>	<i>Totalt</i>	<i>Ibland/någon gång</i>	<i>Ofta/hela tiden</i>	<i>Totalt</i>
2017/18							
åk 6	471	4,7	0,8	5,5	4,5	1,3	5,7
åk 7	2 733	5,4	1,2	6,6	5,0	1,3	6,3
åk 8	2 560	5,9	1,2	7,0	4,8	1,1	5,9
åk 9	2 357	7,8	1,4	9,2	5,6	1,5	7,1
2018/19							
åk 6	273	8,8	2,2	11,0	11,0	2,2	13,2
åk 7	1 883	9,1	1,4	10,5	8,0	2,1	10,1
åk 8	1 936	11,2	2,2	13,4	11,1	2,5	13,5
åk 9	1 653	12,4	2,4	14,8	9,4	2,3	11,7
2019/20							
åk 6	105	8,6	1,0	9,5	6,7	1,0	7,6
åk 7	1 417	9,0	1,8	10,7	8,6	1,7	10,3
åk 8	1 247	12,3	2,5	14,8	9,4	2,7	12,1
åk 9	1 195	13,6	3,3	16,9	10,8	3,0	13,8
2020/21							
åk 6	103	5,8	3,9	9,7	6,8	3,9	10,7
åk 7	1 141	9,6	1,8	11,3	7,2	1,7	8,9
åk 8	979	12,7	2,5	15,1	10,2	2,3	12,6
åk 9	934	14,2	2,6	16,8	9,6	3,0	12,6

Bilaga 2: Metoder och arbetssätt

Tabell 1:Handledningsböcker och resurser för en hela-skolan-ansats

Handledning/ -resurs	Författare	Organisation, myndighet eller förlag	Forsknings- baserad	Perspektiv: (teori, metodologi/ pedagogik/ didaktik)	Barnrätts- perspek- tiv
Att motverka rasism i förskolan och skolan (2017)	Emma Arneback och Jan Jämte	Natur och Kultur/Forum för levande historia/ Örebro Univ.	Forsknings- grundade perspektiv	Normkritiskt och intersektionellt perspektiv	Ja
Verktysboken PraLin: Praktiskt arbete med lika rättigheter i skolan (2018)	Red. Anna Stendin, Olivia Novotny Bill och Sara Duarte	Diskrimineringsbyrån Uppsala, Malmö mot Diskriminering		Normkritiskt perspektiv, intersektionellt perspektiv	Ja
Hantera kontroversiella frågor. Att verka i spänningsfält: undervisa om kontroversiella frågor m.m. (2016)	Red. David Kerr och Ted Huddleston. Författare: Papamichael, Gannon m.fl.	Europarådet och Skolverket	Erfarenhetsbaserat ledarskapsperspektiv.	Ledarskapsteori och organisationsteori	Ja
Rätt åt dig! En bok om din rätt att inte bli diskriminerad (2018)	Sara Duarte	Malmö mot diskriminering	Nej, utgår från diskrimineringslagen.	Normkritiskt och intersektionellt perspektiv	Ja
Det andra uppdraget: till försvar för skolans likabehandlingsarbete” (2016)	Ana Marega, Selma Gusic, René Leon Rosales, Tina Kindeberg, Laid Bouakaz	Inom projektet Normbrytande rättigheter	Erfarenhetsbaserad och forskningsgrundad	Normkritiskt perspektiv (individ och strukturnivå)	Ja
Lås upp begränsande normer	Anja Norell, Marit Nygård och Lotta Armijo Holmberg	Mångkulturellt centrum (stöd från Länsstyrelsen i Stockholms län)	Erfarenhetsbaserad metod (utvecklats sedan 2009)	Normkritiskt och intersektionellt perspektiv.	Ja
Vit, svart eller brun: Handbok om aktiva åtgärder kopplat till hudfärg (2019)	Kitimbwa Sabuni	Länsstyrelsen Stockholm (stöd av Europ. socialfonden)	Forsknings grundade perspektiv	Organisationsteori, kritiska vithetsstudier, Intersektionellt perspektiv	Ja
Tänka tillsammans: verktygsbok för normkritik i förskolan (2015)	Elliot Edberg, Ida Gullbrandsen och Anna Stendin	Diskrimineringsbyrån Uppsala	Erfarenhetsbaserad och forskningsgrundade perspektiv	Normkritiskt, intersektionellt perspektiv	Ja

Tabell 2: Översikt av resurser och stödmaterial framtagna av offentliga aktörer

Materialet samt ev. länk	Typ av material/resurs	Syfte
Forum för levande historia		
Att undervisa om rasism	Lärlarled distanskurs.	Att stärka lärare i arbetet med rasismens uttrycksformer och historia
Att motverka rasism i förskola och skola (samarb. Arneback och Jämt)	Webbkurs för skolpersonal	Att höja kunskap och ge kartläggningsverktyg och metoder för skolpersonal i ett systematiskt likabehandlingsarbete
Antisemitism (samarb. Svenska kommittén mot antisemitism)	Webbaserat undervisningsmaterial	Att undervisa i skolan om antisemitism i historien och idag
(O)mänskligt	Lärlar- och studiematerial om rasbiologi. Fördjupningstexter och lektionsupplägg	Ett studiematerial om sortering, normer och makt
<u>BRYT! (framtaget med RFSL ungdom)</u>	Ett metodmaterial med övningar och diskussionsunderlag	Fokus på normer kring kön, sexualitet och etnicitet
Förintelsen och andra världskriget	Klassrumsmaterial, fördjupningsmaterial	Att lära sig om förintelsen och andra världskriget
<u>Om rasism</u>	Klassrumsmaterial	Att lära sig om rasism
<u>Antiziganism—då och nu</u>	Klassrumsmaterial fördjupningsmaterial	Att lära sig om antiziganism
<u>Afrofobi</u>	Klassrumsmaterial	Att elever ska lära sig om afrofobi
<u>Islamofobi</u>	Klassrumsmaterial	Att elever ska lära sig om islamofobi
<u>Rasism mot samer</u>	Klassrumsmaterial	Att elever ska lära sig om rasism mot samer
Källkritik, historiebruk och rasism	Klassrumsmaterial, fördjupningsmaterial	Att lära sig källkritik för att synliggöra historiebruk och rasism
<u>Att arbeta med fördomar i klassrummet</u>	Klassrumsmaterial, metodmaterial	Att arbeta mot fördomar i klassrummet
<u>Romer under förintelsen</u>	Klassrumsmaterial	Att undervisa om romers erfarenheter under förintelsen
<u>Kunskap om rasism och likvärdigt bemötande</u>	Webbkurs för offentliganställda	Att höja kunskapen bland offentliganställda om rasism och likvärdigt bemötande, ge praktiska verktyg
Skolverket		
<u>Normkritisk pedagogik motverkar strukturell rasism</u>	Stödmaterial i form av en artikel med information och övningsfrågor	Att ge skolpersonal verktyg för att skapa medvetenhet och motverka diskriminering och kränkande behandling
Förskolans och skolans värdegrund	Bok, stödmaterial, förhållningssätt, verktyg och metoder	Ett stödmaterial för förskolor och skolor att arbeta med det demokratiska uppdraget
<u>Undervisa om nationella minoriteter</u>	Undervisningsstöd, texter och lektionsförslag	För att lärare i grundskolan (ÅK7-9) ska kunna lära ut om de nationella minoriteternas kultur, språk, religion och historia

<u>Undervisa om kontroversiella frågor och Hantera kontroversiella frågor</u> (Skolverket och Europarådet)	Handledningsresurs för skollära och lärare, stödmaterial till lärare, pedagogisk verktygslåda	Handledning och verktygslåda för skollära och lärare att undervisa om och hantera kontroversiella frågor genom utbildning i demokratiskt medborgarskap
<u>Koll på främlingsfientlighet och intolerans</u>	Ett digitalt självskattningsverktyg för skolor	Ett stöd till grundskolor för att undersöka och åtgärda risker för diskriminering och identifiera hinder för alla lika rättigheter och möjligheter i skolan
<u>Främja likabehandling</u>	En kompetensutvecklingsinsats och stödmaterial för undervisning	Att ge skolpersonal ökad kunskap om styrkor och utvecklingsområden i den enskilda skolans arbete med att främja likabehandling i enlighet med skolans styrdokument. Informationsmaterial stödresurser
<u>Kritisk användning av nätet</u>	Stödresurs för informationssökning och källkritik	Att inspirera till diskussioner om informationssökning och källkritik i klassrummet och skolbibliotek, för lärare och bibliotekarie i skola och bibliotek
Statens medieråd		
No hate speech—att motverka rasism mot unga på internet	Ett regeringsuppdrag med syfte att höja kunskapen om rasism och liknande former av fientlighet på internet bland barn och unga.	Att stärka barns och ungas förmåga att kritiskt värdera information relaterat till bilder i digitala medier. (Enskilda insatser redovisas nedan)
<u>Undervisningsmaterialet Bild är ett språk</u>	Powerpointpresentation	Lektionsmaterial som synliggör bilders förmåga att förmedla budskap
<u>Undervisningsmaterialet Propaganda och bilders makt</u>	Lärarhandledning och klassrumsmaterial	Material för pedagoger vid högstadiet och gymnasiet för att tala om propaganda och bilders makt
<u>Rapporten Utsatt på internet</u>	En kartläggning av forskning om nätmobbning och åtgärder för att motverka nätmobbning (tillsammans med GU)	Att kartlägga forskning om nätmobbning och belysa effektiva åtgärder för att motverka nätmobbning inkl. rasistisk mobbning på nätet
<u>Inte okej</u>	En broschyr	Att ge information till alla som utsätts för eller bevittnar näthat. Exempel på hat och hot på nätet och vad man kan göra
Ordet är fritt	En bok i serieformat	Att skildra näthat, stimulera samtal och ifrågasättande av sexism, normer och könsroller för att stärka barn och unga
<u>Koll på nätet</u>	Ett webbverktyg och lärarhandledning	Verktyget för individer med kognitiva svårigheter i åldern 13 till 18 år för att motverka kränkningar på nätet
<u>MIK för mig</u>	En digital lektionsbank, med lektionsplaneringar och andra resurser	Riktat sig till grundskolan, gymnasiet, skolbibliotek och folkbibliotek på teman kring skolans demokratiuppdrag och värdegrundarbete, och för att motverka rasism på nätet. Enskilda resurser på temat rasism

Socialstyrelsen		
<u>I bemötandet tar framtiden form</u>	Ett utbildningsmaterial till stöd för socialtjänsten	Utbildningsmaterial för socialtjänsten om romsk inkludering, verktyg för att göra en självskattning av egna normer, information om romers historia och erfarenheter
<u>Vit, svart eller brun</u>	Handbok om aktiva åtgärder kopplat till hudfärg	Om hur man ska främja inkludering avseende hudfärg inom olika organisationsformer utifrån aktiva åtgärder
Polismuseet		
<u>Vi & Dom</u>	En utställning om hatbrott	Att höja medvetenheten bland elever från årskurs 9 och i gymnasiet kring hatbrott och hjälpa dem att ta ställning mot det
<u>Vi & Dom</u>	Ett pedagogiskt utbildningsmaterial	Att lärare i årskurs 7 till 9 ska kunna prata om hatbrott med klassen. Filmer, ljudberättelser och diskussionsunderlag

Tabell 3: Översikt av arbetssätt, resurser och stödmaterial framtagna av aktörer i civilsamhället.

Aktör	Material samt ev. länk	Typ av material/resurs	Syfte
Stiftelsen Friends	Skolan och rasismen	En webbkurs	Att stödja skolpersonal i att arbeta mot rasism i skolan
	Agera alltid	En kort webbkurs	Om vad kränkningar och trakasserier är och hur de kan och bör hanteras i skolan
LSU—Sveriges Ungdoms-organisationer	Vit-icke-vit	Ett digitalt studiematerial om antirasistiskt arbete i ungdomsrörelsen	Att genomföra studiecirklar, fysiskt eller digitalt, om rasism
Tamam	Rättvis organisering	Workshop och studiematerial	Att synliggöra rasism och dess konsekvenser i föreningslivet och främja antirasistiskt arbete
Rädda Barnen	Hur olika vi än är	Skolmaterial, workshopmaterial och lärarhandledning	Att stärka skolors arbete med att motverka rasism och att verka för en skolmiljö som värnar alla barns lika värde. Att elever ska känna sig trygga fritt från stereotypa bilder och fördomar, samt att främja civilkurage
	Hur olika vi än är	Broschyr	Att synliggöra problematiken med rasism för barn och unga
Peacework	Min skola ett antirasistiskt verktyg	En utbildning om antirasism/Ett metodmaterial. Även en utbildning som organisationen håller i.	Att stärka skolors värdegrundsarbete för att motverka och förebygga rasistiskt våld, trakasserier och diskriminering
		Information om rasism	Ge information om vad rasism är, vad barn och unga kan göra om de blir utsatta eller bevittnar någon annan som blir utsatt på skolan eller på internet
RFSU	Så gör du din undervisning antirasistisk	Webbresurs	Tips för lärare hur de kan arbeta för att utmana vithetsnormen och undvika stereotyper för att bedriva en inkluderande sexualundervisning
Expo	Med myter som vapen: om konspirationismen	Föreläsning, bok och handbok	Hjälpa till lärare och pedagoger om hur de kan bemöta konspirationismen i mötet med elever. Information till elever i åldern 13 till 18
Mångkulturellt centrum	Reality check	En upplevelsebaserad applikation, mobil utställning och lärarhandledning	Att utmana fördomar och normer bland unga i åldern 13 till 19 år. Stöd till lärare i arbetet mot rasism i skolan

	<u>Bilders makt</u>	En kunskapsbank	Ett verktyg för att stödja läskunnighet om rasistiska stereotyper genom att berätta om bildernas historia, funktion och teman
	<u>Lås upp</u>	En normkritisk metod, utbildning, verktyg för kartläggning och granskning, metodbok.	Att främja kritiskt reflektion och diskussion om normer, mångfald, jämställdhet, rasism, diskriminering och rättigheter. Verktyg för att bedriva förändringsarbete
Malmö mot diskriminering	<u>Rätt åt dig</u>	En handbok och utbildning	Om diskrimineringslagen utifrån ungas erfarenheter och om vem som bär ansvaret
	<u>Kim berättar—om när det blev orättvist och dumt. Och när det blev bra igen.</u>	En bok	För elever och lärare från förskoleklass till mellanstadiet
Antidiskrimineringsbyrån Uppsala	<u>Verktysboken PraLin—praktiskt arbete med lika rättigheter i skolan</u>	En handbok	För personal och elever i grundskolan och gymnasiet. Verktyg och arbetssätt för arbetet med lika rättigheter i skolan
	<u>Tänka tillsammans—verktysbok för normkritik och likabehandling i förskolan</u>	Bok	För att motverka diskriminering, trakasserier och kränkande behandling i förskolan utifrån ett normkritiskt perspektiv
Örebro rättighetscenter	<u>Vadå diskriminering?</u>	En digital utbildning	Om diskrimineringslagen för gymnasielärare och elever

Barnombudsmannen

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter.

Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor.

Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, regioner och myndigheter.

Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

Se mer på barnombudsmannen.se